

Участнику
камерного боя
амальгано хромик
за активную участие
в государственной
защиты
участку Семашко
10.05.2000г. в. Лобб.

Участку
каменного боравного
амальгано хромовид
за акмидну грам
у графическом ну
линии
Участку
Темноватой
10.05.2000г. в. Либ.

ІВАН ФІЛИПЧАК

АННА ЯРОСЛАВНА- КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ

ДРОГОВИЧ
Видавнича фірма
«ВІДРОДЖЕННЯ»
1995

У повісті відомого майстра історичної прози зображено події, пов'язані з одруженням Анни, доньки Ярослава Мудрого, з королем Франції Генріхом I. Читач разом із героями твору побуває в могутніх цивілізованих країнах Європи XI століття — Київській Русі, Візантії, Франції, стане свідком романтичних пригод, царського весілля, лицарських турнірів, життя середньовічних монахів, релігійних диспутів і, звичайно, колізії "кохання — обов'язок перед державою".

У книзі вміщено широкий життєпис Івана Филипчика, ім'я і твори якого десятки літ були під забороною, а сам письменник-патріот був знищений на одному з островів архіпелагу ГУЛАГ у 1945 році.

Упорядник, редактор, автор пояснень і біографії письменника
Ярослав РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

ВІД УПОРЯДНИКА

Редагувати художній твір автора, з яким уже неможливо погодити жодного із сотень питань, котрі неодмінно виникають у процесі роботи над текстом перед його першою публікацією, — справа вельми нелегка і такою ж мірою відповідальна.

З одного боку, необхідно з максимальною повнотою зберегти мову автора, його мовленнєву манеру, індивідуальний стиль, колорит його епохи, а з іншого — забезпечити якомога адекватніше сприймання книжки нинішніми читачами, які живуть в інших обставинах, мають інакший культурно-історичний досвід, літературно-мистецькі уподобання, ніж мали сучасники письменника.

Повість "Анна Ярославна — королева Франції" друкується вперше через більше ніж шістдесят літ після її написання не просто для того, аби стати ще одним пам'ятником авторового часу, але й для досягнення тих цілей, які, безсумнівно, мав на увазі письменник Іван Филіпчак — палкий патріот України, невтомний трудівник на ниві національного життя і педагог з Божої ласки. Ясніше кажучи, книжка має бути не тільки літературним фактом, що заповняє одну з незліченних "білих плям" українського красного письменства, а й фактором оздоровлення нашої духовності, фактором національного відродження і державотворення, до того ж не тільки в Галичині, а всюди, де звучить чи мала б звучати українська мова.

Піти найпростішим і, здавалося б, найприроднішим шляхом, а саме видрукувати те, що редакція отримала як машинопис повісті, виявилось неможливим. Є всі підстави

стверджувати, що повість не була остаточно підготовлена автором до друку. Про це свідчить, зокрема, те, що деякі персонажі в різних місцях машинописного тексту мають неоднакові власні назви, певні події не узгоджені хронологічно, не всі сюжетні відгалуження, пов'язані з другорядними героями, композиційно завершені; мають місце численні художньо немотивовані повторення і т.ін. Разом із тим не завше можна з'ясувати, чи непрочитувани місця рукопису в кожному випадку відтворені переписувачами адекватно. Редакторська робота над текстом повісті вимагала, окрім усього іншого, належної делікатності і літературного такту.

Але все вже позаду, і Ви, шановний читачу, тримаєте книжку в руках. Вийшла вона завдяки енергійним зусиллям п. Ірини Дибко-Филипчак, і було би лише частиною правди сказати, що ця високодостойна людина керувалася в своїх шляхетних намірах тільки родинним обов'язком як дружина Бориса Филипчак — сина письменника. Вона належить до того, ще не описаного етносоціологами типу галичанок, та й українок узагалі, в яких у дивний спосіб поєднується романтична налаштованість і непереможний оптимізм з реалістичним і навіть прагматичним ставленням до життя та безперервною працею для загального добра, для національної справи. Ірина Дибко-Филипчак — широко знана в західній діаспорі, а тепер і в Україні письменниця, перекладачка, видавець і дослідниця творчості Івана Филипчак.

За збігом обставин повість "Анна Ярославна — королева Франції" виходить у п'ятдесяті роковини смерті письменника. Тож хай ця книжка заяскріє полум'ям свічечки і на табірному кладовищі в сибірському Тайшеті, де, крім Филипчаків, напевно, лежать кості багатьох наших краян-українців. Хай горить і не згасає ця свічечка як символ вічного життя і незборимості українського духу.

Хто знає, може, думаючи про долю своєї невиданої повісті, старий письменник переказував співтабірникам її зміст, аби підтримати їхню віру в українську національну ідею, в нашу — тоді ще майбутню — державність?

ПОВІСТЬ ІВАНА ФИЛИПЧАКА, ВРЯТОВАНА ВІД НЕБУТТЯ

Завдяки жертовній посвяті літератора Ірини Дибко-Филипчак перевидано белетристичні твори видатного письменника, педагога і патріота України Івана Филипчак (1871 - 1945 рр.), які охоплюють різні періоди історії нашої землі: "За Сян" (X - XI ст.), "Будівничий держави", "Іванко Берладник" (XII ст.), "Княгиня Романова" (XIII ст.), "Дмитро Детько" (XIV ст.), "Кульчицький — герой Відня" (XVII ст.). Вона ж зуміла врятувати від небуття ще один твір письменника, присвячений добі Русі-України (XI ст.), — повість "Анна Ярославна — королева Франції".

Над цією повістю І.Филипчак працював у 1928—1933-х роках, однак друком вона виходить тільки тепер, у незалежній Україні.

За умов совєтської дійсності вивести в художньому творі постать Ярослава Мудрого у його справжній ролі володаря України, а не у сфальшованій імперською історіографією іпостасі російського монарха було неможливо. Про це красномовно свідчить той факт, що ворожий до всього українського російсько-большевицький ре-

жим знищив не лишень літературний доробок, а й самого письменника.

Филипчаковим історичним повістям для молоді властиве реалістичне зображення персонажів, повчальна вмотивованість сюжетних структур. Головна творча мета письменника — передати національну минувшину доступними для молодих читачів засобами популярної історичної повісті.

Особливе місце в його літературному методі займає побутовий фактаж. Події, факти, колорит епохи у творчості І.Филипчака відіграють першорядну роль. Тому він спочатку досліджував джерельну літературу, а тоді приступав до тематичного оформлення історичного матеріалу в художньому тексті.

За Филипчаковими повістями наша молодь має можливість вивчати характерні епізоди з історії рідного народу, проймається духом величних подій, зростати на зразках етичного поведіння і патріотичних вчинків. Саме це І.Филипчак вважав одним із найважливіших своїх завдань як письменник. Треба визнати, що в цьому аспекті літературна творчість І.Филипчака має важливе значення і здобула належне визнання в освітньо-суспільних колах української громадськості.

Повісті "Анна Ярославна — королева Франції" притаманні всі ознаки Филипчакових провідних ідей: величність пам'ятних подій, патріотичність персонажів, жертвне служіння рідному народові і державі. Сюжет повісті в основному не виходить за рамки задокументованих історичних подій. 1048 року король Франції Генріх I (у повісті Ан-

рі I) повдовів і з наміром одружитися відправив посольство, очолюване єпископом Готье Савейрою, до Києва — просити руки доньки князя Ярослава Мудрого.

Французький історик Левеск, торкаючись цієї події, наводить слова єпископа Савейри, сповнені визнання для культури й державної могутності тогочасної Русі-України. Він називає нашу тодішню батьківщину країною, що "об'єднаніша, могутніша, щасливіша і культурніша від інших країн, включно з Францією".

Вінчання Генріха I з Анною Ярославною, що, за переказами, була наділена красою, "рівною якій не було у світі", відбулося 14 травня 1049 року в Реймсі.

Королева Анна народила трьох синів. Найстарший із них, Філіп, після смерті батька став королем Франції, а позаяк він був малолітній, то функції регента держави виконувала королева-мати.

Вдруге Анна Ярославна одружилася з графом Раулем де Валуа-Крепі, а повдовівши знову, вернулася до сина Філіпа. Як королева Франції, вона брала участь у багатьох державних справах, її підписи збереглися на не одному державному документі тих часів.

Анна заснувала монастир святого Вікентія в Сенлі. Як подають тогочасні французькі хроніки, вона займалася справами милосердя. Ті ж хроніки повідомляють, що, приїхавши з Києва до Франції, Анна привезла з собою слов'янське Євангеліє, назване згодом "реймським", на якому присягали від того часу всі французькі королі.

Фабула повісті І.Филипчука тісно пов'язана з історичним запіллям і характером описуваної доби. Автор зосереджує увагу головно на передумовах сватання Анрі I та його посольстві до Києва з метою одруження.

У повісті наявні невідомі в історіографії епізоди передвесільної подорожі Анни Ярославни до Візантії, кохання князівни з сином боярина Вишати Яродаром до її вінчання з королем Анрі I. За авторською версією, Яродар під прибраною по статтю графа Рауля де Валуа одружився з Анною після смерті її чоловіка Анрі I.

Лицарська вірність Яродара його коханій Анні, котра свого часу пожертвувала ним задля державних інтересів Русі-України, була в повісті таким чином винагороджена. Щасливим закінченням письменник віддав належне белетристичному принципові композиції повісті конструктивного напрямку.

У творі І.Филипчука домінує державницька ідея християнської Русі-України. Цю ідею втілює Ярослав Мудрий — син Володимира Великого, "тесть Європи".

Український читач отримує твір із значним пізнавально-виховним потенціалом — повість про наше славне минуле блискучої княжої доби, повість, яка будить у душах гордість за історію нашого народу і кріпить віру в його прийдешне.

РОМАН В. КУХАР
Вікторія, Канзас, США

I

Старий диякон Лаврентій дуже втомився, викрешуючи вогонь у книгосховищі Софійського собору. Коли губка почала вже іскритися, диякон роздув її так сильно, що невдовзі вона засяяла яскравим полум'ям, і ним Лаврентій засвітив свічки, відтак ними позасвічував довкруг стін великі воскові свічі. Декілька з них, устроївши у добірно прикрашені свічники, поставив на стіл, на якому лежали книги — нерозлучні друзі князя Ярослава Мудрого; саме для нього й приготовляв свічі, бо зближалась година, о котрій зазвичай, щоденно, заходив великий господар.

Покінчивши зі своїми обов'язками, Лаврентій сів у куточку на лаву, відтак, перехрестившись, почав вечірню молитву. Не докінчивши псалма, почув кроки на сходах: хтось ішов у бік книгосховища. Відчинилися двері, й увійшов придворний

священик отець Іларіон — високий, стрункий аскет, борода вже засіялась сріблом; серйозно-бистрий погляд надавав йому особливої поваги. Чорна чернеча ряса на його виснаженій голодом постаті звисала аж до долівки.

Отець Іларіон, приклякнувши перед розп'яттям, після трьох поклонів почав молитися. Помолившись, приложився до ікони, тричі перехрестився, відтак підійшов до диякона Лаврентія; привітавшись, розпитував про порядок відправ на завтрашній день. Диякон Лаврентій, у великій пошані до отця Іларіона, встав. Добре знав, ким є отець Іларіон при дворі великого князя. Зрештою, й обличчя отця Іларіона закликало до особливої уваги, а у вдумливому погляді бачилось, що він великий книжник, знавець не тільки церковного порядку, але й державних справ. У молодому віці бував він у Царгороді, там пізнав життя при імператорському дворі, відтак поселився на Афоні і став аскетом. Там же кільканадцять літ присвятив читанню грецьких релігійно-філософських книг. Повернувшись до рідного краю, не одному своїм досвідом став у пригоді. Саме зусиллями отця Іларіона постало в краї монаше життя. Взяв на себе обов'язок розбудови монастирів у Києві. Князь Ярослав вибрав отця Іларіона першим дорадником, бо пізнав у ньому іскру Божу — велику силу Святого Духа. Вважав, що саме він своїм розумом, своїми порадами допоможе спрямувати до слави і щастя велику Русь-Україну. Бачив, як отець Іларіон безкорисливо віддає себе до послуг державі, нічого для себе особисто не бажаючи. Навіть ті

скромні дари, що йому приносять за його молитви, він роздає бідним, а собі залишає тільки шматки хліба. Дізнавшись від диякона Лаврентія про порядок відправ, подався отець Іларіон до книгозбірні, де на полицях стояли книги за великими дубовими дверима. Вийнявши з кишені ряси залізний ключ, відчинив двері. Доступ до тих книг мав лише великий господар і він. Книги ці вони читали довгими вечорами разом. З них довідувалися про Божі закони, про великих мислителів, про їхні роздуми над життям та про давні події у світі. Ці книги були невичерпними криницями всякого знання, яке описали Богом натхнені люди. Читання було для них блаженне джерело втіхи. Читаючи, відчували інше життя, і тоді володар забував про свої щоденні державні турботи, а його серце наповнювалося любов'ю і наближалося до Бога.

До книгосховища володар спішив кожного вечора, як на велике свято; тут розкошувала його душа. Не раз і перевтомлений заходив, але, читаючи книги, знаходив цілющий спокій і відпруження. Адже було не раз і не два чим перевтомитися: державоуправління, розправи з боярами і купцями; всякий народ спішив зі всіх сторін великої держави, щоби знайти справедливий суд за кривди, спричинені сильнішими, почути розраду з уст великого князя, справедливого і мудрого. Тому-то вечорами, крім отця Іларіона, не раз казав і своєму доброму й вірному бояринові Вишаті заходити до книгосховища, аби і він поринув у глибину книжних мудрощів і таким чином відпочив від гамору державних турбот.

Сьогодні князь Ярослав ішов жвавим кроком до книгосховища, бо там чекали на нього вибагливо-добірні подарунки володарів сусідніх держав: імператор Греції прислав книгу в сап'яновій оправі, прикрашену дорогоцінними клейнодами. Посольство від царя Болгарії привезло величну книгу "Пчела". Афонський архимандрит прислав у мистецькій оправі Псалтир із виявом подяки за пшеницю, мед, віск та інші дари, що їх наш монарх пожертвував убогим його держави.

Воевода Вишата з належним поклоном відчинив володарю двері книгосховища. У великій залі, за столом, над відкритими книгами вже зосередився отець Іларіон. Побачивши князя Ярослава, з пошаною і низьким поклоном привітав його.

— Ну, скажи ж бо, що там цікавого в тих книгах від наших сусідів?

Посміхаючись, володар наблизився до стола.

— Гарні й важливі змістом, ваша милосте, — відповів отець Іларіон. — Особливо грецький "Хронограф" дуже цікавий.

— Так подай же його, почитаємо. Мені ці книги з думки весь день не сходили. Але, друзі мої сердечні, ще одне мене цікавить, а саме: що спонукало імператора Константина прислати нам цю дорогоцінну книгу? Адже донедавна були ми в неласці. Його купці розповсюджували нісенітні плітки, що, мовляв, "божі пелюшки", які їхній патріарх занурив у морі, спричинили нашу невдачу. І не один із простолюдня цьому повірив.

— О, так-так, я пригадав ці плітки, — сказав Вишата, щиро сміючись. — Адже я був началь-

ним вождем цього походу і наочним свідком подій: ми просто натрапили на час найбурхливішого моря. Треба було почекати ще хоча б місяць, аби море успокоїлось, як на це звертав особливу увагу князь Олег. Недоречними казками вони правди не заховують. Жаль тільки, ваше милосте, наших хоробрих лицарів, що потонули, і тих, що потрапили в грецький полон. З ними жорстоко розправились — повиколювали їм очі.

— Так, так, ніякими "пелюшками", а просто хитрощами воюють греки, — задумано додав отець Іларіон. — Не так вони поступають, як колись наш князь Святослав: "Іду на ви"...

— Це правда, отче Іларіоне, — хвилюючись, притакнув Вишата. — Вони ж, греки, напали на нас несподівано із засідки, з двох боків. Де ж тут, ваша милосте, лицарська чеснота?

— Хитруни вони, хитруни, у них нема нічого дарма, — пояснив князь Ярослав. — Ось саме і тому мені цікаво, які причини і які задуми спонукали їх до тих дорогоцінних дарів.

— Адже диво, неабияке диво! Щось дуже важливе спонукало їх до такої зміни, — похитуючи головою, наче сам до себе, говорив Вишата.

— Книга дійсно прекрасна, — пояснив отець Іларіон. — Подібну я бачив і читав на Афонській горі. Але не слід нам потрапляти у полон книги, а насторожити увагу й слідкувати за подальшими подіями. Старе прислів'я каже: "Тімео данаос, ет дона ферентес!" По-нашому це: "Стережіться греків, хоча й несуть вам дари".

— А може бути таке, — промовив володар Ярослав, — що вони цими дарами промощують собі дорогу для якогось корисного діла?

— На мою думку також, що тут не хитрощі підступу криються, — сказав Вишата, — а якась мирна користь у них на думці. Бо ж, до речі, що вони тепер можуть нам зробити? Хіба підмовити проти нас наших сусідів, яких ми не боїмося. А може, знають, що якийсь ласький князь хоче захопити наші червенські городи?

— Я думаю, що мій шурина Казимир до цього не допустив би, — відповів володар, — а, що греки тепер найбільше потребують хліба, це не таємниця, та й ще меду треба їм, і воску, і шкір. Грекам найвигідніше спроваджувати наш товар у великій кількості водним шляхом. Тяжко ж їм шукати цього товару по всьому світі; в таких кількостях, як у нас, його ніде нема. Ось як я розумію цю зміну щодо нас: потреба товару спонукає мого брата Константина зблизитися в дусі дружби і присилати нам дари. Так, це одна причина.

Слова "одна" мовив князь Ярослав з особливим наголосом.

— Кажете, ваше милосте, "одна"? — здивовано запитав отець Іларіон. — Значить, є і друга причина?

— Так, є і друга, — посміхаючись, відповів князь. — Вам, як моїм щирим дорадникам, скажу. Отже, разом із дарами імператорське посольство привезло власноручний лист царя до мене, а в ньому цар висловлює бажання, що хотів би стати

моїм сватом: хоче посвататися з нашим володарством.

Лежали книги на столі, а розмови-роздуми над причинами дарів не вгавали. В захопленні з вісткою про сватання Вишата почав вголос міркувати:

— Тішуся, ваша милосте. Це добра звістка: подія ця буде корисною для всього нашого народу. Будемо в спроможі мирно розширювати межі нашої держави до берегів Чорного моря і будемо вести торгівлю, а в цьому є запорука добробуту.

Отець Іларіон встав, перехрестився і, глянувши у висоти, речитативно промовив:

— Хай Всевишньому Богові буде слава і наша подяка за Його святу ласку. Хай Господне благословення зійде на обидва царські доми, хай утішаться народи щастям своїх володарів і миром!

Отець Іларіон перехрестився ще раз, князь Ярослав і Вишата потонули в задуму, настала мовчанка. Вишаті кортіло розпитати до подробиць, у який це спосіб те сватання мало б відбутися, хто з ким мав би одружитись, бо князь Ярослав мав кількох синів і лише одну доньку. А грецький імператор, крім одинака сина, мав декількох доньок. Вишата після роздумувань таки осмілився і з неприхованим вдоволенням, що справа повернулась із побоювань на сватання, заговорив:

— Дав би то Господь, щоби до наміченого одруження дійшло найскоріше. Хотів би я ще діждатися цього весілля і велику чашу за щастя молоді пари випити, лише, ваше милосте, не знаю, хто і з ким?..

— Вип'єш, вип'єш, Вишато, Бог ласкавий, діждешся. Це мого сина Всеволода сватає імператор Константин Мономах зі своєю донькою Євдокією. Така і моя воля. Цього і добро, і майбутність наших держав вимагає.

Почувши те, отець Іларіон перехрестився, урочисто висловивши благословення Господнє молодій парі.

— Хай збудеться благословення Господнє, — зворушено промовив князь Ярослав. Сльозинка радості забриніла на його очах. Відтак, повернувшись до Вишати, запитав:

— Чи ти, Вишато, у твоєму віці ще зважишся, щоб це весілля відбулося під твоїм проводом?

— О, мій господине, це ж мені велика шана. Я дуже радо докладу всіх зусиль, аби успішно завершити всі обов'язки, покладені на мене. При цьому не буду звертати уваги на свій вік. Правда, що доводилось мені перетерпіти в житті не одне лихо; ще ж недавно повернувся з грецької неволі. Та тепер, відпочивши, відчуваю в собі нові сили, особливо, щоби молодого князя відпровадити до Царгорода. Я вірю, що привезу, великий господине, на радість вашу і цілого народу молоду грекиню як невістку.

— Мене дуже радує, що ти такої думки; я ж бо знаю, що під твоїм проводом і досвідом наше посольство дійде спокійно до Царгорода і, дасть Бог, повернеться щасливо додому.

На ті слова свого володаря Вишата у вдячності низько вклонився.

— Ще ось що, — продовжував князь Ярослав, — мій брат Константин бажає, щоби наше посольство виїхало разом з купецьким караваном, яке нашим варягам слід би охороняти.

Сказавши це, подав гарну емальовану трубочку отцеві Іларіонові. В ній був імператорський лист. Отець Іларіон з Вишатою уважно придивилися, відтак на бажання князя розгорнули листа. Вишата почав читати:

“Наш дорогий в Ісусі Христі брате і великий Володарю! Христос між нами!

Христос у своїй науці наказує нам любити один одного, каже забути і простити всі провини, щоби оживити у серцях наших вічну приязнь і любов. Тому ми, Константин Мономах, імператор вселенської держави, несемо тобі, дорогий брате і найясніший Володарю, згоду і любов, бо рани наших народів, між якими вже декілька років панує спокій, загоїлися і призабулися. Народи наші бажають жити в любові, в дусі Христа і у згоді обмінюватися плодами наших земель і їхньої праці. На доказ нашої любові, великий Володарю, до Тебе і до Твого царюючого дому та до Твоїх людей, які перебувають у мирі під Твою міцною рукою, пересилаю Тобі моїм посольством золотий імператорський скіпетр, емальований нагрудний хрест, два срібні емальовані чани. Тому, що Ти науку і мистецтво любиш, як і я, пересилаю Тобі в грецькій оправі книгу “Хронограф”. Все те для того, щоби назавжди закріпити Господню любов не лише особисто між нами, але і між нашими царюючими домами. А закріпимо

всеціло тоді, коли сповниться моє бажання, щоби, милий брате, великий Володарю Ярославе, одружити Твого улюбленого царського сина Всеволода з моєю улюбленою імператорською донькою Євдокією. Щоби ця Господня любов і приязнь між нашими домами міцніла і процвітала, Ми просимо на весілля наших дітей також і всіх Ваших царських синів і царську доньку Анну до нашого города Царгорода. Вони будуть у нас, на імператорському дворі, нашої імператорської родини дорогими гістьми. По закінченні весілля, яке поблагословить вселенський патріарх, і по всіх урочистостях та празниках, вони в товаристві наших імператорських дітей і придворних чинів від'їдуть щасливо до Вашого престольного Богом береженого царського города Києва.

КОНСТАНТИН, Імператор Греції".

— Що ви на те, мої добрі, скажете? — запитав володар.

— Треба готувати велике посольство, — з очевидним вдоволенням відповів Вишата, а через хвилину продовжив: "Мусимо дати наказ купцям, щоби якнайскоріше приготувляли пшеницю, борошно, мед. Для охорони цього добра потрібні два загони озброєних варягів".

— О так, без сумніву, наші лодії будуть повні, — відповів отець Іларіон. — Княжі кладні заповнені вщерть усяким добром, буде із чого дати. Але з імператорського листа ми почули, що він бажає також бачити у себе нашу князівну Анну. Адже вона молода дівиця! У нас не було такого звичаю, щоби діви їздили поза межі свого краю.

Єдина княгиня Ольга їздила до Царгорода, але ж вона була володарка держави, до того ж удовиця і у старших роках.

— Та воно так, — спроквола відповів володар Ярослав, — правду кажете, але я не хотів би не угодити, а тим же й чинити прикрість моєму братові-імператорові, не дозволяючи виїзд Анни. Хоча не знаю, які в нього задуми у цій справі, бо про це в листі не згадує. Я не думаю, що це пошкодило б прийнятим звичаям, коли б Анна поїхала на імператорський двір і ближче познайомилася з ним.

— А я гадаю, що небезпечно давати дозвіл, ваша милосте, князівні Анні на таку далеку дорогу, — обстоював свій погляд отець Іларіон. — Бог сотворив жінку, щоби була помічницею свого мужа у всіх його обов'язках та усолоджувала йому життя. Щоби була берегинею добра свого дому й родини, а не виїжджала в незнаний край!

— Згоден, отче Іларіоне, — відповів князь Ярослав, — але ж не є таємницею, що і жінкам доводиться сидіти на престолі. Приклад у цьому — наша княгиня Ольга. Вона, незважаючи на все, таки їздила до Царгорода. Незаперечним є, що ці відвідини не раз і не два стали їй у пригоді в її правлінні нашою великою державою.

— Ваші переконування, великий господине, приймаю і, хоча я противлюся тому, щоби княжна Анна їхала до Царгорода, починаю погоджуватися з Вашими міркуваннями: ми не знаємо, яка доля в житті її чекає, може, якраз відвідини Царгорода пригодяться їй... Тільки чи слід би княжні Анні

їхати саме тепер, з чоловічою чотою? Може б, пізніше, після весілля, з окремою чотою поїхати?

— Але ж імператор просить, щоби саме тепер, на весілля, приїхала. Тому я думаю призначити для її товариства декілька поважних бояринь і ровесниць-дівичь під охороною чоловічої чоти — бояренків та варягів для охорони. Побуде на весіллі брата, пізнає звичаї та обряди, вивчить краще грецьку мову, а тоді, за вашими, отче Іларіоне, молитвами, повернеться щасливо додому моя дорога доня.

— Якщо так великий господин задумав зробити, то я прихиляюсь до його погляду і даю своє благословення на дорогу нашій Анні. Я молитиму Бога, щоби щасливо доїхала і задоволена повернулася.

— Отже, ви погодилися з моєю думкою щодо виїзду Анни?

— Так, господине, — відповів Іларіон.

— А тепер черга на тебе, воєводо: укладай весільний план для Всеволода. Йому недавно пішло тільки на двадцятий рік, міг би ще вільно пожити, з тобою на лови ходити; та я, однак, думаю, що не слід відкладати нагоду здружитись із Царгородом. Накажу синові, щоб готувався до негайного одруження. Тобі ж, воєводо, даю доручення, щоби протягом тижня весільна чота виїхала разом з купцями долиною Дніпра. Куймо залізо, заки гаряче.

— Протягом тижня, ваша милосте, буде тяжко, бо ж мусять приготуватися весільні бояри, весільні дружки, свати і старости зі своїми чотами. Ще й купці будуть мати чимало праці при навантажу-

ванні човнів збіжжям і медом. Варягам також потрібно більше часу, аби себе приготувати до далекої дороги. Адже їдемо до Царгорода! Мусимо туди вїхати у найвищому маєстаті багатства і достатку. Це ж їде чота на весілля до великого монарха від не менш великого і багатого. Мусимо, великий господине, саме про це подбати. У не меншій дбайливості маємо приготувати Анну Ярославну, щоб вона вїхала велично, в пишноті багатства до столиці грецьких царів як найвеличніша і найкраща дівича у світі. На неї будуть дивитися всі грецькі достойні жінки. Вона має сяяти багатством і красою, аби всі бачили, що це донька великого володаря Русі-України, який володіє в десять разів більшою державою, ніж грецький імператор.

— Гм, добре, мені подобаються твої задуми, мій добрий друже воєводо. Знаю, що тобі, як і нам, залежить на величчі й щасті нашої держави та нашого народу. Отже, подбай про все те, що тут сказав. Дай доручення биричам, щоб усі твої задуми сповнили як слід. Але ти ще про одне забув.

— Про що таке, мій господине?

— Коли приїде молода пара після весілля, де ми їх примістимо? Друга частина весілля відбудеться в моєму великому теремі, але після весілля мусить молодий князь Всеволод завести свою невісту-дружину до свого терему. А де ж цей терем?

— Терем, ваша милосте, буде готовий до трьох місяців. Будівельні матеріали у нас готові, чекають на руки майстрів. Крім наших, є ще в нас і грецькі майстри. Прошу лише сказати, в якій во-

лості й у якому городі новоодружені мають поселитися. А я вже подбаю, щоб до їхнього приїзду з Царгорода було все готове.

— Терем молодого князя буде в Переяславі.

II

убдиякона Гільдебранда розбудив вранці чималий гамір і крик на подвір'ї монастиря Сен-Мішель, де він інкогніто ночував разом з папою, їдучи до Реймса. Там під керівництвом папи Лева IX має відбутися синод 1048 року. Гільдебранд був особистим секретарем папи. Їхали вони з монастиря в Клюні, де перебували два місяці у пості і молитвах під іменами звичайних монахів. Папа хотів особисто пізнати велику реформу церкви, яку започаткував монастир у Клюні. Монастир цей вславився подвигами християнського закону й чесним виконанням усіх його приписів у щоденному житті. Приклад побожного життя у клюнійському монастирі розповсюджувався по всій Європі, хоча були й такі монастирі, що вперто не хотіли погоджуватися із реформами. Вони залишилися при старих, давно заведених звичаях

і вигодах, до яких звикли монаші чини. Не хотів піддатися клонійській реформі й монастир у Сен-Мішель. У цьому монастирі переважна більшість ченців вигідно забавлялася поза монастирем чим хотіла і скільки хотіла. Саме тому папа вирішив зупинитися в монастирі Сен-Мішель, аби ближче й особисто приглянутися до способу життя тих ченців і з'ясувати, що саме зупиняє їх від реформи. Щоб не зрадити, хто він, папа вислав своїх придворних окремими дорогами, а сам, переодягнений за монаха, вступив зі своїм секретарем до Сен-Мішельського монастиря переночувати.

Ігумена монастиря подорожні "монахи" не застали. Куди він пішов чи поїхав, місцеві ченці не могли пояснити, але ввічливо завели подорожніх до гостинної келії, де ті й заночували. Поки стомлені подорожні не заснули, вони чули у пізню годину якусь метушню і біганину в коридорах. Не вгавали веселі співи. Папа був невдоволений і стурбований.

Над ранком з нічної забави повернувся ігумен, патер Гавдентій, і почав своє щораннє урядування: перейшовши подвір'я, заглянув до господарських будівель. Із одної стайні почулося ричання худоби, бо вже був час на доїння. Зайшовши в стайню, побачив, як глянули на нього корови. Мабуть, очікуючи корму та звільнення їхніх набряклих вимен від надмірної кількості молока. На велике здивування, ігумен не застав нікого біля корів, і це його занепокоїло. Відтак перейшов у ту частину стайні, де були ліжка жінок-дійниць. Вони преспокоїно спали, як і чоловіки, що хропіли біля них.

Ігумен спересердя почав лаятися і обкладати палицею сплячих. Ті позривались і повибігали зі стайні. За ними біг отець Гавдентій, наказуючи, аби повернулися і йшли до корів. Але втікачі не поверталися. За цією комедією спостерігав секретар папи, субдиякон Гільдебранд; він збудився рано-вранці і з молитвами на устах ходив по коридору. Отець настоятель, як добрий господар, рад не рад випустив із курника кури, що вже давно домагалися вийти надвір. Відтак зайшов до конюшні, там також застав нелад: ніхто з прислуги не подбав про належну чистоту. Зустрівши парубка, почав його картати і наказав, аби мерщій зайнявся своїми обов'язками, а побачивши жінку-дійницю, велів негайно видіти корови. Та вони не спішили і зухвало радили отцеві настоятелеві, щоб він пішов до монаших келій, побудив монахів та придивився до порядків у їхніх келіях.

Отець Гавдентій попрямував до головного будинку і, вийнявши з-під ряс великого ключа, відчинив двері. Увійшов у коридор і потягнув декілька разів за шнурок дзвінка у темпі, в якому здебільшого б'ють на сполох. У келіях заметушились ченці. Один вийшов у коридор поглянути, в чому річ, але, коли побачив отця настоятеля, смиренно привітав його і сповістив, що в монастирі ночують два незнайомі монахи.

— А хто вони такі? Не сказали? Чому ніхто з вас не запитав їх?

— Та не запитали, — збентежено відповів монах. — Може тому, що їхній вигляд і поведінка впевняли нас, що це учені монахи. Зрештою, по-

думали ми, може, вони їдуть на синод і по дорозі вступили відпочити.

Отець ігумен був стурбований вісткою про незнайомих монахів. Не давала спокою думка: невже вони чули його лайку? Адже не жалів непристойних монахові слів... Похиливши голову, смиренно подався до келії, де ночували подорожні. На закруті коридора отець ігумен побачив, як один подорожній чернець клячав перед розп'яттям і читав з книги молитву. Ігумен повернув у його сторону. Субдиякон Гільдебранд почув кроки ігумена, але, не відриваючи очей від молитовника, молився. Ігумен, наблизившись до нього, голосно привітався: "Ляудетур Єзус Крістус, Домінус ностер!"

— Ін секуля секульорум! — лагідно відповів отець Гільдебранд, не відриваючися від молитовника. Тільки закінчивши молитву, підвівся і заговорив до ігумена, який смиренно стояв біля нього:

— Мене тішить те, що ви, отче ігумене, від самого ранку так совісно сповняєте свої Богу милі обов'язки, і маю надію, що милосердний Господь у своїй незмірній доброті не почув деяких слів ваших і буде допомагати вам у невсипущій праці, аби вашу святу обитель повернути на шлях істини — на шлях кльонійської реформи. Щоби ваш монастир приєднався до загалу монастирів, у яких цвіте побожне, за Христовими законами, чернече життя та праця над духовністю і наукою християнської моралі.

Отець ігумен відчув, що це — непересічний монах, бо у його голосі й доборі слів крилося чимало докору... Тому обережно відповів:

— Я, подорожній монаше, всією душею своєю змагаю до того, аби життя в нашому монастирі піднести на належний рівень освіти і порядку, в дусі науки Христа. Як приклад, скажу, що на синод у Реймс уже виїхав учений отець Дефініппер, який займе відповідне становище, щоби наш монастир приєднати до кльонійської реформи. Але, як самі побачили і почули, тяжко під цю пору довести до цього спасенного діла. До нашого і деяких інших монастирів найшло багато не покликаних Святим Духом людей у монаший чин. Переважно таких, що не хочуть нічим за законами Христовими займатися. Їм аби тільки добре наїстися, до пізньої ночі забавлятися і спати досхочу. До праці в монастирському господарстві й буком не заженеш. А щодо цілонічних молитов, то нікого з ченців із келії вигнати неспромога.

Отець Гільдебранд, слухаючи скарги ігумена, відчув у його віддиху суміш усяких доброякісних вин, а виглядав ігумен на людину, що не спала цілу ніч. Вразило отця Гільдебранда і те, що під час його молитви отець ігумен не приклякнув перед розп'яттям.

— Я цілим серцем рад би прилучитися до постанов кльонійської реформи, — продовжував отець ігумен, — до реймського синоду.

Та отець Гільдебранд, не висловлюючи своїх поглядів на все почуте, тільки похитав головою, бо добре відчував, що це тільки голослівні заяви, як уже не один отець ігумен заявляв. Насправді ж вони противилися кльонійській реформі, яка несла їм обмеження і підкоряла поведінку монахів і

всього священства суворим законам Христової науки.

Під час розмови відчинилися двері великої келії в кінці коридора, і з неї вийшло декілька монахів і молода жінка. Вона жваво про щось говорила, наче у чомусь переконувала монахів. Зосереджені на розмові, вони вийшли на подвір'я монастиря, не звертаючи уваги на присутніх отця ігумена й отця Гільдебранда, посідали на садові лавочки в тіні дерев і продовжували гутірку.

Схаменулися лише тоді, коли дзвінок сповістив сніданок.

Після сніданку один з монахів зайшов до костюлу і наказав дзвонареві дзвонити на Службу Божу. Під звуки дзвонів до костюлу почали сходиться люди. Це були здебільшого старші жінки, працівники монастиря з жінками і дітьми та декілька монахів. Зайшло трохи селян, які працювали на винаймленій землі у багатих феодалів, що завжди вели боротьбу з французькими королями. Вони дуже жорстоко поводитись із селянами, часто й без причини їх били, розвалювали їхні хати й замикали їх у в'язниці, щоб у такий спосіб покорити їх, змусити до послуху, до своїх примхливих забаганок.

Коли товариш субдиякона почув дзвін на Службу Божу, він вийшов із гостинної келії і, побачивши отця ігумена з отцем Гільдебрандом, підійшов до них. Після привітань гість почав розпитувати отця ігумена про його здоров'я, про працю в монастирі, а відтак висловив бажання бути присутнім на Службі Божій. Отець ігумен почав вдя-

гатися до відправи Служби Божої. Подорожні перейшли до лавок і, вийнявши свої молитовники, почали молитися. При бічному віттарі вже правив Службу Божу молодий монах, а йому прислужував чернець-братчик. Подорожні звернули увагу на слабке читання молодого братчика. Було очевидним, що йому до належного знання латини дуже далеко...

У відправі отця ігумена зауважили чималі відхилення від практики в римських костюлах. Причиною того були недбало переписані служебники та інші церковні книги, якими послуговувались у цьому монастирі.

По закінченні Богослужіння люди підходили до цілування святих мощей, що були побіч стіни коридора у дерев'яних скриньках. Культ зберігання костей був дуже закорінений, бо у великих кількостях їх збирали по всьому світу.

Перший до цілування тих амулетів підійшов отець ігумен, за ним — присутні гості-подорожні. Отець ігумен пояснював, кості якого із святих цілують. Опісля підходили монахи та всі люди, що були в костюлі на Богослужінні. По закінченні цього обрядового цілування отець ігумен почав з гостями розмову про подробиці життя й великомучеництва тих святих, що по них залишились кості. Подорожні не з усім, що почули, погоджувалися. На тій темі провели час аж до обіду. За міркуваннями і переконливими відомостями про святих, що висловлювали гості, отець ігумен пізнав, що ці монахи освічені у науці Святого Письма. Скрамні, смиренні, ввічливі у поведінці, у

своїх твердженнях були вони серйозні й непоступливі. Отець ігумен зрозумів, що йому треба бути обережнішим у своїй мові і ставитися до них з особливою увагою. Після розмови отець ігумен запросив подорожніх до обіду. На те отець Гільдебранд зауважив:

— Якщо дозволите, отче ігумене, мій друг і я бажали б іще перед обідом переглянути ваші служебники й книги, що ними послуговуєтеся у Службі Божій.

— Дуже радо, дуже радо принесу.

— Ні, дозвольте, ми з вами, отче, підемо, — відповів другий гість.

Подорожні, переглядаючи служебники, вказували на неправильність перепису та неналежне наголошування слів. Найбільше непорозумінь виявлялось у читанні слів із літерою "с", яку в деяких словах читали, як звук [к], а в інших словах, як [ц], а ще в інших, як [ч].

— Як бачите, отче ігумене, вам слід якнайшвидше подбати про правильний перепис служебників і книг, а тоді належно навчати монахів.

— Ваша порада, отці подорожні, подібна на наказ, а не на пораду. Такі директиви слід би з Риму до нас...

— Так, так, ви, отче ігумене, маєте рацію. Ми незчулись, як переступили права гостей, — ледь посміхаючись, відповів папа Лев IX — "подорожній монах".

На обід прийшли всі монахи, священники і братчики, засіли при столі, де були і подорожні. Прислуга монастиря обідала за іншим столом, у проти-

лежній стороні келії. Жінки, які тут були частими гістьми, пішли в інший будинок. Так розпорядився в останній хвилині отець ігумен, керуючись обережністю, викликаною присутністю подорожніх.

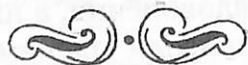
Подорожні — Папа Лев IX і субдиякон Гільдебранд — сіли на почесних місцях. Перед їдою вони почали вголос молитися, але не всі присутні повторяли за ними, бо деякі монахи не знали тих молитов, а інші щойно почали вивчати, відаючи, що ті молитви належать до щоденних обов'язків монахів. А ченці, що працювали на полях, взагалі не знали про існування таких молитов. Їх обіцяли навчити, але ця обіцянка доходила до здійснення черепашиним кроком.

Під час обіду один монах-священик сидів окремо і читав призначені на той день розділи зі Святого Письма. Вся братія, в мовчанні споживаючи дари Божі, слухала. Був вівторок, і тому не постили. На обід подали у великих мисках варену на молоці ячмінну кашу, яку їли дерев'яними ложками. З однієї миски їли чотири монахи, по два з кожної сторони стола. Виняток було зроблено для гостей: вони їли з однієї миски удвох — тим було виражено увагу й почесть гостям.

Принесли другу страву: смажене на олії м'ясо у великих глиняних мисках. Перед кожним монахом поставили у баклазі вино.

На запах смаженого м'яса подорожні обмінялися поглядом невдоволення, а на вид баклаг з вином стурбовано знизали плечима. Однак, нічого не сказавши і не зраджуючи свого невдоволення, пригубились до поданої їжі.

Тиша під час читання Святого Письма довго не тривала, бо монотонний голос монаха заколисував підхмелілих, а деякі з них спочатку стиха, а потім щораз голосніше почали обмінюватися новинами. Навіть подорожні дозволяли собі деякі дотепи, з чого всі монахи були дуже вдоволені: лід напруження танув... Розв'язалася безжурна розмова, яка інколи переходила межі дозволеного ченцям. Саме такий настрій намагалися створити подорожні гості, аби у відпруженості зможли докладніше побачити спосіб життя, який провадили в тому монастирі монахи і священники. Наслухавшись доско-чу, гості подякували за хліб-сіль отцеві ігуменові і всій монастирській братії, змовили спільну по-обідню молитву і пішли до своєї келії. Після не-довгого відпочинку вони попрощалися з отцем ігу-меном, посідали на свої коні і від'їхали у напрямі міста Реймса. По обидва боки дороги простягались великі простори городів з яриною і садами, що на-лежали до монастиря. На полях працювала чимала кількість чоловіків і жінок, а між ними декілька монахів у ролі доглядачів. Особливу увагу подо-рожні звернули на поведінку монахів; вони не по-водили себе, як належить слугам Божим і як того вимагає Христова наука.

III

еред київських купців метушня, бо Ви-шата післав до них свого бирича з віст-кою, що настала дружба й любов між греками і русинами. Саме з цією причини купцям необхідно приготувати великі баржі, а щоб про все довіда-тися до подробиць, їм слід прийти до великокня-жого двору.

Не минула й година, як усі найзаможніші купці були вже у княжому теремі. Прийшов і старий Сві-навод, дід якого був при заключенні договору во-лодарів Русі-України з Грецією. Прийшли Інгель-довичі, Фарлафовичі, Веремундовичі — нащадки купецьких родів. Їхні діди й прадіди плавали з “ва-ряг у греки”, і вони розбагатіли на торгівлі з Гре-цією. У Києві вони мали великі, муровані з теса-ного каменю палаци. Купці дарували гроші на бу-дівництво Софійського собору, привозили від гре-

ків дорогоцінні ікони, спроваджували майстрів, які вибагливо прикрашували храми й палаци Києва — матері городів руських, столиці великої держави.

Ідучи на двір князя Ярослава Мудрого, купці говорили:

— Гай-гай, були золоті часи, коли вільно торгувалось із Візантією. А як зайшла війна, то купецтво занепало. Аж не віриться, що настав мир і повернуться давні часи.

— Правду кажете, Свінаводе, — задумано відповів Веремундович. — Від закінчення війни пройшло вже п'ять років, і хоча є спокій, та все-таки торгівля не налагоджена.

Ось так у спогадах і роздумах незчулись, як уже були біля палацу князя. Зайшли на рундук і чекали на зустріч із володарем. Їхні обличчя були стурбовані, бо не знали, на яких умовах нав'язуться купецькі взаємини. А журитися було чого: накопичені плоди праці залежуються, псуються. Тільки ось тепер з'явився промінь надії. Згода між державами дозволяє сподіватися на поліпшення купецьких справ.

— А я, вельможне товариство, за те, що Господь вислухав наші молитви, дам щедрий дарунок на будову Печерського монастиря, — сказав Інгельдович. — Я чув, що наш володар має намір будувати його, і вже почали збирати гроші на будову.

— Та ви, шановний друже Інгельдовичу, і ми всі не думаймо, що це наші молитви спричинилися до тих щасливих змін, — сказав Свінавод. — Я думаю, що це молитви нашого смиренного богомольця отця Іларіона вислухав Господь.

Розмову купців перебив бирич; він сповістив, що його милість володар Ярослав уже чекає їх у гридниці.

Зайшовши до гридниці, купці в пояс поклонилися володареві. Князь Ярослав був у веселому настрої і щиро привітав купців:

— Радію, що бачу вас у здоров'ї перед собою. Тішуся, бо думаю, що віднині наші торговельні справи підуть на лад. Грекам потрібні наші товари: хліб, мед, шкіри. У нас, Богу дякувати, кладні повні — і на моєму, і у ваших дворах. Ви звершите велике діло, коли започаткуєте наново торгівлю, попливши знаним вам шляхом до Царгорода, і з такими ж повними лодіями повернетесь додому.

— Хай Господь благословить Ваші, великий володарю, слова, а нас на далеку дорогу, — сказав сивоволосий Свінавод.

Свою вдячність висловив і Фарлафович:

— Хай вам, великий наш господарю, зволить Господь у радості діждати нашого повернення.

— А що нам робити з митом? — запитав наймолодший купець.

— Мита платити не будете. Ваші баржі зустрінуть грецькі биричі і проведуть у причалище, а наше посольство, що буде разом з вами їхати, звернеться до імператора. Він накаже визначити для вас приміщення під час вашого перебування в Царгороді. Таким чином, про це не турбуйтеся.

Купці з вдячністю вклонились володареві.

Купці не гаяли часу. Повернувшись додому, почали навантажувати баржі товарами. І на дворі князя Ярослава йшла робота: навантажували на

вози великі міхи пшениці, проса, борошна і везли все те на пристань. Там на якорях вже чекали баржі. Вишата дав наказ начальникові варягів Фельбардові, щоби вибрав найдобірніших сто варязьких воїв, належно одягнув і озброїв їх. Відтак пояснив їх розподіл: частина поїде лівобережжям Дніпра, а решта — правобережжям. На закінчення з особливим наголосом наказав:

— Гляди ж, добрий начальнику, щоб твої варяги з особливою обережністю та увагою стерегли наше майно перед степовиками. Знаєш сам, дорога до Царгорода далека. Я вірю, що наші баржі й наше посольство під твоєю дбайливою опікою щасливо прибудуть на місце призначення.

— Ваші накази, достойний Вишато, будуть виконані, у цьому запевняю вас, — відповів начальник варягів.

— І ще одне, — додав Вишата, — думаю і так бажаю, щоби, крім тих воїв, що їхатимуть вздовж берегів Дніпра, ще сто варязьких воїв були призначені на баржі. Вони будуть супроводжувати вантажі.

— Все буде зроблено як бажаєте, — відповів начальник.

У той час, коли Вишата готував охорону подорожі, на дворі володаря Ярослава відбувались не менш важливі приготування поchtу князівни Анни. Князь Ярослав із княгинею Інгігердою — Іриною укладали план:

— Думаю, що до поchtу нашої доні Анни слід вибрати дорадниць з-поміж уже одружених, достойних бояринь. Також треба б їй вибрати собі

з-поміж боярських дівичь чотирьох найкращих подруг та ще для прислуги дві дівчини, що здавна вірні й віддані своїй князівні Анні.

— Так, мій господине, я згідна з тобою і негайно приступлю до розмов з поважними бояринями. Але думаю, що треба нашої Анночці приділити особисту кухарку та прибиральницю. Таким чином, усіх жінок у поchtі нашої доні буде десять.

У час укладання поchtу зголосив свою присутність Вишата. Привітавшись належно, почав звіт:

— Ваша милосте, я, полагодивши справи з охороною купців та посольства, приступив до призначення охорони поchtу князівни Анни. Поїде сто найвідважніших воїв, синів заможних боярів; вої будуть охороняти почет від можливого нападу степовиків-розбишак, бо у далекій дорозі таке, не дай Боже, може трапитися. На день перед від'їздом поchtу виїде на конях двісті хоробрих воїв. Вони їхатимуть правим берегом Дніпра. Їхнім завданням буде обстежити все довкілля, чи нема у близькій віддалі степових розбійників. У разі небезпеки мають повідомити чоту, коли вона над'їде.

Володар уважно слухав Вишату.

— На тебе, наш дорогий друже, всією своєю надією уповаємо. Хвала і дяка тобі за все!

Приготування в дорогу до Царгорода відбувались за укладеним планом. Великі баржі наповнялись добірними харчами і скринями вибагливого

одягу князівни Анни і князя Всеволода та весільних бояр і почту. Приготовляли свої скрині і боярині та подруги Анни, щоби красою й пишнотою одягу засяяти розкішшю і багатством, як годиться почтові княжих дітей великої й могутньої Русі-України.

Усім воям з почту князівни Анни і князя Всеволода Вишата наказав узяти подвійний одяг: щоденний на дорогу і святковий для в'їзду в Царгород, аби грецький народ побачив багатство і красу воїв великого володаря Ярослава Мудрого.

На день перед виїздом почту князь Ярослав призначив початок весілля свого сина Всеволода. Бо саме так за давнім звичаєм і традиціями прапредків годиться, щоби перший етап весілля відбувся у батьківському домі, у своєму краї.

У великокняжому палаці гамір веселощів; зійшлись майже всі кияни, щоби побачити князівське весілля і пережити цю радісну подію разом зі своїм володарем та княгинею Іриною. Народ любив свого володаря Ярослава, бо в час його володіння людям добре жилося і тривалий час у державі був спокій. Люди в мирі працювали й дороблялися на своїй урожайній і багатій землі. Сонячні ласки сприяли вирощуванню хліба і плеканню меду. Довколишні народи заздрили добробутові Русі під володарюванням Ярослава Мудрого. Найстарший громадянин Києва говорив присутнім киянам, що не лише вони з любов'ю й пошаною ставляться до свого Володаря:

— Усі наші сусіди в різних краях і державах поважають нашого князя і всіма способами стара-

ються здобути його приязнь. Як бачите, навіть імператор Царгорода забув про суперечки і хоче стати сватом нашого князя. А чи знаєте, людоньки, що нашого володаря називають "тестем Європи"?

Кияни, здавалось, на мить забули про веселі весільні співи і з увагою слухали. Найбільше зацікавило їх те, що князя Ярослава тестем називають. А сивоволосий пояснював:

— Бо і німецько-римські курфюрсти також сватають своїх доньок за синів нашого володаря.

— Так, ваша правда, — ствердно хитнувши головою, вступив до розмови присутній серед народу молодий монах, — тепер очі цілого світу звернені на Київ, на нашого князя й княгиню Ірину. Хоча вона зі Швеції, але її серце стало українським, бо вона полюбила наш край. Вона у Христовій вірі виховала дев'ятеро дітей, які виросли достойними людьми.

— А я пам'ятаю, — промовила жінка, що стояла поруч, — як наші князенки були ще дітьми і бавилися на дитинці з усіма ровесниками — дітьми боярів, міщан, селян. Не було різниці між дітьми, бо знали, що над усіма людьми однаково Господнє сонце світить, однаково хліб родить і всіх годує.

— Ось бачите, — промовив сивоволосий, — чому так вірно народ любить свого володаря Ярослава і князів та князівен вважає за своїх синів і доньок, чому народ радіє їхнім щастям і пошаною серед народів. Дивіться, скільки людей зійшлося!

Враз припинились розмови, бо весільні бояри, яких призначив князеві Всеволодові Вишата, —

боярські сини Яродар і Божидар — у весільних строях, завітчаних барвінком, у супроводі двірських гудців ішли до жіночника — помешкання достойних бояринь. Боярині були призначені весільними свахами, і їм бояри мали сказати, аби починали весільний обряд.

Свахи побачили бояр і гудців і почали співати:

*Заграйте, гудці, різко;
кланяйтесь князеві низько,
князеві й княгині
та й князевичеві молодому,
що їде до царського дому.*

Свахи, співаючи під звуки музики гудців, зайшли до гридниці володаря — батька молодого, де вже були бояри та інші весільні гості:

*А в городочку зілля,
у нашого господаря весілля.
Сам Бог перебуває,
молодого князенка вітає,
весілля починає.*

Боярині — свахи, вклонившись княгині в пояс, перейшли з гудцями до гридниці молодого князенка Всеволода. Там уже були весільні бояри, товариші молодого, і разом зі свахами почали співати:

*До княжича гості йдуть,
йому дари несуть.
Коровай для княгині —
славної Євдокії-грекині.*

Після тих співів почалося впровадження молодого Всеволода до гридниці батька.

Народу прибувало більше й більше, княжі гридниці заповнилися вщерть. Гості забавлялися,

танцювали, вгощалися весільними стравами. З княжих пивниць приносили бочки з медом. Народ усього Києва аж до світанку забавлявся на дворі свого великого володаря, ділив з ним радість із приводу весілля та дружби з Царгородом.

Уже сонце з висот освічувало обрій і довкілля, як батьки, князь і княгиня, благословили своїх дітей у далеку дорогу в присутності всіх достойників великого княжого двору та народу. Діти, Всеволод і Анна, кланялись батькам, цілуючи руки на прощання. Гудці заграли тужливо, аж народ у хвилюванні заплакав. А коли свахи заспівали прощальної, то князь і княгиня ледве стримували сльози. А свахи не вгавали:

*Котиться вінець з поля,
до княжого двору.
Котиться князенкові молодому
аж до царгородського дому.*

Після цієї пісні весільні бояри взяли від свах вінець і понесли його над головою Всеволода під звуки пісень і музики через цілий Київ аж до пристані над Дніпром. А за ними йшов увесь народ. Могутньо лунали пісні, відлуння їх неслось у далекі довкілля Києва. Скоморохи забавляли присутніх своїми дотепами.

Попереду походу в напрямі Дніпра їхав на білому коні молодий князь Всеволод у товаристві рідних братів та боярських синів. Він був у діадемі, переплетеній барвінком, у білій туніці, облямованій золотою парчею, і з широким золотим поясом. На поясі висів грецького виробу меч з руків'ям у дорогоцінних самоцвітах. З плеча Всеволода зви-

сала шовкова делія, на ногах — сап'янові чоботи із золотими підківками. Їхав Всеволод, наче окрилений, обличчя сяяло щастям. Адже його чекала наречена, імператорська донька, якій він мав стати ладом.

За чотою молодого Всеволода їхала друга, не менш пишна і красива чота князівни Анни в оточенні десяткох невіст. Виблискувала у промінні сонця золота парча. Анна увінчана, як і її брат Всеволод, діадемою. На білому коні вона виглядала, як херувим над царськими воротами у храмі святої Софії. Почет оточували призначені Вишатою вої під проводом його сина — молодого лицаря Яродара. Він уже не раз пробував свого меча на печенігах та інших степових грабіжниках. Усі вої — боярські, призначені для особистої охорони князівни Анни. Вони їй знайомі ще з дитячих літ. Тепер це для них велика шана і радість узяти на себе обов'язок сторожі. Вони присягли, якщо зайде потреба, віддати своє життя за князя і за Русь-Україну.

Яродар Вишатич втішався великим довір'ям. Він був вихований у домі великого володаря, в товаристві князенків. Яродар, будучи старшим від Анни на декілька років, не раз заступався, обороняючи її перед сваволею братів. Анна від дитинства любила Яродара і довіряла йому. Це вона звернулася до матері, аби призначити Яродара керувати її охороною, бо тільки тоді буде почувати себе безпечно.

Бувало, що княгиню Ірину навідувала думка, щоби Яродар став її зятем. Аби Анночка не їхала

в далекий світ, як це зробили її старші сестри, а щоб залишилася на землі предків, у великому дворі батька. Доля розпорядилася так, що старші доньки княгині Ірини були одружені з володарями Європи. Одна — з престолонаслідником Норвегії, який до безтяти кохав її. Він їздив у розпуці по дворах володарів Європи і жалівся, що руська дівка ним погорджує. Тільки згодом, доказавши свою лицарську силу, він одружився з князівною Єлизаветою, найстаршою донькою Ярослава.

Друга сестра, Анастасія, була за угорським королем; увесь його двір розказував, що він одружився з найгарнішою красунею світу. Ятрівка вийшла заміж за ласького князя Казимира. Два сини Ярослава одружилися з німецькими князівнами.

“Ось так розбрелися мої діти, — думала княгиня Ірина, — по різних державах Європи”.

Залишилась тільки наймолодша Анночка. Вона була улюбленицею мамі. Не раз і не два натякала княгиня Ярославові:

— Анни не віддам у чужий край, нехай вона, наша наймолодша, залишиться з нами, нехай виїде заміж за котрогось з наших бояренків. Нема куди правди діти: Яродар Вишатич мені найбільше до вподоби.

— Люба моя, велика господине Ірино, одна річ — материнські бажання, а інша — призначення Господа нашого. Ми всі в руках Бога, і від нашої долі нам нікуди не втекти.

У словах князя Ярослава чулося, що і йому, як батькові, миліше було б бачити поруч наймолодшу дитину.

— І я думаю, що кожному з нас ще перед приходом на світ є своє призначення, аж поки знову Господь не покличе душу, але...

Не раз після таких розмов наступало мовчання. Великий володар могутньої держави у тій задумі počував себе перед призначенням Господа безпорадною й немічною дитиною.

Коли дві чоти прибули до Дніпра і всі, кому стелилась далека дорога, були зібрані й готові до від'їзду, з наказу старости заграли гудці, затрубили сурмачі, та так велично і зворушливо, що увесь люд на Подолі, пройнятий свідомістю прощання, у хвилюванні заплакав. Княгиня Ірина закрила лице білим серпанком і нестямилась, як сльози так перемогли її зусилля стриматись. І володареві було щемно на серці...

Вишата достойно поклонився Володареві, а князь, пригорнувши його, сказав:

— У твої руки, міцні і праведні, віддаю своїх дітей.

— І в руки Господа нашого! — зворушливо відповів Вишата.

Відтак, сівши на коня, вийняв з піхви меча і, зробивши ним знак хреста, голосно приказав:

— У п-о-о-хід!

Коні рушили, гребці плеснули веслами о плесо Дніпра, гудці й сурмачі ще раз заграли, тим разом прощальної. Древній Київ наче спинив віддих, а Всеволод і Анна у своїх почтах, задивлені в далечинь, вже були готові стрічати незнане майбутнє в Царгороді...

IV

ешканці Парижа дуже занепокоїлися, коли пізно ввечері з 8-го на 9-те квітня 1048 року почали жалібно трубити фанфари, пронизуючи душі смутком. У переляку та хвилюванні парижани виходили із засвіченими каганцями на темні вулиці міста та спішили в напрямку королівської палати, аби переконатися, що вістка, яка вже переходила з уст до уст про недугу королеви, не дай Боже, справдилася, що неминуча доля кінця життя взяла її у свій полон...

Перед королівським палацом зібрався великий натовп: чутки підтвердилися. Двадцятирічна королева, дружина молодого, двадцятичотирилітнього, короля Анрі I померла. Народ дуже любив королеву. Вона була непересічної зовнішньої краси, а за доброту її називали "матір'ю знедолених". Усі жалі й болі вона уважно вислуховувала: дозволяла

вільний доступ до себе у дворі. За кошти, які ді- стала від свого батька у приданому, — а був він дуже заможний феодал, — королева побудувала лічницю, відвідувала у ній хворих, не щадила їм слів потіхи і розради, часто обдаровувала найбідніших. Обороняла селян, яким заможні феодали, що бунтувались проти короля і часто ворогували між собою, робили кривди.

Були тоді у Франції дуже погані, тяжкі часи. Королівська влада була слабкою, бо його васали вважали себе незалежними, хоча і складали королеві присягу на вірність. Вони поводитись як ниці сатрапи, і їхня сваволя переходила межі суспільного порядку. Завдяки сваволі вони збагачувались, забираючи маєтки багатших селян і міщан та накладаючи на них непосильні податки, щоби, вже й покривджені, вони більшу частину свого заробітку віддавали їм, феодалам. Таким чином багато феодалів ставали заможнішими за короля. Коли ж селянин чи міщанин не міг сплатити податку, то посіпаки феодала самовільно забирали за кару все їхнє добро, а хата щезала в полум'ї. Не оминали свавільні напади посіпак і багатих купців. Не раз і не два грабували їхнє майно. Плач і нарікання були повсюдним явищем. Жорстока нелюдяність не знала меж.

Покривджені йшли зі своїми скаргами до короля, і їх було дуже багато. Цілими днями мусив він проводити час на розсуджуванні жорстоких вчинків васалів. Інколи не вистачало дня. Тоді великою мірою допомагала королева Еліза. Біля її дверей стояла велика черга селян і купців, з яких

познувалися феодали. Якщо ті покривджені були мешканцями області Іль-де-Франс та ще декількох невеликих поселень, де влада короля була в пошані, то заподіяні кривди справедливо, згідно з волею короля, полагоджувались. Коли ж покривджені жили в інших областях Франції, а не в Аквітанії, то король і королева змушені були вислати своїх довірених осіб з проханням до заможних феодалів, аби ті були ласкаві розглянути справу покривджених та справедливо її полагодити. Одним феодалам подобався тон прохання короля, і вони обіцяли, що сваволя посіпак не повториться. Інші ж проханнями короля нехтували і ще більше мстилися тим, хто посмів скаржитися на них королеві.

Королеві залишалось єдине — за непослух і нехтування його наказів піти війною на таких васалів, але він із цим не спішив. Була надія, що Рим і у Франції запровадить закон, який уже був чинний у цілій західній Європі під назвою "Божий закон". За цим законом кожного тижня у дні страстей Христових, від надвечір'я у середу до понеділка, не можна було нікому на слабших і бідних нападати і грабувати їх.

Декілька років поспіль у Франції був неврожай. Люди по селах і містах гинули від голоду. Саме тоді королева Еліза рятувала, як могла, бідних, сама інколи відмовляла собі у їді. Ділила все, що мала, з народом, особливо дбала про дітей.

Через невідрадні обставини життя і невсипущу працю королева занедужала. Не допомагали ніякі

засоби порятунку. Король спроваджував з усіх кінців світу різних знахарів. Винагороджував їх усім, чого тільки бажали. Прибували славні лікарі з Рима і з Царгорода, але й вони не були спроможні вилікувати королеву. Залишалась ще одна іскорка надії: король дізнався, що в далекому краю, на сході сонця, в місті Києві, живе лікар-монах, який може допомогти. Король негайно вислав своїх гінців у той далекий край. По довгій подорожі гінці прибули до Києва. Знайшли монаха-лікаря на ім'я Аввакум, що побував у Єрусалимі й на Афонській горі. Лікував він головно зіллям, яке привіз із далеких країв, а деяке знаходив у руській землі. Лікував і водою з Йордану, яку благословив єрусалимський патріарх під час водохрещення, і водою Дніпра, коли київський митрополит освячував її в час йорданських святкувань. Ці води він вживав до приправ лікувального зілля.

Монах не хотів погодитися на далеку дорогу аж до Парижа, але, коли довідався, що королева в такому молодому віці і така щедра в милосерді до покривджених і убогих, постановив поїхати. На жаль, приїхав запізно, саме на похорон королеви. Через постійний кашель, що закінчився виливом крові, королеву прислуга застала мертвою.

Київський монах придивлявся до парижан, їхніх виявів жалю за королевою. Спостерігав за їхніми похоронними звичаями. Люди йшли мовчки, в задумі, довкруг домовини. Попереду домовини у королівській мантиї і короні йшов король, поруч нього — його мати, два брати і дві сестри. За ними — увесь королівський двір у лицарських стро-

ях. У всіх, крім феодалів, смуток і жаль спливав рясними сльозами.

Київський монах вперше побачив латинський церковний обряд похорону, латинське духовенство; прислухався до латинської відправи та співів.

Усе почуте й побачене зробило на нього дивне враження, бо не відчув глибини родинного тепла, ані співчуття одне одному. Не відчував тої побожності, з якою прощалися в Русі-Україні з тими, хто відходив у вічність. Люди вищих верств були непривітні, холодні і байдужі. Після похорону не було поминок, а присутні розійшлися по своїх домах.

Поведінка людей, похоронний обряд та все побачене змусило монаха задуматись, але не міг дійти якогось висновку. Невже тутешні люди не здатні на співчуття за законами християнської любові? Невже не могли здобутися на слова розради і підтримки для короля? Адже слова співчутливості полегшують біль втрати. Дивними видались київському монахові ті люди.

Після похорону монаха провели на королівський двір, щоб мав можливість належно відпочити. Щойно тоді король довідався, що з Києва прибув лікар-монах, і звелів, щоби, відпочивши, на другий день прибув до його палацу.

Під час зустрічі з лікарем-монахом король висловив свою вдячність за те, що він прибув з далекого краю допомогти його дружині. Послугуючись латинською мовою, король почав розпитувати про володаря Русі-України, бо він, король Франції, не раз і не два чув від різних купців, що

держава великого Ярослава славиться багатством, красою і могутністю.

— Ми знаємо, що ваша держава найбільша в Європі — від північного до південного моря.

Монах також бездоганно володів латиною:

— Так, ваша милосте, вона така, на яку ми, її народ, заслужили у Господа Бога.

— Чи всі руські племена тепер є під одним володарем?

— Так, і це завдяки мудрості нашого володаря Ярослава. Він продовжує те, що започаткував його батько, привівши всі племена під один жезл. Живемо в злагоді, а володаря народ називає Ярославом Мудрим.

— А з греками живете в мирі?

— Уже п'ять років живемо в мирі, а тепер між нами настала не тільки згода — невдовзі будуть і родинні зв'язки. Перед моїм від'їздом до вас, ваша милосте, грецький імператор прислав посольство на наш двір з великими дарами і висловив бажання посватати свою доньку із сином володаря Ярослава Мудрого. З Києва вже виїхало посольство до Царгорода. Також поїде почет князенка Всеволода та почет наймолодшої князівни Анни. Поїдуть вони всі за нашим обрядом на весілля. Син великого володаря нашої держави одружиться з донькою імператора Константина Євдокією. Цим одруженням поєднаються два великі двори на славу й добро своїх народів. Ця подія матиме велику вагу: поживавиться торгівля, на що вже віддавна чекають наші купці, бо ж прибирався чималий товар у схоронищах наших.

— Ми вам, добрий монаше, вдячні за розповідь. Молю Господа, аби і в нашій державі ми раділи подіями, які принесли б бажаний спокій та добробут. Та, на жаль, під цю пору не можемо ми похвалитися злагодою. А все через часті міжусобиці та через знущання феодалів з народу. Ми докладаємо всіх зусиль, щоби запровадити справедливість. У цьому мені допомагала моя дружина-королева. Але єдиний спосіб завести спокій — це піти війною мені, королеві, на своїх васалів...

— А хіба, ваша милосте, ваші васали не підлягають правам вашого володіння? Вони ж шкодять добробутові держави!

— Воно так і є, любий монаше, — дуже послаблюють лад і добробут. А щодо послуху мені, то невелика кількість васалів присягла мені на вірність. Ці люди не будуть противитись мені, навіть якщо їх до цього намовлятимуть. Вони не беруть участі і в жорстокостях. Ми віримо, що добро переможе. Бо вже є ознаки поліпшення. Від часу, коли за наказом папи завели дні Божого спокою, всі люди, лицарі й деякі феодали, щоб минути Божої кари, покорилися; таким чином, від надвечір'я у середу до ранку в понеділок панує Божий спокій.

— Слава Богу нашому, велика слава! — похиливши голову, перехрестився монах.

— А тепер, — продовжував король, — у нас відбуватиметься синод, і ми віримо, що за його ухвалами ще більше поглибитись у серцях жорстоких людей страх Господній. А може, ви, добрий монаше, хочете побувати на синоді? Якщо так, то

ми видамо вам як духівникові східного обряду по-зволання бути присутнім.

— Дуже, дуже радо! Я вдячний вашій милості за таку можливість. Я сердечно дякую за дозвіл, адже така нагода не часто трапляється. Я уважно прислухатимуся до нарад вашого духовенства.

* * *

Попрощавшись з королем, монах-лікар пішов до призначеного йому приміщення. Там уже чекав на нього придворний Шарль, той, що їздив по нього до Києва. Він пояснив, що король дав йому наказ, аби він заопікувався ним і був його невідступним супутником і охоронцем.

Після молитов, якими монах Аввакум стрічав світання, він вийшов оглядати Париж. Зразу зауважив, що місто не таке велике, як Київ, і нема в ньому такого ж торговельного руху. Нема тут стільки різного народу, як у Києві. Не видно греків, хозарів, болгарів, печенігів, ні чорних клобуків, ані різної степової людності, яка вешталася по Києву, торгуючи і обдурюючи кого лиш могла.

Але найбільшу увагу отець Аввакум присвятив паризьким церквам, заходив до кожної і прислухався до Служби Божої. Зауважив, що Богослужіння правилося не тією мовою, яку вживає народ у щоденному житті. Монах Аввакум не тільки не сприйняв цього явища, але й із дива не міг вийти, яким чином народ може розуміти молитви священика, якими звертався той до Бога і до людей.

У роздумах про мову київський чернець прийшов до переконання, що це ненормальне явище. Поряд з цими незрозумілими для нього виявами латинського обряду не сприймав він і те, що в костьолах на Різдво роблять ясла, а поруч стоїть якась перебрана жінка у ролі Матері Божої і якийсь старець, начебто святий Йосиф. Навколо них хлопці, перебрані за пастухів та царів зі Сходу, з дарами в руках.

— Та це ж наруга, — подумав уголос отець Аввакум.

Вийшовши з костьола, пішов поза межі міста, бо хотів знайти монастирі, зустріти монахів латинського обряду, познайомитися з їхнім життям та монастирськими звичаями. Але там чи не найбільше розчарувався, бо не побачив справжньої побожності, такої, як на Афонській горі в Греції, де ченці відмовляються від усіх земних благ та втіх світу цього. Там, у Греції, монахи часто по-стять, не сплять ночами, читають книги Святого Письма, моляться і співають псалми. У Франції серед монахів — забави, дозвілля, ситна пожива є метою кожного дня. Займаються торгівлею кістьми, мовляв, це кості святих великомучеників... Гм, чи ж це можливе, щоби тут аж стільки святих було? Щоб аж така кількість їхніх костей на продаж була? Тим паче обурювався чернець із Києва, що ніде у Святому Письмі не надібав такого, аби людські кості, навіть найсвятіших осіб, можна було продавати за гроші. Ні один вселенський патріарх не схвалив торгівлі святими мощами.

* * *

Молодий король у своїй розкішній палаті почував себе самотнім і нещасним. Сутінки не одного дня заставляли його у роздумах і тузі за дружиною, зрідка — в далекосяжних мріях. У вільні від державних обов'язків дні, а їх було не багато, їздив на лови. Заможні васали, які жили у згоді з королем, часто запрошували його до себе в гостину. На те були різні причини. Одні просили, бо мали ще неодружені доньки, а інші, щоби, зблизившись до короля, мати з цього вигоду. Адже не стало тієї, яка часто ставала на перешкоді їхнім егоїстичним задумам.

Одного дня, повернувшись з гостини, яка залишила неприємні спогади, король запросив до своєї приймальні монаха Аввакума, просто, щоб докладніше розпитати про той далекий світ, звідкіля приїхав монах-лікар.

— Розкажіть мені, добрий монаше, про свій Київ. Чи більше ваше місто за Париж? Чи гарне? Чим різниться від нашого Парижа?

— Я недавно повернувся з оглядин Парижа, ваша милосте, і зауважив, що Київ — більше місто, більше у нас різного народу і більше купців.

— А котре місто гарніше і чому?

— Київ великий, розміщений на горах, є в нас багато золотобанних церков. З гір київських вид на всі сторони світу. Але і Париж має свою красу, гарно розташований. У Парижі більше вибагливих будівель і є добре впорядковані вулиці.

Мабуть, слова ченця про Париж королеві сподобалися, бо, слухаючи, задоволено посміхався, а за хвилину спитав:

— А як виглядає палац вашого князя Ярослава Мудрого? Чи великий? Кращий за наш?

— Палац нашого володаря Ярослава будували грецькі майстри на взір імператорського в Царгороді. Гридниці просторі й багатством очевидні. Увесь двір дуже великий.

— Палац — мій кращий чи вашого володаря?

— Не легко порівняти, тому що кожний в іншому стилі будований. Але палаци вашої милості й нашого володаря Ярослава перекликаються, хоч іншою, але особливою красою.

— Якщо не помиляюсь, то ви, монаше, сказали нам, що ваш володар має шість синів і три доньки...

— Так. Із них уже дві одружені.

— О, ми про це чули. Здається, обидві одружені з престолонаслідниками держав Європи. А чи всі діти вашого володаря поїхали на весілля до Царгорода?

— Коли я лагодився їхати до вас, ваша милосте, тоді саме приготувляли на дворі володаря Ярослава два великі почти на весілля до Греції.

— Чи лише син, чи і донька володаря будуть одружуватися?

— Лише син Всеволод одружуватиметься.

— А скажіть, чи бачили ви палац імператора в Царгороді? Який він?

— Бачив, прекрасна будівля.

— Гарніша від палацу вашого князя Ярослава?

— Палац імператора більший, усі зали прикрашені золотом, столи і крісла теж, словом, велике багатство. А собор святої Софії в Царгороді — просто чудо мистецтва, не знаю, чи є йому в світі рівня.

— І в Парижі нема?

— Ні, ваша милосте, такої нема.

— А якими дорогами їхатиме весільний почет до Царгорода?

— Попливе по Дніпрі, відтак Чорним морем аж до Царгорода.

— Чи довго триватиме подорож?

— Думаю, щонайменше один місяць, а може, й довше.

— А скільки часу там будуть?

— На жаль, не можу цього передбачати, але думаю, що принаймні один місяць.

— Чи ви, добрий монаше, перебуваючи в Греції, бували ще і в інших місцях?

— Так, крім Царгорода, був ще на Афонській горі шість років. Те, що я там навчився, збагатило мене знаннями, потрібними людям. Особливо у лікуванні різних недуг.

— Як довго ви перебували у Греції?

— Там я був шість років у монастирі, а в Царгороді лиш один рік.

— Коли ж ви повернулися до Києва?

— Два роки тому.

— Вам, монаше, не чужа грецька мова, тому ви не потребуєте вживати латинську. Ви добре знаєте імператорський двір, чи не так?

— Мову грецьку я вже знав, їдучи туди. В імператорських палатах бував. Придворні розповіли

про кожну гридницю до подробиць. Тоді я побачив, у якому багатстві живе християнський імператор.

— Чи знаєш, добрий монаше, скільки дітей має імператор?

— Має одинака сина, вже одруженого, і три доні. З однією із них одружуватиметься син нашого володаря Всеволод.

— Чи поїхали б ви ще раз до Царгорода?

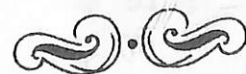
— Тепер мені нема потреби туди їхати, все, що займало мою увагу, вже бачив. Під цю пору я посвятив себе лікуванню людей, аби талантом, що його дав мені Господь, не знехтувати.

— А коли б я попросив, чи погодились би ви поїхати у моїй чоті?

— Хоча мені не по дорозі до Києва почерез Царгород, але для вас, ваша милосте, дуже радо погоджуся. Така подорож вам під цю пору буде дуже корисна, а грецький імператор, як я знаю, є дуже радий таким достойним гостям, як ви. Вірю, що пройде вам приємно час.

— З вами, дорогий монаше, мені буде безпечно в дорозі, адже ви не пожаліли ні часу, ні праці в далекій дорозі, аби принести поміч моїй дорогій дружині. Але на все воля Божа... Після синоду будемо готувати почет у дорогу. Поїдемо через Венецію, Салоніки до Царгорода.

— Хай Господь благословить ваші задуми, королівська милосте. Я до ваших послуг.

V

Нота варягів по п'ятирічній перерві почала розпізнавати наново давно протоптані дороги, що вже встигли позаростати бур'янами. Старі вої раділи, що між Києвом і Царгородом встановлювалися добрі стосунки, корисні і для них. Навіть те, що дороги позаростали такими бур'янами, що вершник на коні був, мов у лісі, не знеохочувало їх. Вони прокладали собі дорогу, не жаліючи труду, бо відчували на собі обов'язок стежити, чи зі сходу не видно якогось ворога, чи в очеретах не заховались печенізькі ватажки зі своїми грабіжниками. Пильно стежили за загоном варягів, що їхали правобережжям Дніпра. Але на правобережжі загін проходив з меншими труднощами й небезпекою, бо на високих берегах Дніпра не було таких густих очеретів і бур'янів.

Загони, що їхали ліво- і правобережжям, наспівували стародавні варязькі пісні й час від часу перегукувалися одні з одними та з тими, що ритмічно веслували на Дніпрі. Слідом за воями плвли в задумі купці. Їх не полонили безжурні пісні, бо вся їхня увага була спрямована на баржі і товар на них; розмірковували, які товари будуть мати найкращий збуток, як і за яку ціну їх продавати.

У зовсім іншому настрої, ніби в замкненому колі, їхав почет князенка Всеволода та князівни Анни. В їхньому середовищі гору взяла молодість: під час зупинок пробували навіть влаштовувати герці на конях. Старий Вишата заборонив це робити, бо коней слід берегти з огляду на далеку дорогу. Він застерігав:

— Слухайте мене, мої отроки. Я не перший раз проходжу цими дорогами до Греції. Їдьте розважно, бо дорога ще дуже далека. Такими іграми помучите себе і коней. І не встигнете на призначений час. Зважте: у нас початок весни, а в Царгороді вже літо у щедрих обіймах сонця.

Найгірших герців допускалась молодь при чоті князівни Анни. Кожний молодий лицар хотів показати свою хоробрість і тим звернути на себе увагу красуні. Наче акробати, ставали на спині своїх коней лиш одною ногою, а галопуючи, перекидалися вниз і їхали під конем, на бігу перескакували зі свого коня на іншого. Дівчата вигуками захоплення вітали одчайдушні витівки вершників. Але серед молоді були й такі, що з повагою дотримувались порад Вишати. Пильно стежили по боках, чи не криються в очеретах степові

розбійники. До стримано-поважних молодців належав син Вишати Яродар. Він проводив чоту в парі з Божидаром, онуком Маймира, дід якого був при дворі князя Володимира Великого. Князь після зайняття червенських городів чекав на Тилицькій горі зі своїми воями на свою наречену — чеську княгиню Вишеславу. Тоді Маймир з кільканадцятьма лемками пристав до воїв Володимира Великого, а після одруження князя поїхав до Києва і там залишився як дружинник князя. У Києві він одружився і мав синів, а вони, як підросли, пішли слідами батька.

Тепер його внук Божидар став воїном князя Ярослава Мудрого. За силою і хоробрістю йому не було рівних у князівській дружині. Він підносив коня на своїх плечах, міг закинути воїна на дах селянської хати. Раз трапилось, що несподівано напали печеніги на двір князя Ярослава. В сутичці Божидар схопив одного ворога правою рукою, другого — лівою й, піднявши їх угору, вдарив одним об одного. Так вони знайшли свій кінець.

Вишата призначив його на помічника Яродарові. Під проводом Яродара й Божидара по цей і той бік Дніпра йшло по двадцять п'ять лицарів. Вони невідступно перебували поблизу почту Анни. Правим берегом Дніпра їхав Яродар зі своїми лицарями, а лівим — Божидар зі своїми.

Слідом за ними їхав почет Всеволода з весільними боярами та лицарями. Вишата день перед походом вислав двісті досвідчених воїв, що не раз уславились у битвах з печенігами. Їхнім завданням було простежити всі можливі небезпеки з боку пе-

ченігів та інших степовиків. Почти рухались без несподіваних пригод.

* * *

— Боже великий! Допоможи моїм дітям швидко доїхати до Царгорода, — вголос промовив князь Ярослав, повернувшись до двору. Там, над пристанню, біля Дніпра закралась тривога у серце батька; тепер, зайшовши у безлюдні гридниці, бо молодь поїхала з почтом, князь розтривожився ще більше. У тиші гридниць туга закрадалась, мов сутінки. Княгиня Ірина відчула настрій чоловіка:

— Чому це ти, мій господине, так посоловів? Що зіпсувало тобі настрій?

— Та оце вперше я відчув вагу своїх літ і якусь невимовну самотність. Ще так недавно наші гридниці були переповнені голосами наших дітей, а тепер вони всі розбрелись по світу. Здається, що напер вони всі розбрелись по світу. Здається, що напер б учора ще переживав невтомну наснагу, не жалюючи ніяких зусиль, ні трудів для держави, народу, рідних дітей. А тепер у цій тиші проходить усе пережите, мов сон, попри мене...

— О, мій дорогий ладо, хай тебе такі думки не тривожать. Подумай, адже ти, мій господине, є батьком усього народу, який тебе любить, а не лише своїх дітей. Вони, як пташата: раз поpróbують крильця — і вже манить їх у вирій. Так, мабуть, і повинно бути.

— Ті, моя дорога, гарно сказала, але...

— Ти ж іще в силі віку! А діти — хтось залишиться, і знову наповняться гридниці гамором. А

поки що пішли отрока до отця Іларіона, щоб сповістив, що ти бажаєш, аби він прийшов до книгозбірні. Там знайдете розраду в книгах. Мені пора до своєї гридниці, бо мають прийти дві боярині і почнуть вишивати золотими нитками туніку для нашої невістки грекині. Коли вона приїде, зробимо їй особливий подарунок.

Князь Ярослав, плеснувши долонями, покликав отрока і наказав запросити отця Іларіона:

— Скажи отцю Іларіонові, що сьогодні підемо до книгозбірні.

Коли отрок вийшов, княгиня Ірина почала пригадувати від'їзд дітей.

— Ось і зараз мені вчувається дзвінкий голос нашої Анни. А скажи, мій господине, коли вони повернуться з Царгорода до Києва?

— Найскоріше за три місяці, якщо дорога буде без перешкод і вони не натраплять на несподівані пригоди. Хоча нема чого й журитися, бо великих ватаг степовиків уже не буде: залишують рани після поразки. Хоча не зашкодило б, щоб наші вої трохи погерцювали по степах: це було б для них розвагою і навчанням. Але, любя моя, чому ти так розпитуєш? Мене розважала, а тут бачу, що тривога пронизує і твої думки.

Ніби не почувши питання, княгиня продовжила розмову у безжурному тоні:

— Дай Боже, аби діти добре забавилися і щасливо повернули додому.

У добрий час було вимовлено ці слова. Чотири хвилини у веселому настрої. Під вечір зупинились під великим пагорбом біля оселі Канів. Вирішили

відпочити після цілоденної подорожі та почекати баржі, що повільно пливли по Дніпру. Покріпившись харчами, після відпочинку почти рушили в дальшу дорогу при срібному сяйві місяця. Близько півночі всі відчували втому: ніч нагадала про свої права. Вишата розпорядився приготувати нічліг. Розгорнули шатра. Довкола шатер ходили вої з готовими до оборони мечами. Сторожу міняли двічі за ніч. Горіла ватра, відлякуючи степових вовків.

Як тільки почало світати, заграли сурми і настав час приготуватися до дальшої дороги. Варили на вогнищах сніданок. Вої купалися у Дніпрі. Належно підкріпившись, вирушили в дорогу.

Після цілотижневої їзди прибули до дніпрових порогів. Слухаючи дивовижний шум і гуркіт дніпрових хвиль, що нагадував громовицю, не могли обмінятися захопленням, бо слова потопали у страшному шумі. Вої стояли, наче заворожені. Вдивлялись у кам'яних велетнів, об яких розбивались хвилі, що, наче в обуренні, кричали. Втихали вони аж у сріблястій піні на плесі ріки. Увесь почет із дивом спостерігав за боротьбою води із каменистими порогами. Хто зна, як довго у захваті стояли б, якби купці не пригадали, що час рушати далі. У купців клекотіння і громи викликали не захоплення, а турботу, бо треба було переносити баржі з води на колеса. Це була виснажлива праця.

Молоді, що вперше побачили пороги, зрозуміли, що життя складається не лише з веселощів та лицарських пригод, але ще із тяжкої боротьби з труднощами. Однак боярські сини та молоді вої відчували, що подолання труднощів зроджує почут-

тя вартості перемоги, яка приносить людині визволення і гідність.

Не легко було, інколи й понад силу, минаючи пороги, перетягати баржі, наповнені товарами. Витягати баржі з води зібрались усі: купці, бояри, вої, лицарі, навіть жінки. Баржі поставили на колеса. Запрягли коней. Та з однією великою баржею, наповненою пшеницею, трапилась прикра пригода: баржа застрягла в болотистому березі Дніпра. Не було іншої ради, як перенести мішки з пшеницею на берег, і витягати баржу в порожні. Це потребувало чимало часу і неабияких зусиль: люди застрягали аж по пояс у дряговинні.

У дальшу дорогу вирушили аж на другий день. Але рухались не без труднощів. Доводилось усім, хто тільки був у спроможності, допомагати, бо сили коней не вистачало.

За десять днів виснажливої праці проїхали дев'ятдесят верстов берегом. Коли дійшли до останнього порога, що мав назву Вовче Горло, всі рішили відпочити. Після цілоденного спочинку почали спускати баржі й лодії на воду Дніпра. Далі плвли спокійно аж до Чорного моря. Із степу інколи з'являлись печеніги, шукаючи здобичі. Вої, що їхали на конях по боках Дніпра, постійно були готові до відсічі. Але тільки раз невеличкий загін степовиків пробував наблизитись до барж. Та, побачивши кількість варягів, загін зник у чагарниках. Печеніги, мабуть, пам'ятали, як декілька років тому провчив їх Ярослав Мудрий.

З гирла Дніпра впливли на простори вод Чорного моря. Тут зустріли їх грецькі мореплавці, які,

за наказом імператора, запросили весільний почет на свої кораблі.

З надбережних садиб повиходили грецькі рибалки і торгові люди. Вони з цікавістю придивлялися до гостей, що були вістунами події, яка мала завершитися вінчанням царських дітей двох славних і могутніх держав: Греції і Русі-України.

VI

Перез два тижні після похорону французької королеви у Реймсі розпочався синод під проводом папи римського Лева IX. Папа прибув перед початком синоду і замешкав разом зі своїм секретарем, субдияконом Гільдебрандом, у монастирі бенедиктинів, які вже раніше провели клюнійську реформу. Вона позитивно впливала на життя монашого чину, і ченці вигідно відрізнялись від тих монахів, що ще не перейшли на реформу. Ігумен заборонив одруження священників і видав наказ, аби замешкані жонатими священниками кімнати в монастирі звільнити. Жінкам, які відвідували монахів, вступ до монастиря було заборонено. Ченців, котрі не підкорялись наказам ігумена, проганяли з монастиря. Усім, що перейшли на клюнійську реформу добровільно, ігумен нагадував, щоби хоч на час перебування найдостойні-

шого пастиря Христового стада утрималися від надмірних напоїв і гри в кості. Час, вільний від Богослужень, монахи мали проводити в читанні християнських книг, праці на господарстві, в садах і городах. Нелегко проходила ця реформа...

Ігумен добре знав, що для наведення порядку в Реймсі необхідно би багатьох прогнати з монастиря, а може, й усіх... Але які були б наслідки? Монастир залишився б порожнім, монаший чин занепав би. Тому знав, що не слід суворо карати за непослух, а проганяти — у крайньому випадку — лише тих, кого не зупиняли ніякі перестороги.

Перед самим приїздом папи ігумен розповів монахам, що папа дуже строгий, а життям монахів і господарюванням монастирів особливо цікавиться, часто сам заходить у чернечі келії і в господарські приміщення. Папа уважно слідкує за чистотою та правильністю монашого і священничого життя.

— Мусимо, браття, — казав ігумен, — поступати згідно з вимогами клюнійської реформи, аби не викликати дорікань папи і стати прикладом для інших монастирів. Щоби не забувати припису реформи, я прикріпив на дверях своєї келії статут монастиря із Клоні. Кожночасно підходьте до дверей і уважно читайте рядок за рядком. Хто не буде додержуватися приписів статуту, може наразити себе на церковну кару, аж до виключення з духовного стану й анафема.

Папа Лев IX, відпочивши після виснажливої подорожі, попросив свого секретаря, щоби той покликав ігумена до його келії. Папа хотів ще перед

початком синоду оглянути монастир і отримати необхідні пояснення ігумена.

Оглядаючи кожну келію, папа зауважив, що не всюди були на стінах розп'яття Христа і приписані статутом у Клюні образи святих. А ті, що були в келіях і коридорах, мали дуже примітивний вигляд. Монастир не міг похвалитися чистотою.

Після оглядин папа висловив свої зауваження. Він наголосив, що, незважаючи на деякі недоліки в монастирі, є очевидні ознаки реформування і що після синоду життя в монастирі піде в належному річищі реформи.

Цього ж дня почали приїжджати церковні достойники на синод. В'їжджали до монастиря у вибагливо прикрашених каретах єпископи зі своїм почтом. Прибували в пишній, багатій одежі прелати, протоіереї, архимандрити в парадних каретах зі своєю численною прислугою. Деяких єпископів, як світських феодалів, оточували чоти озброєних воїнів. Приїхали і феодали. Наостанку прибув король, на кареті якого золотом виблискували ініціали і королівський герб.

Перед королівською каретою їхали на святково прибраних конях лицарі-галябардники і сурмачі, які своїми сурмами сповіщали зібраному на вулицях народові, що їде король. Народ вітав короля окликами: "Хай живе король! Хай живе король! Хай живе! Хай живе!"

У чоті короля люди побачили монаха у візантійських ризах. Його одяг і незвичайний вигляд привертав до себе загальну увагу.

Монаші і духовні чини розділилися: до монастиря бенедиктинів прибували прихильники, а до монастиря цистерсів — противники клюнійських реформ.

Світські достойники зупинилися у палатах вельмож, а наближені до його монаршої милості — у палатах короля. Невдовзі туди прибув і король зі своїм почтом.

* * *

Дзвін з вежі монастиря бенедиктинів сповістив, що розпочинається урочиста Служба Божа перед засіданнями синоду, якими керуватиме папа Лев IX.

Від самого світанку папа, лежачи хрестом, молився до Творця, просив зіслання Святого Духа і Божого благословення для нарад і ухвал синоду. Молився, аби люди дотримувалися Божих законів, жили в любові один до одного, аби не поступали супроти ближнього свого, як хижакі. Молився, щоб вельможі, магнати, пани всіх рівнів не знущали над простолюдом: аби не вбивали, не грабували, не палили та не ставилися з наругою. Молився, щоб Господь поблагословив його силою і витривалістю для праці у христовому винограднику, аби виховувати духовенство, котре мало б за єдину мету ширення Христової віри, відмовившись від світських благ і працюючи для ближніх, як це робив Христос.

Почувши дзвін, папа встав і вийшов із убогої келії зі своїм секретарем, субдияконом Гільде-

брандом. У захристії на нього уже чекали єпископи, архимандрити й інші церковні достойники. Радісно привітавши папу, почали вдягати його у відповідні до Служби Божої ризи. В супроводі численного духовенства папа почав урочисту відправу. Собор був переповнений. Після читання Євангелія субдиякон Гільдебранд виголосив проповідь, у якій наголосив на необхідності послуху одному пастиреві церкви — папі:

— Так, як одне сонце світить і зігріває життєдайністю всіх і вся на землі, так і науку Христову голосить той, кому передав ключі святий Петро. Наслідник святого Петра у Христовій церкві — папа Римський. Усім, хто належить до Христової церкви, необхідно в покорі виконувати його накази і вказівки. Так, як відчиняємо одним ключем двері до палати, де зберігаються дорогоцінні скарби, так одним ключем, переданим святим Петром, папа відчиняє двері до скарбів Божої науки і благодаті, яка з повеління Святого Духа спливає на увесь священичий і монаший чин. Спливає Божа благодать і на тих, що живуть за законами Христової науки — Божої любові; що бажають ближнім добра, не переслідують їх жорстокістю, не вбивають, не нагромаджують собі добро коштом покривджених, подають руку помочі найбіднішим. Бог зобов'язує зверхників церковних і державних, аби були батьками народу, а не його тиранами. У Христовій науці нема місця на таку жорстокість, як нищення домів та майна, на яке в поті чола працює народ. Вельможі світу мусять підкоритися Христовій науці, що її пропові-

дують посланці Христової церкви — священики. Отже, велика відповідальність лежить і на тих, що посвятили себе справі проповідання; вони мають бути гідним прикладом свого навчання, бо скоріше чи пізніше кожен стане перед неминучістю звіту за свої вчинки на землі. Там, у Всетворця, дістане за свої вчинки заслужену заплату: вічне щастя або пекельні муки.

Майже цілу годину виголошував субдиякон проповідь. Слухали її церковні достойники, народні зверхники, слухав король і наш монах Аввакум. Йому здавалось, що чує слова отця Іларіона в Києві, які наче відлунням прозвучали з уст субдиякона. Так, як великий володар Ярослав Мудрий слухав отця Іларіона, так тут прислухався король Анрі I до слів субдиякона.

Під час проповіді монах Аввакум придивлявся до присутніх і зауважив, що не всі сприймали проповідь однаково. Деякі переживали, хвилювалися, наче жаліли, що нерозважно в житті й обов'язках своїх поступали. Інші сиділи з байдубов'язкою своїх поступали. Інші сиділи з байдужим поглядом, а були і такі, що, посміхаючись, не розуміли або не хотіли розуміти слів субдиякона.

“У нас не побачив би такої промовистої байдужості, — подумав монах Аввакум. — Наші люди більш богобоязливі і не посміли б під час промови в церкві поводитися неухважно чи зневажливо”.

Не сподобалось монахові з Києва, що нема в костьолі іконостаса. Адже на ньому зображають найважливіші події з життя Христа, і кожна лю-

дина в церкві може поєднати бачене із тим, що чує в Євангелії.

Після закінчення Служби Божої всі пішли до великої зали королівського замку на засідання. Зала була прикрашена королівськими гербами тих, що правили в минулому, і трьома гербами нової, теперішньої династії Капетингів, третім представником якої був король Анрі I.

Король сидів в оточенні достойників свого двору. З правого і лівого боку на подібних, але менших престолах сиділи феодалі: князь Нормандії, князь Аквітанії, князь Бретані, а далі — князі Жуйону, Гасконії, Тулузи, Бургундії і Провансу. Деякі з васалів підвели голови вище короля, який тоді володів тільки князівством Іль-де-Франс, маркграфством Фландрії і графством Шампані.

Для папи Лева IX примістили престіл навпроти короля Анрі I, поруч нього сиділи церковні владики. Престіл папи нічим не різнився у своїй пишноті від королівського. Зала була кругла, аби не знати було, котре місце — короля чи папи — головне. Звертало на себе увагу, що престіл папи мав ініціали, герби і прапори папської курії. Біля папи розмістились ті єпископи й архимандрити, які були найвірнішими прихильниками клонійської реформи.

Далі по боках королівського і папського престолів сиділи лицарі, представники духовенства, деякі римські й паризькі патріції.

У залі були дві мовниці.

Коли всі учасники синоду були вже на своїх місцях, папа встав і почав засідання молитвою до

Святого Духа. Після молитви поблагословив короля і всіх присутніх.

Першому папа надав слово своєму секретареві, субдияконові Гільдебрандові. Високий, аскетичного вигляду монах вийшов на мовницю і почав зосереджено читати задалегідь приготовлений текст, у якому наголошувалося на духовному покликанні священичого чину. Промовець звернув увагу на початки християнства, коли Симон хотів за гроші купити собі священичий чин, але такий спосіб прибирання звання священика апостоли Христа заборонили прокляттям. Субдиякон сказав:

— Щоби бути священиком чи єпископом, треба мати духовне покликання і своїм чернечим способом життя в душі Христової науки стати прикладом для народу. Тільки таким шляхом можна дійти до чинів церковної ієрархії, не відступаючи від чеснот Святого Духа. За гроші до такої гідності, як священичий чин, не можна дійти! У цьому питанні церква Христа була, є і буде на сторожі! А коли трапиться, що хтось дійде до священичого стану не за правилами церкви, то церква Христова не дасть йому благословення.

У другій частині свого виступу субдиякон зупинився на питанні одруження священиків і єпископів:

— Одружені священики чи єпископи не будуть у спроможності посвятити себе цілковито церкві, бо їхня увага буде поділена між родиною й церковними справами. Родинні турботи вимагають зосередження на матеріальному забезпеченні ро-

дини. А має бути так, щоб парафіяни стали дітьми церкви, у якій священник є душпастирем. Тільки той, кому вже сповнилось тридцять років, повинен рішити, чи відчуває він у собі покликання Святого Духа. У священничому чині не можна думати про особисту матеріальну вигоду і наживу. Чи буде можливим відректись від матеріальних вигод, коли жінка й діти, виходячи з потреб світського життя, будуть цього домагатися? Таким чином, перед одруженими священниками і єпископами буде неминуче стояти занедбання або родини, або церкви. Висновок простий: двом обов'язкам служити неможливо.

Субдиякон зупинився ще над приписами життя і діяльності монашого чину.

Після субдиякона з другої мовниці почав виступати учений канонік, патер Фульгентій. Його як свого оратора вибрав король і представники одруженого духовенства. Канонік говорив:

— Христос сказав, що кожний з апостолів може бути одружений або ні. Суть у тому, щоби священник чи єпископ своєю поведінкою в житті та Христовою наукою був прикладом для своїх парафіян та творив добрі діла. Господь сотворив не лише чоловіка, а й жінку, даючи їм наказ жити разом у згоді й любові. Коли ж виганяв їх із раю, не розрізняв Господь, чия вина, а просто велів їм разом піти і продовжувати життя на землі. У листі апостола Павла до Тимофія читаємо: "Треба єпископові бути непорочним, однієї лише жінки чоловіком, тверезим, мудрим, чесним, гостинним і повчальним".

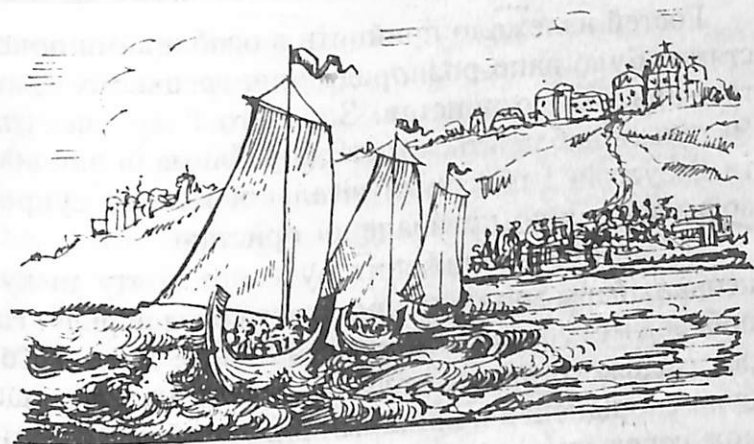
— А чи слід нам бути суддями над словами святого Павла, зневажати його науку? Наука апостола — це Божя наука, передана апостолові Святим Духом. Яка причина спонукає нас знехтувати Божою наукою, висловленою апостолом? Знехтувавши цією наукою і волею Божою, ті, що не дозволяють одружуватися священничому чинові, призводять його до спокуси і небажаних вчинків. А щодо симонії, то цього питання не треба розглядати у таких чорних кольорах. Знаємо, що Божі храми будують переважно королі й багаті вельможі. І цар Соломон будував храм, на який закликав людей давати гроші, і тим, які не шкодували грошей, надавав привілеї. І цар Юстиніан також за людські пожертви збудував святиню, що перевершила велич Соломонової.

А скажіть: ті, що дають гроші на святині, чи не здобувають собі ними привілеї, наче купують славу в колах ієрархії? Чому ж це не називаємо симонією? — Таким запитанням закінчив свій виступ патер Фульгентій.

Присутні, вислухавши обидві промови, попросили, щоби папа дозволив їм на короткий час подумати над почутим, бо тільки тоді будуть у змозі погодитись з однією із них. Після короткої перерви папа оголосив, що це розв'яжеться голосуванням. Більшість присутніх підняла руки за те, що пропонував у своїй промові субдиякон Гільдебранд. За зміст другої промови проголосували одружені єпископи і священники та король Анрі I. Король залишився на стороні патера Фульгентія тому, що його батько не дістав папського благо-

словення за те, що одружився з далекою родичкою. Але і з особистих причин король не був прихильником папських реформ.

Після кількадевної перерви почалися подальші засідання. Розглядалося питання про володіння єпископів великими й багатими посістями. Дійшло до бурхливих суперечок, що стало на перешкоді до прийняття ухвали. Папа побачив, що пристрастям не буде кінця, і заявив, що передасть це питання на розгляд загального собору, який недовзі скличе. На цьому наради Реймського синоду 1048 року закінчилися.

VII

Імператор Константин Мономах був повідомлений “телеграфом” — вогнями, що весільний почет та купецькі баржі вже плывуть Чорним морем. Палали вогні — сповіщали від гирла Дніпра аж до Царгорода. Імператор наказав своїм спостерігачам, аби з берегів слідкували за безпекою гостей. Він знав, що гості їдуть із багатими дарами, а на морі бувають розбійники. Дав наказ начальному стратегові в разі потреби спішити на допомогу русичам у морі.

Чиновники царгородського мореплавства радо сприйняли накази свого володаря, бо це їм давало підставу думати, що у взаєминах Царгорода з Руссю-Україною наступають зміни. Хоробрість русичів не раз бентежила й тривожила грецьких мореплавців.

Гостей належало прийняти з особливими почестями. Було дано розпорядження грецькому флоту прибути до пристані Золотого Рогу і чекати. Як тільки наблизяться гості, кораблі мали випливати назустріч і під звуки вітальної музики супроводжувати їх до призначеної пристані.

Вістка про наближення руського почту та купецьких барж миттю поширилася серед народу. На побережжі гуртувалось чимраз більше людей. Серед грецького простолюду було немало таких, що були споріднені з колишніми римлянами. Були також серед них і вірмени, сирійці, хозари, варяги, печеніги, даки, булгари, волохи й інші народи, що, прийнявши грецьку мову, закони і звичаї Греції, вливалися у грецький народ.

Деякі люди думали заробити в зв'язку з прибуттям руських купців, але більшість із них сюди привела цікавість побачити посольство великої Русі-України. У чеканні пройшла ціла ніч. Аж нарешті у світанковому сяйві сонця заблищали щогли руського флоту. Імператорські кораблі негайно впливли на позолочені сонцем хвилі, щоб зустрічати довгоочікуваних гостей.

Кораблі гостей причалили до пристані Золотого Рога. На побережжі вже чекали достойники імператора, правителі міста і почесна військова сторожа. Вітання від імператора й імператриці передав логофет. Він висловив задоволення, що посольство великого володаря Русі-України щасливо причалило до берегів його милості імператора Царгорода.

Своєю чергою Вишата грецькою мовою подякував логотетові за гостинне привітання та за го-

товність грецького флоту поспішити на допомогу в разі небезпеки. Відтак Вишата відрекомендував логофетові Всеволода і Анну Ярославичів. Логофет не скривав приємного здивування, почувши, як добре володіють грецькою мовою князь Всеволод і князівна Анна. До свого захоплення додав слова про багатства і красу почтів.

Коли гості йшли до призначеної на відпочинок палати, натовп вітав їх голосними окликами. Люди розповідали, що русичі привезли для імператорського двору численні дорогоцінності на баржах, яким призначили окреме місце біля причалу, і про купецькі баржі з великою кількістю хліба і меду.

За наказом логофета, префект міста завіз гостей до палати октагону і попросив їх користуватись усім заздалегідь для них приготовленим. Октагон — це була восьмикутна величава будівля серед зелених і квітучих городів, поміж яких мурована й прикрашена мозаїкою дорога вела до імператорських палат. Довкруг октагона були дорійські колони.

В одному крилі октагону примістили почет Анни Ярославни, в другому — судженого доньки імператора, князя Всеволода Ярославича. На почет вже чекала прислуга.

Після відпочинку гості обмінювалися враженнями, оглядаючи в октагоні високомистецькі інкрустації і мозаїки. На різьблених колонах були добірні узорі, в кожній кімнаті — багато картин тогочасних визначних мистців. На переважній більшості полотен були зображені події зі Святого

Письма, а деякі картини передавали події з життя дев'ятох імператорів Греції та сцени їхніх перемог над ворогами. В одній із зал висіла велика картина із зображенням битви Олександра Македонського з царем Дарієм. Всі меблі були з горіхового дерева і прикрашені інкрустаціями.

Відтак гості, вже переодягнені у вибагливі святкові строї, були запрошені до дзеркальної зали, де на них чекали столи, заставлені вишуканими стравами і напоями.

* * *

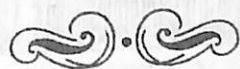
Тим часом до купецьких барж припливли торгові урядники з вантажниками, які почали переносити міхи з пшеницею до імператорських складів. Праця тривала від ранку аж до полудня.

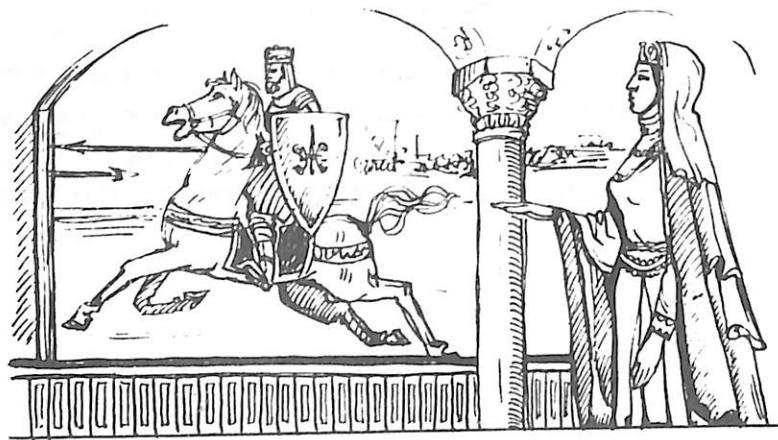
Після обіду підпливли баржі, завантажені бочками з медом. Праця проходила повільніше, з більшими зусиллями, ніж раніше з пшеницею, бо під час перевозення бочок двоколісними візками сталася пригода: обруч на одній із бочок розірвався — і з неї почав витікати мед. Хоча сторожа не дозволяла, та все-таки дехто з бідаків скористав із розбитої бочки.

Багато легшою працею було розвантажування барж, що були наповнені міхами з соболиними шкурками. На них чекали майстри — кушнірі, які негайно перевезли товар до своїх складів.

Розвантажування товарів закінчилося пізно ввечері, а розрахунки було перенесено на наступний день.

Від самого ранку в октагоні метушня: гості зайняті приготуванням до зустрічі з імператором, до весільного церемоніалу. Грали імператорські музики. Русичі чекали на прихід посланців, що мали провести їх до імператора.

VIII

Роли наближався тисячний рік від Різдва Христового, по містах і селах західної Європи почали розповсюджуватися чутки, що зближається кінець світу. Всі були пройняті передчуттям, що Бог уже найближчим часом пошле кару на людство за його грішний спосіб життя. У страху люди почали каятися. Різні види каяння полонили уми людей: хто ходив на прощу сповідатися і тим просити прощення у Бога, хто почав бичування свого тіла, а хто відійшов від свого звичного побуту в ліси, щоб там жити аскетом. Багатші їздили на прощу до тих місць, де жив і навчав, а потім умер на хресті Ісус Христос. Деякі заможні феодалі почали будувати церкви й монастирі в надії, що саме там знайдуть місце сховища від гніву Господнього. Тисячний рік минув без очевидних ознак покари, але люди далі про-

Анна Ярославна — королева Франції

довжували вірити в кінець світу. Деякі священники пояснювали, що Бог просто ще почекав і дав людям змогу схаменутися і покоритися законам церкви й науці Христа. Господь прийде судити живих і мертвих у тільки йому знаний час.

На синодах, що відбувалися під проводом пап, затверджували правила суворого монастирського життя, видавали закони, щоби володарі, князі й магнати не одружувалися у близькій родині з метою загарбання багатств та земельних маєтків. Було заборонено одружуватись у родині аж до сьомого покоління. Хто не підкориться законові — попаде у тяжкий гріх, а кінець світу не далекий...

Право одруження найбільше стурбувало французьких і німецьких феодалів, які майже всі були у близькому спорідненні. Багато з них продовжували порушувати закон. Без сумніву, при цьому ні кохання, ні вік тих, хто одружувався, до уваги не брали. Найчастіше були покривдженими молоді дівчата, яких навіть викрадали і силою приводили до вінчання. Мета була завжди та сама: об'єднати майно і тим покорити менш заможного.

Іноклі такі насильницькі вчинки спричинялися до кривавих сутичок і навіть війн.

Коли ж іноді озивалася совість вельмож, вони, щоби себе врятувати від тяжкого гріха, віддавали свої жінки в монастир, а самі виїздили за кордон, де шукали нових дружин, бо в їхніх краях уже не було на їхньому соціальному рівні таких, які не були б споріднені одні з одними.

Аби не наражатися на протидію церковних законів та не входити в незгоду з вищими папськими

властями, німецько-римський імператор Отто II одружився з донькою східноримського, візантійського, імператора Теофанією. Вона мала блискучий розум і вроду. Теофанія, ставши дружиною Отто II, влаштувала імператорський двір за взірцем візантійського і впливала на піднесення рівня культури і могутності римсько-німецьких імператорів.

Молодий французький король Анрі I, удівець, у всій пишноті свого двора не міг знайти розради, постійно відчував дошкульну самоту. Багаті феодали Франції почали жваво давати йому різні поради, але у кожного була одна й та ж мета: король має одружитися з багатою і тим піднести матеріальний рівень держави. Декотрі з феодалів пропонували своїх доньок і обіцяли чималі користи з цього приводу. У своїх порадах про церковні закони не згадували. Хоча деякі пропозиції були принагідними, король вагався, бо пригадалось йому, скільки принижень і упокорень зазнав його батько від церковної і папської влади за те, що одружився з родичкою в четвертому поколінні. Це було причиною того, що він передчасно попрощався з життям.

У роздумах над одруженням король Анрі I постановив не входити в конфлікти з папою і єпископами і шукати дружину в далеких від Франції краях. Прикладом у цьому йому послужив свояк по матері, імператор німецько-римської держави Отто II.

У справі свого одруження Анрі I постановив поїхати до Греції і там на дворі імператора шукати дружину.

Роздуми короля перебив секретар, який повідомив, що приїхали і просять побачення з королем князь Бургундії Артур де Артур і князь Лотарингії Луї Грольф.

— Чи сказали, в якій справі? — запитав король.

— Ні, ваша милосте.

— Добре. Я прийматиму їх у моєму офіційному кабінеті, бо там є великі світильники.

Князі були набагато старші за короля, але, зайшовши до кабінету, низько вклонились йому.

— Пробачте, ваша милосте, що так несподівано зайшли і турбуємо вас у таку пізню годину, але державні справи змусили нас до цього...

— Що сталося? — запитав король, не приховуючи здивування. — Може, знову якісь міжусобиці грозять мирові у Франції?

— Так, милостивий монарше. Саме це спонукало нас прибути, бо ми довідалися, що князь Гасконії хоче збройно захопити графство Тур і прилучити до своїх посіlostей.

Князь Лотарингії слідом за князем Артуром розповів про свій клопіт:

— Князь Віллі де Жуїн готується забрати силою графство Леєрі. Справа йде до війни саме в той час Божого року, коли зобов'язує нас християнський закон каятися за гріхи та присмирити свої зазіхання на чужу власність.

— Це правда, за недавнім законом папи, — відповів король, — від вечора у середу до ранку в понеділок воювати заборонено.

— Припис папи князям відомий, ваша милосте, але вони кажуть, — пояснив князь Луї, — що саме від понеділка до середи здійснять свій задум, і запевняють, що їм більше днів не буде потрібно, тобто тих днів, під час яких вони могли б провинитися супроти законів церкви.

Король, замислившись трохи над усім почутим, сказав:

— Гм, дивні і незрозумілі закони церкви: в деякі дні вбивства дозволені, і за них нема гріха, а в інші дні церква вважає вбивство гріхом. Але ж у п'ятій заповіді Божій не сказано, що можна собі вибирати дні на вбивство. Заповідь просто каже: "не вбий!"

Дивні й непослідовні також закони щодо одруження. Колись була заборона одружуватися з родичем другого покоління, відтак — четвертого, а тепер уже сьомого. За нестійкими законами церкви доводиться нам жити під цю пору. Хто зна, які ще закони буде встановлено, може, не дозволятимуть одружуватися і в десятому поколінні?

— Так, важко тепер знайти собі на належному рівні дружину, — в унісон роздумах короля сказав князь Луї Грольф.

— Ваша милосте, — промовив Артур де Артур, — маю задум, як перешкодити міжусобицям. Я хотів би всіх князів, графів і баронів запросити до себе на великий турнір, який відбудеться у моєму замку з нагоди одруження мого найстаршого сина. Він одружується з донькою князя Провансії. На це родинне свято маю велику честь про-

сити вашу королівську милість ласкаво погодитись звеличити своєю присутністю весілля мого сина. Весілля відбудеться через два тижні. Хочу вірити, що під час весілля всі ті, яким на думці незгода і зазіхання, прийдуть до порозуміння. Особливо у вашій, ваша милосте, присутності, може, дійде між ними до примирення, і запанує спокій.

Анрі I уважно вислухав князя і дав згоду бути на весілля, хоча не дуже любив цього великого феодала, який не раз і не два виявив безпощадну захланність у здобуванні чужих маєтностей.

— Добре, я приїду, — сказав король, — тим паче, що у Провансії я ще не був. Знаю, що мені треба там бути, і тому приймаю з приємністю ваше запрошення на вінчання вашого сина. Мені відома, що природа Провансії дуже гарна. Цікаво буде подивитись і на лицарські змагання. І звичайно, хочу познайомитися з молодятами, які вступають на дорогу шлюбного життя. Вони, напевно, не споріднені у десятому поколінні?

Слова про споріднення король вимовив, жартиливо посміхаючись.

— Щодо споріднення, ваша милосте, то я ще не мав часу перевірити, але скоро візьмуся за це. Зрештою, хай про це докладніше потурбуються духовні особи, вони й так не перевантажені обов'язками. Мені особисто це питання байду-же, — відповів князь Артур де Артур.

Король посміхнувся і попросив своїх гостей перейти до другої кімнати, де вже чекала на них їда. Розмова продовжувалась у більш невимушеному тоні.

— А скажіть-но, хто, на вашу думку, стане переможцем турніру? — спитав король.

— Здається, ваша милосте, цим разом молодші лицарі. Вони завзято готуються до турніру.

— То ви, князю Артуре, мабуть, пильно слідкуєте за молодими лицарями, — сказав король і запитав: “А ваша князівна вже підросла?”

Князь Артур де Артур відповів бадьорим сміхом.

Волошковість ночі натякала на прощання. Князі з поклоном подякували королеві за увагу до них і за обіцяний приїзд на весілля та турнір.

* * *

Король після від'їзду феодалів, роздумуючи про запрошення на весілля і турнір, дійшов висновку, що це натяк на те, що князі мають на думці сватання короля. Адже на весіллі, як і на турнірах, буває чимало молодих князівен. І що більше думав над ними усім сказаним, то більше переконувався, що їхні плани щодо його одруження не увінчаються успіхом. І, пам'ятаючи гіркий досвід батька, рішив-таки поїхати до Греції. До речі, його завжди приваблювала ця частина Європи. Тим паче тепер, після розмов з київським монахом, у нього загострилося бажання поїхати туди.

Щоби не гаяти часу, король наказав прикликати цього ченця. Любив вечорами слухати його оповіді. Коли монах прибув, король попросив:

— Розкажіть-но, добрий монаше, що вам відомо про двір великого імператора в Царгороді? До речі, нагадайте мені, скільки в нього дітей.

— Знаю, що має три доні, ще не одружені, й одного сина. Саме перед моїм від'їздом до вас, ваша милосте, князь Ярослав Мудрий виряджав почет свого сина Всеволода з великими посольством під орудою Вишати одружуватися з однією із доньок імператора — Євдокією. Може, вже досягли мети, а може, й ні, бо дорога туди не легка, особливі перешкоди являють собою дніпрові пороги.

— А дорога до Царгороду є дальша з Києва чи з Парижа?

— Думаю, що відстань майже однакова, але, може, помиляюся.

— Добре, поїдемо разом. Спершу на турнір до Провансії, а потім у далеку дорогу. Поїдемо до Венеції, відтак морем до Дирахії, потім до Солуня, а тоді морем аж до Царгорода. Такими шляхами їдуть наші лицарі.

— Я згідний бути з вашою милістю в тій далекій дорозі і служитиму своїми молитвами, а коли, не дай Боже, зайде потреба, то і знанням лікарської опіки.

Через тиждень король Анрі I довірив правління державою на час своєї відсутності своєму кузенові, князеві Робертові.

З почтом довірених лицарів та монахом-лікарем вибрався король до Провансії. По цілотижневій подорожі в'їхали до замку князя Артура де Артура в Монпелле.

Багато князів, лицарів та світських достойників прибуло на весілля сина князя Артура де Артура з княжною Елізою Беренжер. Після вінчання мо-

лодять розпочалися турніри, на які зголосилися найкращі лицарі Франції, Італії та Німеччини. Своїм хистом вони демонстрували на турнірах хоробрість і володіння лицарським мистецтвом.

Для короля Анрі I збудували на дитинці величуну трибуну, прикрашену дорогоцінними килимами й запашними квітами. По боках королівської трибуни засіли заможні феодалі зі своїми жінками і молодими красунями-доньками. Але найближче до короля була таки донька князя Артура, Марі, що своєю красою здобула славу найвродливішої князівни нижньої Бургундії. Марі, за задумом батька, мала привернути увагу короля, стати принадою молодому вдівцеві.

Під час турніру присутні намагалися уприємнити перебування короля Анрі I у Провансі, розвеселити його, розрадити по втраті дружини. Зусилля були успішними; король своєю чергою почав жартувати з дамами, що сиділи поруч нього і кидали на нього кокетливі погляди. Переможців-лицарів король щедро нагороджував оплесками, а в унісон йому — і всі інші вельможі. Після закінчення турніру князь Артур влаштував бучний бенкет у своєму замковому саду, бо жодна зала замку не могла вмістити всіх гостей.

Коли сутінки почали брати в свої обійми довкілля, перед бенкетом відбулося вручення нагород. Переможцем став молодий лицар із Нормандії Конрад де Фалуа. За перемогу в змаганнях на мечях він отримав нагороду з рук короля, був увінчаний лавровим вінцем, а дами кидали йому під ноги квіти. Інші переможці отримали в наго-

роду срібні пугарі, мечі та пояси, прикрашені золотом і сріблом.

Після вручення нагород король і всі гості були запрошені до заставлених найдками і напоями столів. Король сидів на підвищенні. Трубадури співали пісень, звеличуючи вірних дам і лицарів, що вславились хоробрістю. Найбільш улюбленою була пісня про короля Артура та лицарів круглого столу.

Король, розмовляючи з доньками князів і графів, мав звичай називати їх небогами, розпитував їх, у якому коліні вони споріднені з ним. З відповідей довідався, що більшість із них були його родичками від третього до сьомого покоління.

У веселогах і велелюдному гаморі забав та пісень бенкет закінчився пізньої ночі.

Рано-вранці король Анрі I попрощався з князем Артуром де Артуром, висловивши свою вдячність за приємно проведений час. Зауважив, що начебто всі роз'ятрені міжусобиці феодалів трохи стихли. Князь Артур у церемоніальних висловах подяки, не жаліючи вибагливих слів, натякнув на подібні зустрічі у недалекому майбутньому на його дворі.

Почет Анрі I в оточенні лицарів королівського двору та з монахом Аввакумом вирушив у далеку подорож до Царгорода.

IX

Імператор Константин Мономах на час весілля своєї найстаршої доньки Євдокії наказав прибрати столицю держави у святкову одежу: вулиці Царгорода мали бути прикрашені прапорами міста й державними знаменами. Цілими ночами палали смолоскипи, наче говорили всьому народові, що на імператорському дворі велика радість — імператор одружує доньку із сином володаря найбагатшої держави в Європі.

Імператор Константин любувався у таких виявах радості, у парадах, тому й не жалів видатків на прикрашення столиці й на щедрі гостини для народу, які справляв біля свого палацу. За давньою традицією, він, як і його попередники, не забував, що народ хоче “панем ет цірцензес”. Тому й він, Константин, влаштовував для народу багаті видовища. Народ віддячував йому

Анна Ярославна — королева Франції

любов'ю — без різниці станів та партій синів і зелених, що змагалися між собою у великому людському муравлиську, яким у той час був Царгород.

У день перед початком весільного ритуалу в Царгороді з'явилася чота західноєвропейських лицарів — франків, яка своїм оригінальним одягом звертала на себе увагу. Французькі лицарі були поголені, на них були короткі, обтіслі костюми, покриті прозорим дротяним панцирем, яких ніхто на сході не носив. На головах були шоломи з забралом, яким відкривали або закривали обличчя. На ногах мали вузькі штани, покриті блискучими сталевими луками. На каблуках жовтих саф'янових чобіт — срібні остроги. На франків звернули увагу тайні агенти імператорського двору і завели їх до палати квесторів, що мали обов'язком нагляд над чужинцями. Квестор, докладно перевіривши, хто вони, негайно дав знати імператорові про невичиних гостей у Царгороді. Але для імператора це не була новина, бо він уже довідався про гостей відомими лише йому шляхами. Знав він і те, що між цими лицарями є король Франції Анрі I під іменем графа Капета-Поопія.

Імператор дав наказ, аби чужосторонніх лицарів провести до імператорського архидвору і розмістити їх у залі, поруч авлії Августів. Рівночасно наказав повідомити гостей, що імператор радіє їхньому прибуттю і готовий уділити їм аудієнцію перед початком весілля, бо під час весільних ритуалів не буде такої можливості.

У домовлений час імператор прийняв гостей — лицарів Франції. Він ввічливо привітав їх і висло-

вив своє задоволення з їхнього приїзду, а тоді запросив їх на весілля своєї доньки. Повідомив також, що розпорядився про їхнє перебування в окремому відділі імператорського палацу, призначеному для найвищих достойників, та про розваги, які на них чекають при імператорському дворі.

На другий день, близько полудня, звуки імператорської музики привабили перед двір октагону великі юрби народу. Ввесь Царгород спішив побачити імператорське весілля. Помічники квесторів утримували належний порядок. Люди стояли по боках дороги від октагону до імператорського палацу. Начальник міста і квестори були зодягнені у святковий стрій.

З октагону почала виходити, пара за парою, весільна чота: перший ішов дорадник великого володаря Русі-України Вишата у довгому шовковому жупані, підперезаному золотим поясом. У руці тримав весільний жезл як ознаку влади у весільному обряді. Побачивши імператорських міністрів, підніс жезл догори, зробив ним знак хреста і привітав їх спершу по грецьки: "Хайре!", а тоді по-українському: "Мир усім! З миром вас вітаємо і з миром просимо вас достойно на імператорський двір, на весілля!"

— А ось це — наш молодий, — повернувшись у бік Всеволода Ярославича, продовжував Вишата.

Слідом за Вишатою йшов князь Всеволод Ярославич з діадемою на голові, в білій весільній туніці; справа і зліва від нього йшли весільні бояри, а зразу ж за ним — князівна Анна Ярославна. У її розкішному волоссі сяяла до сонця са-

моцвітами діадема. Її перлинно-біла туніка була оздоблена золотим вишиттям.

Міністри Греції глибоким поклоном вітали молодого і Анну Ярославну. За почетом йшли весільні свахи, боярська охорона.

Міністри піднесли свої весільні жезли і під звуки імператорської музики повели весільний почет до двору імператора. Народ голосними окликами радості й пошани вітав гостей з Русі-України.

Імператорські міністри, прибувши перед браму архипалати, застукали, згідно зі звичаєм, жезлами. Урядники відчинили браму і ритуально привітали почет. Гості пройшли великий дитинець аж до портика імператорської палати. В ній уже очікував гостей логофет. За весільним почетом юрба народу пропхалася крізь відчинену браму на просторий дитинець. Неслись оклики: "Хай живе! Хай живе!"

З-поміж міністрів вийшов маршалок імператора і представив логофетові весільний почет, що прибув з далекої країни, від великого володаря Ярослава; спершу відрекомендував молодого князя Всеволода Ярославича, тоді князівну Анну Ярославну, а відтак старосту Вишату як провідника весілля.

Логофет вітав гостей: схилив голову і, поклавши руку на серце, лагідно усміхався, його погляд зупинився на Анні Ярославні: її краса полонила його увагу.

На чолі з логофетом весільний почет пішов у те місце двору, де мали зустріти імператора. Ритуальним весільним парадом усі ввійшли до зали Юстиніана.

Коли відчинились запони зали, перед очима почту золотом засяяла гридниця імператора. На високому престолі, вкритому червоним оксамитом, сидів у маєстатичнім одязі імператор, а поруч його престола на не менш вибагливому сиділа імператриця Зоя. По боках на менших престолах сиділи три імператорські доньки і син із своєю дружиною. За престолами стояли на підвищеннях у довгих фалдованих, шитих золотом одежах найвищі достойники церкви й імператорського двору.

За наказом логофета музика стихла. Відтак логофет, взявши під руку молодого — князя Всеволода Ярославича та князівну Анну, підвів їх до престолів імператора й імператриці. Відрекомендовуючи їх поіменно, вручив при цьому листа від великого володаря Русі-України Ярослава Мудрого. Імператор звелів придворному секретареві прочитати листа вголос:

“Ми, Ярослав, з Божої ласки великий князь Київський, самодержець і Господар усієї Руської землі, цим листом вітаємо з Божої ласки імператора Константина Мономаха, Володаря вселенської грецької держави, і передаємо кожному в Ісусі Христі братові нашому мир, любов і братерську приязнь. Щоби цю любов і приязнь закріпити між нашими царюючими домами та нашими народами, ми постановили одружити нашого улюбленого сина Всеволода Ярославича з Вашою імператорською донькою Євдокією. З цієї шляхетної причини прибудуть на Ваш імператорський двір, крім нашого улюбленого сина Всеволода, також улюблена моя донька Анна Ярославна та

усі мої улюблені діти: Ізяслав, Святослав, Ігор, Вячеслав — та наші князівські небожі як свідки цього весілля, що за благословенням Вселенського Патріарха у Вашому Царгороді відбудеться.

За Ваші щедрі дари, які ми дістали з рук Ваших послів, висловлюємо нашу подяку. Посилаємо Вам на наших ста кораблях дари нашої багатой плодами землі: пшеницю, мед, віск і шкурки білих соболів. Крім того, наші купці везуть на своїх численних баржах різні товари. Все те для зміцнення дружби й торговельних зв'язків поміж нашими народами, щоб жили в мирі й любові.

Нашим відповідальним провідником і нашим заступником на Вашому дворі є нами призначений великий боярин і полководець Вишата.

З вірою у дружбу Вашої і нашої держави, залишаюся в мирі й братній любові —

Володар усієї Русі — ЯРОСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ.”

По закінченні читання листа імператор устав і поцілунком в чоло привітав свого майбутнього зятя Всеволода Ярославича, а відтак проголосив: “Хайре! Хайре! Хайре!”

Тоді імператриця Зоя відрекомендувала Всеволодові його майбутню дружину — імператорську доньку Євдокію.

Євдокія, середнього росту чорнявка, дивилась на свого судженого великими, темними очима, час від часу закриваючи їх довгими, густими віями. Стрункому, руському, з карими очима Всеволодові вона сподобалася з першого погляду.

Євдокія, подавши руку Всеволодові, зійшла зі свого престолу і стала поруч судженого. Патріарх

у понтифікальних літургійних шатах запитав, чи вони мають добру і невимушену волю одружитись і жити так, як їхні батьки постановили. Молодята в унісон відповіли: "Маємо". Тоді патріарх, узявши їх за руки, повів до престолу імператора й імператриці, де вони, клякнувши, просили батьківського благословення. Після урочистого та зворушливого благословення патріарх перед головним вівтарем здійснив ритуал вінчання під величні звуки хору храму святої Софії і храму Апостолів.

По закінченні ритуалу логофет церемоніально провів звінчану пару на призначені для них золочені крісла. Патріарх у зверненні до молодих наголосив їхні обов'язки у віруванні в Бога і любові у подружжю житті.

Гості з Франції уважно і з очевидним зворушенням спостерігали за візантійським обрядом вінчання, який пишнотою і багатством відрізнявся від досі знаного їм латинського. Придивлялись до багатства імператорського двору, яке грецько-римська культура протягом довгих років нагромадила в Царгороді. Не уникли уваги короля Анрі I також доньки імператора. Король прийшов до переконання, що вони у всьому дуже відрізняються від французьких і німецьких дівичь. Доньки імператора поводили себе впевнено, знаючи свою красу і своє становище. Дивились своїми великими чорними очима ледь згорда на гостей.

Король у думках вибирав, котра найбільше підішла б йому? Може, ця балакуча й усміхнена, привітніша за інших? Він зосередив свою увагу на

ній, і час від часу їхні погляди допитливо схрещувалися. Не знаючи, хто цей лицар із Франції, що так часто поглядає на неї, вона, примхливо ворухнувши устами, глянула на нього згорда.

Анрі I повернув свою увагу на посольство Русі-України, з якого не спускали очей також інші лицарі Франції. Вони зауважили, що одяг русичів не менш розкішний, ніж візантійський, але значно відрізняється від нього. Русичі були високі на зріст, кремезні, переважно русяві.

Погляд Анрі I упав на високу, струнку красуню, подібною якій ще досі в житті не бачив. Серед руських дівичь лише вона одна мала сяючу клейнодами діадему на голові. З того часу король слідкував за кожним її поглядом. За її виглядом, за її поведінкою легко було здогадатися, що це князівна Анна Ярославна. Король зосередив на ній всю свою увагу, а весільний обряд сприймав хоч і з чемним зацікавленням, але без глибинного хвилювання. З кожною хвилиною Анрі I приходив до переконання, що тільки вона, Анна Ярославна, гідна дуелі, якщо вона вже засватана, аби відібрати її по-лицарськи... Король зауважив, як вона вільно й невимушено поводила себе у розмові з імператрицею і достойниками царгородського двору. Знала значення своєї гідності; хоча, може, й усі жінки в державі її батька користуються тим привілеєм рівноправ'я і свободи. Адже й дівичі в почті Анни Ярославни поводили себе в достойному тоні, і почет князя Всеволода Ярославича ставився до них з пошаною.

Король чекав, щоби весь весільний ритуал і церемоніальні промови якнайскоріше проминули і

настала друга, розвагова частина. Коли патріарх закінчив промову до новоженців, логофет розпорядився, щоби усі присутні перейшли до золотої зали поруч із залом імператора Юстиніана. Там почалася бучна весільна гостина, а наприкінці були вручені подарунки: Всеволоду Ярославичу — золотий жезл з діамантом, Анні Ярославні — велику брошку у вигляді зірки з діамантами. Щедро були обдаровані воєвода Вишата, його син Яродар Вишатич, весільні бояри, друзки, свахи. Не були забуті і гості з Франції, яким подарували інкрустовані мечі з емальованими піхвами. Під час танців Анрі I уважно слідкував за Анною Ярославною. На превеликий жаль, не міг розпочати з нею розмову, бо не володів ані грецькою, ані руською мовою.

Анна Ярославна помітила, як очі французького лицаря вдивлялися з захопленням у неї.

Доньки імператора вільно володіли латинською мовою, і Анрі I вступив з ними в розмову. Він, невимушено жартуючи, час від часу всміхався до Анни Ярославни і шукав її погляду в надії на зрозуміння. Але її маєстатично-поважна поведінка не підшала його сподівання. Та це не стримувало короля, навпаки, ще дужче хвилювало. Він у манерах Анни Ярославни відчував небуденність красуні, яка свідомо величі свого батька, володаря великої Русі-України. Цю красу, пронизану маєстатом, король належно оцінював; відчував душею, що саме така поведінка відповідала б дружині монарха. Хоча його думки блукали навколо Анни Ярославни, він продовжував вести розмову з

доньками імператора. Імператриця неприховано раділа: її доні дозрівали до одруження.

Вся імператорська родина знала про присутність молодого короля Франції, який і далі перебував інкогніто. А імператор-батько міркував, як би то було добре йому мати приятеля своєї держави в особі зятя-короля Анрі I. Тільки що поріднилися із володарем Русі-України, а тепер варто би поріднитись і з французьким двором. Це запевнило б грецькій імперії на довгі роки безпеку та спокій, стало б заборолом перед варварами, що часто-густо непокоїли східноримську імперію.

З таких міркувань імператор постановив затримати французьких лицарів на якомога довший час. Весілля продовжувалось. На дитинці двору бенкетував народ, скоморохи розважали присутніх своїми талантами. Народ мав любити імператора за його щедрість.

Патріарх щоденно відправляв Службу Божу. Після відправ гості знову бенкетували і розважались, а тоді відбувалися морські прогулянки на човнах, увечері гостям демонстрували штучні грецькі вогні. Оглядаючи Царгород, гості бачили велетенські мури, що оточували місто, дивувалися колекціям експонатів у музеях.

Мали нагоду порозмовляти з ученими про доконалість греко-римського права, грецьку філософію, глибинність візантійського християнського обряду. Добре вишколені полки грецького найменого війська хизувались перед гостями своїм воєнним хистом: імператор хотів показати силу своєї держави.

Король Анрі I під час перебування в Царгороді мав змогу зблизька пізнати ту частину Європи, яка у Франції уявлялась йому загадково далекою. Пізнав велич імператорського двору, весільні звичаї, культуру, науку та військову силу держави. Частинно познайомився з правлінням імператора. З особливою приємністю думав, що саме тут, у цій частині Європи, є нагода зустріти когось, хто і в десятому поколінні не є його ріднею. Отже, є нагода вибрати і майбутню дружину — королеву Франції. Відчув, що саме тут, на весіллі, є та, яка полонила його увагу і серце. Він розмовляв із доньками імператора тільки тому, щоби відвернути увагу цікавих очей, які могли б злочинним поглядом знівечити його мрію. Тільки крадькома він привітно всміхався, дивлячись на красуню з владно піднесеною головою на лебединій шиї. Вона ж не спішила із взаємністю усміху.

Король вирішив, що вона мусить звернути на нього увагу, він заслужить її посмішки.

Після оглядин Царгорода він запитав, чи погодився б імператор, щоб і вони, лицарі Франції, належно забавили гостей, влаштувавши турнір. Імператор радо погодився і наказав негайно приготувати дитинець для турніру; йому самому було цікаво побачити, як змагаються лицарі Заходу. Невдовзі вже були готові трибуни для гостей. Присутні з нетерпінням чекали, аби вперше побачити лицарський турнір, бо про такі видовища лише чутки доходили з далекого заходу Європи.

Врешті на дитинець виїхав на сивому коні в залізному одязі лицар, став посередині, засурмив на

знак, що починається турнір. Після того як голос сурми втих, на дитинці з'явилися на чорних конях два лицарі, від стіп до голови закуті в залізо. Неможливо було впізнати, хто вони, бо їхні обличчя були закриті шоломами.

Лицарі наблизились до трибуни імператора та його гостей з Русі-України і гречно вклонились. Від'їхавши на середину дитинця, вийняли довгі мечі і схрестили їх. Водограєм посипались іскри. Відтак роз'їхалися у протилежні сторони дитинця і знову почали зближатися, щоби ударами звалити противника з коня. Наскакували й билися багато разів, але з коня не впав ніхто, обидва сиділи немов заковані у сідло.

За сигналом сурмача лицарі зупинили гру. Під оплески і веселі вигуки глядачів лицарі, закидані квітами дам, під'їхали до імператорської трибуни, шанобливо вклонились. Один із них обережно тримав у залізній рукавиці зловлену квітку. Присутні забажали, аби лицарі скинули шоломи, щоб пізнати, хто брав участь у турнірі. З квіткою в руці був Анрі I. З рук імператора лицарі отримали коштовні нагороди.

Перед виїздом з дитинця лицар поклав руку на серцевподячі за квітку, яку, наче ненароком, зловив, коли її кинула руська князівна. Зусилля короля увінчалися успіхом: горда красуня всміхнулась йому.

Після закінчення турніру імператор справив бенкет, на який запросив поетів, щоб вони співали звятягу французьких лицарів.

Коли прийшов час прощання, Анрі I таки відважився і попросив Вишату, який знав латинську

мову, щоби той допоміг йому належно попроситися з князівною Анною. Король коротко, без жартівливого тону в словах, розпитував князівну про її батька, володаря великої держави Русі-України. Він заявив, що матиме велику приємність розпочати державні зв'язки з Україною. По приїзді до Парижа вишле велике посольство до Києва.

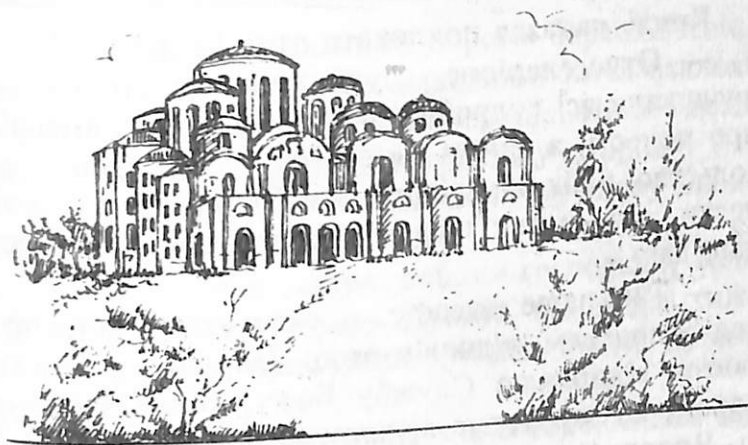
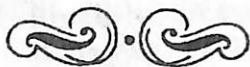
— Як це лицар Франції обіцяє вислати посольство для встановлення державних стосунків? Чи не є це справою володаря держави? — запитала Анна Ярославна.

Король лицарським жестом попросив вибачення, що не відрокомендувався Анні, хто він. Поклавши руку на серце, вклонився і сказав:

— Ми — король Франції Анрі І.

Анна Ярославна цим разом щиро засміялася.

Король просив не забувати про спільне перебування у Царгороді. Він буде постійно пам'ятати про зустріч з нею, в цьому йому допомагатиме квітка, що вона йому кинула на турнірі.

X

Риївські купці розпродали свої товари, а частково виміняли їх на вироби грецького промислу. Вони також побували на деяких весільних розвагах. Та їм було спішно. Купці за найпершої нагоди подякували за хліб-сіль і подалися зі своїми навантаженими грецьким товаром лодіями додому.

У дорозі зустрілись з побратимами — купцями, що пливли до Царгорода, розповіли про перебування у Греції. Діставшись щасливо до Києва, купці прийшли до князя Ярослава, аби з ним поділитися враженням від весілля. Розказали усе до подробиць. Князь Ярослав і княгиня Ірина раділи як батько й мати за свого сина Всеволода. Не без уваги слухали вони і про купецькі справи, від яких залежить добробут у країні.

Князь наказав покликати отця Іларіона:

— Отче Іларіоне, друже наш, ось щойно ми вислухали всі подробиці про весілля в Царгороді, про почесні, з якими імператор зустрів наше посольство. Слід нам відправити Службу Божу за ті ласки, якими так щедро Господь поблагословив наш двір.

— Так, ваше милосте, — схиливши голову перед володарем, відповів отець Іларіон. — Я вже завтра відправлю Службу Божу. Обов'язково з хором, це звучатиме величніше.

Ярослав ще раз звернувся до купців з питанням, але цим разом не як володар, а як батько:

— А скажіть-но, коли мої діти повернуться до Києва?

— Цього, ваша милосте, не можемо сказати, бо, коли ми від'їжджали, ще весільні забави були в розпалі. А як довго потривають, не можемо знати. Коли ми від'їжджали, то бачили, що на імператорському дворі веселошам й кінця не буде. І нас вгощали всякими ласощами аж три дні. Ми почували себе серед приятелів, як дома.

— Тішать мене такі вістки, — промовив володар, — та ще й, слава Богу, не трапились вам ніякі перепони по дорозі.

— О так, ваша милосте, бо і сторожа із Царгорода доклала всіх старань, аби ми щасливо причалили до берегів Греції.

— А щодо степовиків, то, напевно, ще пам'ятають, як ми їх провчили. А якщо б забули, то знову нагадаємо.

— Коли ми їхали мимо порогів берегом Дніпра, степовики до нас не підходили. Хоча здалека ми бачили, що вони були в очеретах. Не без того, що знали про нашу добре озброєну охорону.

— А тепер скажіть мені, коли ви знову вибираєтесь до Царгорода?

— А хоч би й завтра, добрий господине, коли тільки приготуємо товар. Думаю, що за два тижні, — відповів кремезний купець. Решта купців потакнула.

— А може, б ви, ваша милосте, послали під нашою опікою свої баржі? Це було б корисно і вам, і нам, бо під опікою варягів буде безпечніше, а в більшій кількості буде всім розрадніше.

— Добра думка, лише не знаю, чи наші отроки за два тижні впораються з вантаженням барж і чи полудня до того часу звезуть, — відповів володар.

Через два тижні велика валка князівських і купецьких барж була в дорозі. Щасливо проминули пороги на Дніпрі й у лимані зустрілися з русичами, що поверталися з весілля в супроводі грецьких кораблів. Обмінялися вітаннями і враженнями. Відтак грецькі кораблі, попрощавшись з весільним почтом, взяли під свою опіку київських купців, що везли на баржах багато добра, зокрема зерна. Адже грецька земля не була таким урожайним чорноземом, як земля України.

Євдокії, дружині Всеволода Ярославича, дуже сподобалися простори і буйна природа української землі. Вона ж уперше так далеко від імператорського двору. Із чоловіком, у веселому товаристві розлука з рідними, наче на хвилях Дніпра, розп-

ливлась. Євдокія щиро покохала свого Всеволода. Він був гідним її почувань не лише тому, що не пощадив йому Господь краси, але й був людиною доброго серця, а очі говорили про шляхетні прикмети душі. Вона теж щиро полюбила, наче рідну сестру, князівну Анну. В Анні відчула не тільки рідну сестру лада свого, але і сердечну приятельку. Євдокія радо їхала до краю дорогих її серцю людей.

У час відпочинку при дніпрових порогах Євдокія, наче молоде дівча, співала в гурті пісень, яких у дорозі навчилася, бо ж тут усі люди співучі. Її прислуга і собі почала засвоювати українські пісні.

Тим часом Вишата постійно мусив нагадувати молодому, розвеселеному товариству, що не слід розбігатися далеко, бо в очеретах часто-густо ховаються дикі степовики. Та молодь не дуже слухала поради: кортіло забавлятися — одні ховалися, інші шукали за ними.

Анна і Євдокія бігцем подались у бік високої тирси — заховатися, щоби довше їх шукали. Всі дружки з весільної чоти подались куди котра, а князь Всеволод, бояренки і лицарі-варяги почали шукати за ними. В пошуках знайшли усіх, лише Анни і Євдокії не могли віднайти. Спочатку нічого в тому злого не підозрювали і продовжували шукати. Далі почали їх кликати, бо зближався час у дорогу. Даремно: за ними ні сліду.

Воїни в тривозі почали шукати крок за кроком. Лише Вишата залишився зі старшими жінками, щоби їм яке лихо не притрапилось, адже вешталися печеніги. Він то дорікав собі, то сердився на

одчайдушну молодь. Йому хвилини роками ставали.

А тим часом серед бояр, лицарів і отроків у пошуках тривога почала дужчати. Всеволод до безтями переживав за дружину Євдокію. Яродар стискав руків'я меча, а серце молотом билось, наче кричало: "Анно, Анночко моя! Я ж перед володарем князем Ярославом присягався, що своїм життям захищу його доню!"

Коли пошуки не принесли успіху, Яродар наказав, аби бояренки мечами прокладали дорогу в найгустішій тирсі. Не довго їм довелося промочувати дорогу, бо вже за кілька кроків побачили тяжко пораненого отрока. Припавши до нього, ще встигли довідатися, заки він Богу духа віддав, що печеніги схопили Анну і Євдокію.

— Я обороняв, як міг, ось двоє лежать, але третій ззаду наскочив і пробив мене, — простонав той. — Я ще чув крик нашої князівни і...

Яродар свистом, що закликав до негайної помочі, дав знати, щоби усі збігались до нього. Помчали туди, куди показав, умираючи, отрок.

Розпука в душі Вишати розгорялась, як ватра, і проймала вогнищем душу. Він з досвіду старого полководця знав, що цим разом трапилось велике лихо.

Свист сина — це свист тривоги, останній заклик до рятунку. Що ж він тепер скаже великому володареві? Господи, що скаже?

Яродара, бояренків і варягів охопив жах: Анна і Євдокія лежали на землі, пов'язані, зранені, в пошматованому одязі, без тіар, намиста і персте-

нів. Почувши наближення погоні, хижі степовики втекли, і це врятувало Анну і Євдокію від гіршої долі. Всеволод припав до своєї дружини, а Яродар — до князівни, розв'язали їм руки і повели до своїх. Через декілька кроків побачили мертвих двох варягів та п'ятьох печенігів.

— Ці варяги врятували нас від печенігів. Завдяки їм ми живі. А Божидар погнався за ватажком печенігів, — промовила, плачучи, Анна.

Божидар не повернувся і тоді, коли вже Анну й Євдокію привели до Вишати, коли жінки весільної чоти зайнялися промиванням ран Анни і Євдокії. Яродар і варяги побігли у високу тирсу в пошуках за Божидаром і ...найшли. Він лежав у крові, тихо стогнав, а поруч нього були два мертві печеніги. Не гаючи часу, перев'язали йому рани і обережно понесли до своїх.

Серед жінок весільної чоти була не одна, що володіла хистом лікування і знала зілля, зокрема те, що зупиняє кров та забезпечує перед зараженням.

Вишата то радів, то посилав молитви Господу, то докоряв і картав молодих, які так нерозважливо знехтували його пересторогою.

Коли вже почали готуватися в дальшу дорогу, князівна Анна попросила Вишату, аби ця прикра подія залишилася їхньою тайною, щоб не виявляти її батькові-володареві.

Вишата вислухав прохання мовчки, а згодом, похиливши голову, сказав:

— Я тепер нічого не можу обіцяти, коли втихомириться моє хвилювання, тоді подумаю.

Проминув місяць. Весільна чота зупинилася перед воротами Києва. Всі кияни вийшли зі своїх домів, бо дійшла вістка, що наближаються діти їхнього володаря. Хотіли привітати князя Всеволода і його дружину, доньку імператора, Євдокію та свою улюблену князівну Анну Ярославну. На порозі великого двору очікували князь Ярослав і княгиня Ірина.

Під звуки музики входила весільна чота на чолі з воеводою Вишатою через завітчані ворота Києва.

Вишата, низько поклонившись та привітавшись зі своїм володарем і княгинею Іриною, перш за все відрекомендував їм дружину їхнього сина Всеволода, доньку імператора, Євдокію. Вони сердечно пригорнули своїх дітей, дякуючи Господові за щасливе повернення додому. Не минув батьківських очей їхній утомлений вигляд, особливо занепокоїлися виглядом дорогої Анни.

Вишата, повернувшись до свого володаря, промовив словами зі Святого Письма:

— Нині відпусти раба твого, Владико, із миром. Я сповнив свій обов'язок так, як ви бажали, мій великий володарю.

— Радіє моє серце, — сказав князь, — що я побачив моїх дітей здоровими і щасливими, тішуся своєю невісткою, та не менше радію, мій вірний друже, що ти все доручене як слід виконав, що так достойно сповнив свої обов'язки. Я ще не відпускаю тебе "із миром", бо ми ще з тобою маємо

завершити весілля мого сина. Ще вип'ємо за твоє здоров'я та за щастя наших і твоїх дітей.

У гридницях великого володаря гамір, співи і музика. У батьківському замку цілий тиждень тривало весілля Всеволода. Великий господар Русі-України щиросеречно приймав усіх достойних гостей у своїх палатах — гридницях і всіх киян на дитинці свого двору. Весілля закінчили виводинами молодої пари до новозбудованого, красивого княжого терему в Переяславі.

XI

Царцузькі лицарі затримались у Царгороді на весіллі, бо воно, за візантійськими звичаями, тривало довго-предовго, але у веселощах час пройшов навіть заскоро, і лицарі не перчили б, якби воно тривало довше. У Царгороді вони мали нагоду познайомитися з досі невідомими їм народами. Цікавила їх і ноша тих людей і вираз їхніх облич, а були там люди ефіопські, татарські, хозарські, вірменські та інших кавказьких народів. Всі вони на весіллі пишалися у своїх народних строях, кожен з них по-своєму гарний. Тут вперше побачили лицарі варягів, фіннів, болгарів, сербів, угрів, зустрілися з тими сливе легендарними русинами-українцями, що не раз чули про їхню велику й могутню державу на сході Європи. Оглядаючи Царгород, спостерігали забави й танці народів різного етнічного походження. Всі ці

люди розважалися за своїми прадідівськими традиціями, і всі вони жили у взаємній злагоді.

Король Анрі I з неабиякою увагою придивлявся до всіх проявів життя загадкового Сходу. Роздумував про свій західний світ, порівнював його із баченим у Візантії і натрапляв на труднощі в питанні, котрий із них кращий. Дійшов, однак, висновку, що світ Сходу таємничіший, а жінки у своїй поведінці інакші, ніж знані йому на Заході. Тут вони ніжніші, стриманіші у ставленні до мужчин і мовчазніші.

Ще перед від'їздом із Царгорода король Анрі I попросив монаха Аввакума, щоби він, поблагословивши Всеволода Ярославича та побувавши в час весілля на Афонській горі, повернувся до Царгорода, бо має до нього ще одне прохання. Після весілля король хотів, аби Аввакум повернувся до Франції, а відтак поїхав з його посольством до Києва.

Над проханням короля монах задумався; не був у спроможності дати зразу відповідь, бо ж уже думками готував себе до повернення в рідний край. Затужив за своєю церквою і своїми Богослуженнями в ній. Але його зацікавили слова короля, що саме його вибрав король до такої почесної місії — поїхати з великим посольством Франції до Києва. По хвилині запитав:

— А що ж то, ваша милосте, за посольство буде? І яка його мета?

— Посольство поїде до вашого володаря, князя Ярослава, з дарами від мене та від мого народу для встановлення приязні між нашою і вашою

державами. Ми тут, у Царгороді, мали змогу пізнати людей з Русі-України. Пізнали ми й дітей вашого великого володаря, і вони мені дуже сподобалися. Та найдужче ми захоплені донькою володаря, князівною Анною Ярославною. Хочу невідклично посватати її. Це наше серце і душа рішили!

Монах Аввакум, почувши ці слова, підніс руки вгору, глянувши у блакить, промовив словами зі Святого Письма:

— Благословен гряде в ім'я Господне! Хай всемогучий Бог дасть вам, великий володарю, щастя з роси й води, про що буду в щоденних молитвах Бога просити.

Відтак лагідно додав:

— Добре, я згідний на ваше бажання, ваша милосте, повертатися з вами до Франції. Я готовий до ваших послуг, готовий трудитися для щастя обох великих народів, на славу наших держав.

Після повернення до Франції Анрі I скликав королівську раду, складену із представників духовенства і заможних феодалів. Розповів їм про свої враження від візантійського двору, про велич держави імператора, її силу, про високий рівень культури і науки, про звичаї і традиції Царгорода, про те, скільки в тому місті можна побачити різних народів. На закінчення сказав:

— Ми бачили багато дівиць, спілкувалися з доньками імператора на весіллі. Вони нам дуже сподобалися; звернула мою увагу їхня високо-

культурна поведінка і вміння говорити латинською мовою. Але там же ми зустріли і таку дівичку, що полонила нас цілковито. Вона з усіх, яких ми досі в житті стрічали, найдужче сподобалась нам, і ми постановили саме з нею одружитися. Її ім'я — Анна. Вона донька великого володаря могутньої Русі-України князя Ярослава.

— А що ж то за народ, яким батько тієї дівички володіє? Чи вони християни? Чи, може, язичники або єретики? — запитав придворний монах з очевидною стурбованістю в голосі.

— Народ цей називає свою державу Русь-Україна, вони правовірні християни — вже сотню років визнають Христову віру. Але те питання краще за мене пояснить вам, достойні мої радники, мною поважаний монах-лікар, який є тут біля мене. Він, як дехто вже із вас знає, приїхав із Києва, престольного міста цієї держави, лікувати мою хвору дружину, але, заки приїхав, уже було запізно...

Він був на похороні королеви. Тоді ми просили його залишитися при нашому дворі. Отже, нехай наш гість розкаже вам у подробицях, хто є його володар, його народ і його віра.

На ті слова короля монах встав і, перехрестившись тричі, почав говорити бездоганною латинською мовою:

— Ми — численний народ, живемо на сході сонця, над берегами ріки Дніпра; ця ріка втричі більша за Сену. Дніпро вливає свої води у Руське, або Чорне, море. Щоби доїхати з Парижа до нашої країни, треба переїхати через Алеманію, Чехію і Польщу. Ця дорога відстанню з Парижа є така ж,

як і до Царгорода, а може, дещо дальша. Земля у нас багата і родюча. Народ займається переважно хліборобством, але також різними промислами. Дуже любить мистецтво і всяку красу, мистецькі взори різьблять навіть на ярмах для волів, кохаються у вишиванні.

Свої товари мій народ у великій кількості продає грекам або раз на рік везе їх на ярмарок до Регенсбурга та інших алеманських городів. Купці з заходу Балтійським морем привозять свої товари на продаж до Новгороду, а звідти вивозять товари нашої землі.

— Добре, добре, ми вже про те чували, — перебив архієпископ Парижа. — Тепер, будьте добрі, розкажіть нам, яка ваша віра? Та якою мовою молитесь?

— Ми правовірні християни, нашою церквою управляє митрополит, що є в Києві. А митрополит підпорядковується царгородському патріархові, що є в злуці з римським папою, який управляє вселенською церквою Христа.

— А якою мовою відправляють у вас Богослуження?

— Наші Богослуження відправляється слов'янською мовою, а часом і грецькою, бо митрополитів і єпископів призначає нам царгородський патріарх. У нас і монастирі побудовані на взір грецьких, що на Афонській горі.

— А як виглядають ваші церкви?

— Церкви у нас також на взір грецьких церков — такі ж, як і в Царгороді або у Венеції, у Сербії й Болгарії.

— Значить, ви правовірні християни, тільки грецького обряду і грецьких звичаїв та молитесь слов'янською мовою.

— Так, але вже послідовно переходимо остаточно на слов'янську мову в церковних обрядах.

— Чи ваш монарх визнає таку ж саму віру, як увесь народ?

— О так! Наш володар дуже побожний і ревний християнин; він найчастіше перебуває в товаристві вчених монахів і з ними читає святі книги, які сам чималою кількістю придбав. Ці книги наш великий володар Ярослав зберігає у церкві святої Софії в Києві.

— Чи він молиться тієї ж мовою, що увесь народ?

— Так само, як і ми всі, молиться.

— Як зветься ваша найбільша святиня? Та, що в ній знаходяться мощі святого Климентія, папи Римського?

— Це величний собор святої Софії, який збудував наш володар Ярослав Мудрий.

— А хто там ці мощі зложив? Хто їх береже?

— Ці святі мощі привіз із Херсонесу батько нашого володаря, рівноапостольний князь Володимир Великий. Це він охрестив наш народ і в цій державі запровадив Христову віру.

— А у якому місці святині зберігаються мощі?

— Мощі лежать під меншим престолом, що з правої сторони церкви. На них можна дивитися крізь скло із бічної сторони престолу. Інколи ці мощі творять чудеса — виліковують тих, які вірять у Христа.

— Чи ви, отче, бачили ці мощі?

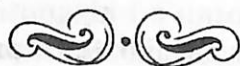
— Бачив, і то багато разів. Останньо був при мощах, коли вибирався з Києва сюди до вас. Біля мощей просив я Господа Бога, щоби мені поміг щасливо перейти через краї різних народів і дістатися до Парижа. Також перенісся я думками з Парижа до престолу, де є мощі, і до моєї церкви, аби ми з вашим королем та лицарями щасливо доїхали до Царгорода і повернулися в ласці Божій, що і сталося.

— Які ж бо чуда діються при мощах святого Климентія?

— Різні, всіх їх не описати і не перелічити. Мощі uzдоровлюють, допомагають нашим вождям у битвах з варварами і дикунами. Наш великий князь Ярослав розгромив доценту найбільших ворогів нашого народу — печенігів, які напали на нашу землю і чинили багато лиха, знущали над нашими людьми. Наш володар перед приходом на печенігів лежав хрестом перед мощами святого Климентія і довго молився. З вірою в перемогу подолав їх, і їхньої нищівної сили вже не буде на нашій землі. Розбіглися по степах і живуть там розбійницьким життям, але на нашу землю не мають відваги нападати.

Простори нашої держави великі — від Балтійського до Чорного моря. Це є найбільша держава на світі. Нашого володаря Ярослава Мудрого весь наш народ любить і шанує, а всі володарі в Європі поважають. Ось тільки що наш володар одружив свого сина Всеволода з донькою імператора Греції. Саме з цього весілля повернувся ваш король. На-

шого князя Ярослава доньки одружені: одна з королем Норвегії, а друга з королем Угорщини. Сестру свою з польським володарем одружив. Залишилась у Ярослава лише наймолодша донька Анна, яку саме хоче сватати ваш великий король Анрі I.

ХІІ

Де кілька місяців після одруження князя Всеволода кружляла по всій Київській державі чутка про напад печенігів — на доньок двох володарів, Анну і Євдокію, під час їхнього повернення з весілля із Царгорода та про геройський подвиг Яродара Вишатича і бояренка Божидача, які врятували їх. Ця чутка у фантазії переказів з дня на день розросталася до неймовірних розмірів. Одні розказували з вуха у вухо, що в Анну Ярославну закохався якийсь грек і потайки їхав за великим почтом, аж врешті викрав її, коли всі спали. Інші розповідали, що донька імператора, Євдокія, не хотіла виходити заміж за князя Всеволода, бо потайки любила якогось грека, і він також викрав її в дорозі до Києва. А ще інші говорили, що бояренко Яродар Вишатич так покохав Анну Ярославну, що викрав її і хотів утекти з нею

у світі. Та були й такі, що всі ті чутки заперечували і доводили, що в цьому тільки печеніги завинили, а Яродар сів на коня, якому раптом вирости крила, і, догнавши печенігів, згори метав на них стрілами і так визволив Анну і Євдокію.

Ці дивовижні чутки дійшли до князя Ярослава. Він покликав синів, бо і вони їздили до Царгорода, аби розказали про справжню подію, якщо така була. Почувши сказане синами, князь наказав отрокові позвати доньку Анну.

— Чому ти, доню, затаїла перед батьком цю пригоду? І яким чином ти дозволила собі вмовити Вишату, щоб і він промовчав?

— Батечку, простіть мені, але не що інше, лише любов до вас спонукала мене затаїти цю пригоду! Я ж добре знала, що вас тим дуже стурбую, і матінка плакатиме. Я просто не хотіла кинути найменшої тіні на ваш настрій, коли ви всіх нас зустріли дома. А щодо Вишати, то я дуже-дуже просила, щоб і він не засмутив вас у дні завершення весілля мого брата — вашого сина Всеволода. Прощу, благаю: простіть йому, батечку!

Щирими словами і сльозами зуміла дійти до батьківського серця, і він не лише простив, але й пригорнув її. Анна схвильовано продовжувала:

— Я знаю, що таке затаювання перед батьком і великим володарем — це злочин, який заслуговує на покарання. Але прощу: простіть Вишаті, бо це моя і тільки моя вина. Під час того жаху я мала нагоду переконатись у хоробрості Яродара. Він справді, як вам, милостивий батечку, обіцяв, захищав мене своїм життям і врятував мене.

Анна із захопленням розповідала про геройські вчинки Яродара. Батько почав здогадуватися, що між Анною і Яродаром, крім дружби ще з дитинства, розцвіли почуття, які натякали на любов...

Своїми догадками він поділився з княгинею-матір'ю Іриною. Запитав, що вона на те скаже?

— О, мій ладо, ти володар великої держави, про все в державі знаєш, а ось це — тільки що запримітив?! Для мене це не новина. Я це зауважила ще перед від'їздом до Царгорода. Я бачила і була впевнена, що наша Анночка любить Яродара, і він дуже кохає Анночку. Він лише не може здобутися на відвагу і прийти до тебе, мій ладо, щоб не почути відмови. І Анна думає, що ти не погодишся на їхнє вінчання. Їхні почуття не є таємницею для воєводи Вишати. Він, як батько, від усієї душі й серця бажав би, щоб Яродар став нашим зятем. Але, як і його син, не сміє з тією думкою прийти до тебе. Якби це не була мова про його сина, то, напевно, таку справу не затаював би. Йому не легко, бо коли відмовиш...

До речі, я хотіла з тобою, мій ладо, поговорити про це, та якось з дня на день зволікала, бо думала, що ти знаєш. Коли ми вже зачепили це питання, то я буду тебе просити, аби ти дав свій батьківський дозвіл на одруження нашої доні. Бачиш, я про Яродара думаю, як про сина, бо від дитячих літ він бував на нашому дворі і до Анночки ставився завжди уважно. А тепер при кожній їхній зустрічі бачу, як щиро вони одне одного кохають. Тому, прощу, не стань своєю відмовою на дорозі їхнього щастя. Яродара наділиш княжим станом,

даси йому уділ, і хай собі живуть діти в любові й щасті. Хай хоч одна наша дитина не їде кудись у чужий край. А Яродар такий хоробрий! Я думаю, що більш хороброго воїна нема ніде. Він вдався у батька — твого першого дорадника, першого повірника твоїх думок, найвірнішого друга. Друзів нам треба. Тож такого самого друга матимеш в особі Яродара. Коли він увійде до нашого роду, напевно, буде таким, як його батько, — вірним приятелем-дорадником і для твоїх дітей, і для нащадків на великому престолі. А те, що я не раз натякала, що хотіла б, аби Анночка була біля нас, то ще раз пригадую тобі, мій любий, що буде добре на наші старі роки мати коло себе нашу дочку Анну.

Володар Ярослав слухав — уважно слухав — і не перебивав, бо відчував, що всі слова плывуть прямо із серця, материнського серця. Він, похиливши голову, лиш час від часу глибоко зітхав. А княгиня вмовляла, переконувала чоловіка:

— Щастя — не лише бути на престолі, як ось сестри Анночки. І під стріхою може бути щастя, якщо живеш там з коханим у любові і злагоді. Тому я прошу тебе, мій ладо: дозволь дітям поборатись. Я домовлюся з ними, призначу їм час, коли прийти до тебе і просити дозволу на вінчання, просити батьківського благословення.

Здається, що вже відчула втому вмовляти. Її слова тонули у мовчанні князя. Ірина затихла й собі. Вдивляючись в обличчя чоловіка, якого так добре знала, інколи й думки серцем відчувала, зрозуміла, що його мовчанка нічого доброго не

віщує. Але бачила теж, що думки її господаря-чоловіка у нелегкому двобої, що глибоко переживає він душею і батьківськими почуваннями. Все те натякало, що, як і заговорить, то згоди на подружжя дітей не дасть. Ця думка пройняла її смутком. Княгиня й незчулась, як сльози жалю покотились по обличчі.

Ярослав, помітивши сльози дружини, наче пробудився зі сну; встав, ніжно пригорнув її до себе, витер сльози і промовив:

— Не плач, моя дорога, і не переживай так тяжко; хай увесь тягар я понесу в своєму серці. Нашій Анні Бог судив іншу долю. Я не перечив би проти одруження Анни з Яродаром, навпаки, радо дав би своє благословення вже хоч і нині. Запевняю, люба моя, що я ще не такий старий, щоби не бачити і не розуміти любові наших дітей... Але долею людей керує Провидіння Боже. А волі Господа противитись не можна.

— Господине мій, скажи, що присудило Провидіння Боже нашій Анночці? Заради Бога, не муч мене таким довгим вступом.

— Доля Анночки судилась така, як і тобі. Ти була донькою короля Швеції, володаря північного народу, який панує над морями, а тобі, моя люба, Бог призначив стати дружиною київського князя, якому величезні простори землі належать і підкоряються. І дав тобі Господь, я думаю, доброго мужа і поблагословив прекрасними дітьми. Недарма ж володарі держав Європи просили, щоб твої діти стали їхніми дружинами. Адже дві твої доні також, як і ти, стали дружинами монархів. З донькою ба-

гатового імператора Греції сина одружили, перед ним ще одружили двох синів з алеманськими князівнами. А тепер по нашу улюбленицю Анночку прислав велике посольство король Франції. Посольство під цю пору відпочиває у Вишгороді, а завтра будемо їх з великими почестями зустрічати в Києві. Наша Анночка буде дружиною короля Анрі I.

Останні слова княгиня Ірина сприйняла з тривогою і трепетним хвилюванням. Усвідомлення жорстокої дійсності, що її наймолодша доня поїде так далеко, викликало душевний біль. В очах потемніло — почала втрачати рівновагу, але Ярослав підтримав її, відтак повів на лаву, застелену ведмежими шкурами. Сили повернулися до неї, промовила:

— Пробач, мені вже краще. Я зрозуміла, що твоє рішення остаточне.

— Ох, слава Богу! Ти мене, моя любя, таки добре налякала — зблідла, і хто зна, що сталося би, якби я не підтримав.

У цю мить прибігла Анна. Зразу зауважила, що між батьком і мамою щось сталося, що мама наче нездужає.

— Батечку мій, що трапилось з матусею? Чи, не дай Боже, хто не наврочив?

— Так, напевно, хтось наврочив. Але вже, слава Богу, проходить, а ще трішки — і зовсім пройде.

— А може, батечку, маму щось так розхвилювало чи занепокоїло?

— І те можливе, моя доню, — притишено сказав князь.

— Я теж мала подібну пригоду, як була в Царгороді, під час оглядання картин в октагоні. Там на мене якийсь лицар так дивився, що я перелякалась, і мені стало погано. Я захиталась, але Яродар помітив це, швидко підбіг до мене, взяв на руки і відніс до моєї гридниці. Там він і прислуга не відходили від мене, поки мені не покращало. Яродар дуже добрий і проворний. Він оберігав мене...

— Так, доню, я це знаю... І знаю, що він тебе врятував від поганих хижаків печенігів. Невідомо що було б з вами сталося, якби не Яродар. Чибачили б наші очі тебе, наша ясочко, і нашу невістку Євдокію. Я йому за це довіку буду вдячний і цього не забуду. Тільки, чому ви відразу після повернення мені про те все не розповіли, аж поки до мене всякі чутки не донеслися?

— Я вже говорила, що просто не хотіла вас непокоїти, хвилювати. Про такі немілі речі якось важко говорити.

— Правду, доню, кажеш, що про немілі справи нелегко говорити. Ось мені також дуже прикро сказати про те, про що вже декілька днів мовчу, не кажу тобі. Але тепер прийшла пора, і я мушу сказати, хоч знаю заздалегідь, що тебе заболить.

На ці слова Анна стрепенулась, а ніжний рум'янець вкрив її гарне личко. Думки полетіли стрілами, хотіла б здогадатися, але дарма. Тим паще що батько мав їй сказати щось таке, що заболить. Тяжко погодитися з цим, бо досі з батьківських уст чула лише ласкаві й добрі слова. Він навіть її дитячі примхи сприймав з поблажливою посмішкою і ніколи в нічому не відмовляв. Що

могло трапитися? Серце, як сполохане пташеня, затріпотіло крильцями в грудях.

Князь тяжко, у задумі ходив по гридниці, а княгиня, знаючи, про що буде мова, побоювалася, аби й Анночка не пережила цю вістку так, як вона.

— Що ж такого, мій дорогий батечку, маєте мені сказати? — пестливим голосом спитала Анна.

— Що мені має заболіти?

— Доню, я не лише як твій батько, але як володар нашої держави, для якої не щадив зусиль, мушу тобі сказати своє рішення, але хочу вірити, що ти мене зрозумієш, бо знаю, що і ти бажаєш добра нашій державі. Ти виростала з Яродаром від дитячих літ. Роки минали, ви зростали, а з роками мінялись ваші почуття. На місце дружби прийшло почуття набагато сильніше... Від твоєї матері я довідався, що ви кохаєте одне одного і хотіли б одружитися. Так воно, доню, чи ні?

— Так, батечку! — палко призналася Анна, наче й неспівість кудись поділася, яка завжди володіла нею, коли йшлося про Яродара.

— І я цьому, доню моя, був би радий. Поблагословив би вас у вінчанні, щоби бачити вас щасливими. Але, на жаль, цього не зможу зробити.

— А чому ж, батечку? Чому не можете? — хвилюючись, запитала Анна.

Князівна, не почувши відповіді, почала ревно плакати. Княгиня, відвернула обличчя, аби донька не побачила її сліз. Анна впала на коліна перед батьком і молила його:

— Батечку мій дорогий, не робіть мене нещасливою, віддайте мене за Яродара. Він же врятував

мене, вирвав від сорому з рук поганих печенігів. Він виростав на нашому дворі в парі зі мною. Був моїм вірним приятелем змалку і під час нашої подорожі до Царгорода. Було мені так безпечно під його опікою! Батечку, благаю, не розлучайте мене з Яродаром!

Великий володар стояв, не промовивши ні слова. Розумів, яку велику кривду заподіяв своїй доні, котрій тільки щастя бажало його батьківське серце. Але благо його держави та її велич, добро його підданих вимагали від нього цієї жертви. Боровся володар з батьком — і переміг. Підвів Анну з колін і нагадав, що їй, майбутній королеві Франції, не личить стояти на колінах.

У цьому поясненні була уся відповідь на благання та сльози Анни. Згодом, пригорнувши її до грудей, батько звелів:

— Перестань, Анно, плакати, і ти, Ірино, не плач. Послухайте моїх слів. Адже знаєте, що кожна людина переживає щасливі й нещасливі події у своєму житті. Справжнього щастя на цьому світі нема. Я був би дуже радий бачити тебе одружену з Яродаром, якого люблю, як рідного сина. Знаю, що він дуже вартісна людина і син мого найвірнішого друга. Він буде великою людиною. Однак, крім того щастя, за яке я щоденно прошу Господа, є ще наша держава і наш народ, якому бажаю не меншого щастя і якого у своїх молитвах не забуваю. Але на моїх молитвах бажання щастя для народу не повинно закінчуватися. Діяння володаря вимагають посвяти, а часто й жертв, навіть великих, якщо вони необхідні для добра держави. Без

цього наша держава не була б ні великою, ні багатою, ні сильною.

У цій хвилині моя найбільша жертва — відректися від щастя, яке зігрівало б серце батька, — від твого щастя у подружжі з Яродаром, доню. Я добре знаю, що тепер ти як слід цього не розумієш, але на престолі, поруч зі своїм чоловіком, королем Франції, ти зрозумієш усе. Я свідомий того, що доля вимагає від тебе ще в дуже молодому віці такої великої жертви. Ти її принесеш, аби ущасливити дві великі і славні держави: Русь-Україну і Францію.

Король Анрі I прислав велике посольство, яке супроводить наш монах Аввакум. Зараз воно відпочиває у Вишгороді, а завтра буде у нас у Києві. Прибувши, буде просити мене, Анно, твоєї руки для Анрі I.

Я постановив погодитися з цією пропозицією. Поїдеш, доню, до Франції. Край цей славиться високою культурою. Король Анрі на весіллі в Царгороді бачив і покохав тебе, не хоче нікого, крім тебе, за свою дружину на його королівському престолі. Як мені повідомлено, король, прощаючися з тобою, натякнув, що пришле велике посольство до нас.

— Так, батечку, але я й не здогадалася, що король має на думці сватати мене. Я думала, що пришле посольство у купецьких та всяких інших державних справах.

— Що ж мені ще сказати, люба доню? Видно, така воля Бога, що мої доньки стають дружинами володарів країн Європи. Знати, і тобі суджено у

вінок жертви особистим щастям вплести запашну квітку першого кохання. Зроби це, Анно, для добра нашої Русі-України.

Анна присіла біля матері, похиливши голову, слухала. Жаль заволодів і спроможністю на сльози — вони наче замерзли в холоді жорстокого життя. Той холод час від часу стискав її лебедину шию. Володар продовжував:

— А тепер мені пора з Яродаром поговорити. Мушу покликати його батька, і з ним порадимось, як сказати Яродарові про посольство з Франції. Я певен, що Вишата мене зрозуміє і повірить, що я керуюсь тільки добром нашої держави. Яродар, як і ти, доню, мусить зректись свого особистого щастя для добра Батьківщини. Ось так я постановив.

* * *

Мати й Анна вийшли з престольної гридниці і кожна подалась до своєї. Розійшлись у мовчанні. Анна чула кроки, що наближались до дверей гридниці батька, і слова привітання Вишати з князем. Жаль скував її почуття. Сон прийшов до неї, коли вже почало світати. Не могла заснути і княгиня-мати.

ХІІІ

Із Вишгорода надійшла вістка до Києва, що до великого володаря Русі-України приїхало з далекого краю, від заходу сонця, велике посольство, яке зупинилось для відпочинку в тамтешньому монастирі. Посольство приїхало просити Володаря Ярослава, щоби він дозволив посватати князівну Анну за їхнього короля Франції. Київ гудів у чеканні. Багато киян повиходило з домів на вулиці.

На другий день після розмови князя з Анною близько полудня посольство вже було перед мурами Києва. На Золотих воротах майоріли синьо-жовті прапори. Під звуки сурм гостинно відчинилася велика брама воріт. На порозі брами стояв великий князь Ярослав зі своїми придворними, світськими і духовними достойниками.

Попереду посольства Франції їхав на білому коні французький лицар граф де Лянжер, який

Анна Ярославна — королева Франції

іменем короля Франції вів посольство. За ним на таких же конях їхали два французькі єпископи в понтифікальних одежах, з жезлами в руках і латинськими інфулами на головах. Єпископам товаришувало декілька духівників, між котрими на першому місці їхав на чорному коні чернець Аввакум. За ними — кільканадцять лицарів при повному обладунку.

Коли посольство стало перед великим князем Ярославом, його чотою та киянами, що на них чекали, наперед виступив Аввакум, аби перекладати слова графа де Лянжера:

— Великоможний володарю землі Руської! Перед вами стоїть посольство короля Франції Анрі І. В особах тут присутніх король висловлює своє бажання встановити родинну приязнь з вами, великий володарю, і з цілим вашим домом та народом, який під вашою могутньою рукою проживає. На знак цієї приязні прийміть, великий володарю, дари, які вам посилає король Анрі І, і королівського листа з власноручним його підписом і державною печаттю.

Після цих слів єпископ Готьє де Мо підніс у дорогоцінній скрині королівські дари, а єпископ Рожер де Шалон передав листа короля Анрі І у срібній, прикрашеній гравюрою тубі. Великий князь Ярослав достойно прийняв дари і щиро привітав гостей.

Під проводом київського митрополита гості пішли до церкви святої Софії: французькі єпископи передусім забажали поклонитись мощам святого Климентія — папи Римського, що були вміщені у

вівтарі правого крила храму. Гості хотіли подякувати Господові за щасливе прибуття до Києва.

З церкви всі поїхали до великого двору князя Ярослава. Там уже очікували посольство сини Володаря: князі Ізяслав, Всеволод, Святослав та Ігор, великий боярин Вишата та багато дворян, бояр і воїв.

* * *

У той час, коли великий князь Ярослав приймав посольство біля Золотих воріт, у грідниці Анни навіть повітря було просякнуте гіркотою переживань князівни, її розпачем і болем розлуки. У святковому одязі стояла Анна посеред грідниці непорушно, мов статуя, і дивилась перед себе. Її багата уява породжувала картину за картиною. Анна бачила себе вже королевою у далекій Франції, самотньою на чужині, наче пташина у золотій клітці, без батечка і мами, без... коханого Ярода, самотньою, безпорадною.

Відтак почала в розпуці голосити до тої уяви:

— Ох, якої ж великої жертви мій батечко бажає, мов би я його дитиною не була. Ні мої сльози, ні благання не вмолили його. Та як же ж мій батечко не відчуває мого болю? Буду благати Господа Бога, щоб поміг мені. Отче наш Всевишній, вирятуй мене! Але якщо справді така Твоя воля, то допоможи мені це горе перетерпіти. Коли справді є потреба моєї жертви для добра Батьківщини, для щастя мого народу, я принесу її, а Ти, Всемогутній, подай мені сили.

Може, її голосінню й кінця не було б, але хтось несподівано перебив: почувся стук у двері. Не встигла Анна запитати, хто це, як двері відчинилися. В них стояв Яродар. Анна, побачивши його, скрикнула:

— О, Яродаречку мій, ти прийшов рятувати мене. Візьми мене хоч на край світу! Ти, сонечко моє, ти прийшов по мене!

— Так, дорога моя Анночко, прийшов до тебе, але не по тебе. Я, проходячи попри двері грідниці, почув твій плач і не міг не ввійти. Прошу тебе, не падай у відчай, будь горда з того, що можеш прислужитися нашій землі. Вітчизна у нас єдина. Одна вона — понад усі особисті долі і жертви. Анночко, ми мусимо жити для добра нашої Батьківщини і своїм життям служити прикладом нашому народові, аби і він не жалів зусиль для своєї землі. Чуєш, дорога? Це наш святий обов'язок.

— О, мій Яродарчику, я розумію сенс твоїх слів. Але як мені жити без тебе? Невже тільки спогадами про тебе, про твої слова? Я тебе заховаю глибоко в душі, а вона вічна, — і на тому світі буду тебе кохати.

— І ти, моя зіронько, моя єдина, у моїй душі будеш вічно, бо кохаю тебе з дитинства. Повір, що віддаль не розлучить мене з тобою, мої молитви будуть берегти тебе.

— Яродарчику, я тебе кохаю, я...

Не доказала, бо в цю хвилину непомічена до грідниці ввійшла княгиня Ірина, підійшла до Анночки, ніжно витерла сльози, з материнською ласкою сказала:

— Так, Анночко, кохаєш Яродара, але, діти мої, така ваша доля. Та не думайте, що тільки вас вона зра-

нила, ця лукава доля. Адже не лишень Яродара, а й мене, моя доню, вона розлучає з тобою.

Довга мовчанка запала в гридниці. Врешті князівна перервала тишу:

— Яродарчику, а що ж ти будеш робити, коли я від'їду?

— Я теж від'їду. Не зможу ходити тими слідами, тими стежками, якими змалечку ходили з тобою. Я поїду — кінь і степ стануть моєю родиною. Не поїду я шукати таких пригод, щоби в них смерть свою найти. Буду берегти життя, аби прислужитись Батьківщині. Як колись тебе стеріг, буду стерегти нашу землю, Русь-Україну! Буду думати про тебе, буду дізнаватися, як тобі живеться, чи щаслива ти, чи добре тобі. Буду радіти твоїм щастям, буду сумувати твоїм смутком.

— О, так-так, діти мої, в Господа все можливе і... хто його зна?

Сказавши це, мати підійшла до вікна і побачила, що надходить посольство:

— Ось, гляньте, йде митрополит, а біля нього наш великий володар. А там — французьке духовенство, лицарі й народ.

— Либонь, час мені на прощання, Анночко? — хвилюючись, сказав Яродар.

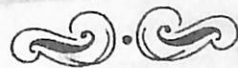
— О, ще мить, одну мить побудь.

— Ні, мені пора. Знай, що тебе завжди, навіть коли будеш королевою Франції, називатиму своєю Анночкою.

І Яродар, забувши про присутність княгині, палко обняв князівну і гарячим поцілунком попрощався.

Коли Яродар бічними дверима виходив з гридниці, в теремі вже було французьке посольство.

Яродар зайшов до конюшні, вивів свого коня і, сівши на нього, подався з двома бояренками в степи.

VIX

XIV

Рісля величних заручин з французьким королем Анрі I, якого заступав граф де Лянжер у присутності двох французьких єпископів, Анна зі своєю свитою від'їхала до Франції.

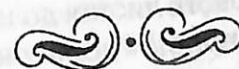
Князь Ярослав, відправляючи свою наймолодшу доньку, доручив отцеві Іларіонові поїхати з нею й залишитись при її королівському дворі. Він володів латинською мовою і пізніше не раз став у пригоді королеві Анні в Парижі.

Щоб їй було розрадіше в чужому краю, Анна взяла з собою декілька найвірніших подруг, з якими їздила до Царгорода; вони, доньки заможних бояр, у королівському палаці будуть придворними дамами королеви Анни Ярославни. Поїхали з нею її дівчата з прислуги і чота молодих бояренків для її особистої охорони.

Анна Ярославна – королева Франції

Чимало тижнів проминуло в дорозі, поки прибули до французького міста Реймса, де очікував свою наречену король Анрі I. Там 9 травня 1049 року відбулося їхнє вінчання.

Королева Франції Анна Ярославна народила трьох синів, які потім стали володарями Франції. З них розрісся великий рід французьких королів Капетингів, а відтак Валуа, Бурбонів, Орлеанів, який панував у Франції понад вісімсот літ і довів французьку державу до найбільшої величі і могутності в Європі.

ЕПІЛОГ

Королева Анна жила зі своїм чоловіком Анрі I тільки одинадцять років. У 1060 році король помер. Після його смерті королева Анна опікувалася своїми дітьми — наслідниками престолу. Королеву Анну як співрегентку Франції поважали і любили всі достойники, світські й духовні чини. Навіть папа Римський оцінював її хист державоправління і в своїх листах до неї називав її найкращою і найвірнішою донькою християнської Церкви. Королева як співрегентка підписувала державні грамоти і документи русько-слов'янськими буквами.

Під час коронації майбутні королі Франції клали руку в присязі на Святе Письмо, яке Анна Ярославна отримала в дарунок від батька — володаря Русі-України Ярослава Мудрого. Королева Анна Ярославна була не лише доброю й сердечною матір'ю своїм дітям, але й добротою серця свого не щадила помічати убогим людям. Щедра рука королеви опікувалася і сиротами.

Своїм власним коштом королева Анна побудувала декілька монастирів та церков. Про це записано у стародавніх грамотах з особливим визнанням. Королева Анна побудувала і вивінувала абатство святого Вікентія в Сенлі, недалеко Парижа.

Там серед природи у затишші абатства виховувались у християнському дусі її сини. Недалеко від цього монастиря був великий маєток з розкішним палацом графа Рауля де Валуа, який уславився лицарськими подвигами і був нагороджений цим маєтком за військові заслуги.

Лицар їздив на полювання в ліс неподалік монастиря. Там не раз бувала і королева Анна Ярославна, бо вона також любила лови. Саме там, у лісі, лицар несподівано зустрів королеву. Лицар шанобливо вклонився королеві Анні, а відтак сказав, що він колись обіцяв їй, що буде називати її "своєю Анночкою". Сказано це було рідною мовою Анночки і Яродара.

У наступних зустрічах з королевою граф розповідав, що він змінив ім'я і вступив на службу до французького короля. До цього спонукала його туга за Анночкою і бажання хоч час від часу бачити її — славному королеву Франції.

Невдовзі граф Рауль де Валуа — Яродар Вишатич одружився з королевою-вдовою Анною Ярославною.

Писано в Самборі.
Почав у 1928-му, закінчено у 1933 році — у день св. АННИ.

ПІСЛЯСЛОВО

У житті стрічається нам чимало загадковостей — незбагненні путі Господні...

Повість Івана Филипчика "Анна Ярославна — королева Франції", працю над якою письменник розпочав у 1928-му і завершив у 1933 році, пролежала ненадрукованою понад шістдесят літ. Доньці письменника Дарії пощастило врятувати рукопис повісті від хижого ока сталінських чекістів, які під час обшуку й арешту І. Филипчика перетрясли в домі все, що лише потрапило їм під руку.

Пропала тоді не одна вартісна книга. Не повернувся додому і сам письменник, якого доконали в ув'язненні у далекому сибірському Тайшеті.

Ішли роки за роками і не щадили рукопису, бо не сприяли йому умови, в яких його було переховувано.

Коли 1991 року у Львові, в домі доньки І. Филипчика, сестри мого чоловіка, Дарії я ненароком натрапила на рукопис із заголовком "Анна Ярославна — королева Франції", мені подумалося, що це воля Провидіння, аби я зустрілася з цим твором. Я відразу відчула обов'язок зробити все, щоби цей рукопис став книжкою. Це було би

бажанням і мого чоловіка, адже з ним ми перевидали шість повістей його батька — Івана Филипчика.

Дарія погодилася віддати мені рукопис, і я переписувала його від 1991-го до 1994 року. Праця була нелегка, бо місцями вицвіло чорнило, а картки від необережного доторку перетворювались у дрібні клаптики. З цієї причини прикінцеві сторінки повісті з переліком використаних автором літописних джерел та наукової літератури прочитати було неможливо.

Хочеться вірити, що "Анна Ярославна — королева Франції", як і перевидана мною раніше повість І. Филипчика "За вчительським хлібом" та всі інші його твори, стане помітним внеском до справи відновлення історичної пам'яті українського народу, виховання молодого покоління у дусі великих і величних подій нашої минушини.

У повісті є слова про обов'язок перед народом і державою, обов'язок, якому мали б поступатися особисті інтереси і вигоди. Зміст цих слів і нині вельми вагомий.

ІРИНА ДИБКО-ФИЛИПЧАК
Потомак, Меріленд, США

Р.С. Висловлюю велику подяку п. Ростиславі Федаку із Самбора, яка, перебуваючи у мене в гостях в Америці, не шкодувала часу і зусиль, аби допомогти мені готувати рукопис повісті до друку.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

абатство — католицький монастир з належними йому володіннями

Аквітанія — велике феодальне князівство у середньовічній Франції, розміщене між Піренеями і Луарою

Алеманія — французька назва Німеччини (від найменування германських племен, які в середині V ст. перейшли на лівий берег Рейну в сучасний Ельзас. Окреме герцогство Алеманія проіснувало в складі Франції до кінця XI століття. У низці романських мов німців і сьогодні називають алеманами)

анафема (анатема) — прокляття, пов'язане з відлученням від церкви

Анрі I — король Франції Генріх I Капет (1008—1060 рр.). Вступив на трон 1031 року

аскет — християнський подвижник, який виснажує себе постом; пустельник, людина, що вкрай обмежує свої життєві потреби

авлія (аула) — критий передній зал, атриум; палац

Афон (Атон) — гора на однойменному півострові у Греції, який візантійським імператором Константином Погонатом (668 - 685 рр.) був наданий у повне володіння монахам. Пізніше там виникла велика кількість монастирів. Афон став славетним релігійним центром. У 1080 році на Афоні було засновано перший руський (український) монастир

баклага — невелика плоска дерев'яна або металева посудина для зберігання рідини

бенедиктини — ченці найстарішого католицького чернечого чину (ордену), заснованого в Італії Бенедиктом Нурсійським (бл. 530 р.)

бирич — помічник; розвідник князівської дружини

бук — тут: палиця, кий для биття (їх виготовляли з гілок бука, якому властива міцність і твердість)

васал — феодал, який від могутнішого феодала одержував земельні володіння і був залежний від нього

вивінувати — дати віно, посаг за нареченою

галябардник — воїн з алебардою (галябардою) — сокирою у вигляді півмісяця, насадженою на довгий держак із списом на кінці

гостина — перебування в гостях; гостювання

гостинна келія — кімната для гостей у монастирі

гребець — той, що гребе; весляр

гридниця — будівля при князівському дворі для гриди (нижчої верстви княжої дружини) або для приймання гостей

громовиця — гроза; блискавка

гудець — музика, музикант

делія — вид плаща, підбитого хутром

дитинець — центральна укріплена частина середньовічного міста, огорожена стінами; внутрішній двір

діадема — вінець або пов'язка з дорогоцінними самоцвітами у верховних урядовців, жерців, що визначала їх сан; жіноча прикраса у вигляді невеликої відкритої корони

дійниця — тут: доярка

спархос — управитель епархії. Греко-римська імперія від часу Константина Великого поділялася на 4 префектури,

кожна з них — на декілька діоцезів, а ті своєю чергою — на декілька спархій (областей)

жіночник — жіноча частина терему

забороло — рухома частина шолома, що опускається на обличчя для захисту від ударів

запілля — від слова “запільний” — той, що знаходиться за оброблюваними полями, за нивами; тут: тло, контекст захристіє (захрестіє) — суміжне з завіттарною частиною церкви приміщення

Золотий Ріг — назва бухти (Боспор Фракійський)

Ігумен — управитель чоловічого монастиря

Ієрархія — послідовне розміщення посад, чинів і т.п. від найнижчих до найвищих у порядку підлеглості

Іль-де-Франс — область Франції у центральній частині Північно-Французької низовини в межиріччі Сени та її притоків — Уази і Марни. Тут розташовані міста Париж, Версаль, Сен-Жермен, Фонтенбло, Комп'єн, Реймс та ін. У середні віки область Іль-де-Франс була спадковим володінням Капетингів (987—1328 рр.) і стала історичним ядром, навколо якого наслідники Гуго Капета (бл. 940—996 рр.) зібрали розрізнені клапті західнофранкської монархії Карла Лисого в нову французьку централізовану державу

інкоґніто — таємно, не відкриваючи свого імені

Ін секуля секульорум! — На віки вічні! (репліка-відповідь у християнському латинському привітанні)

інфула — вовняна головна пов'язка (з білої або червоної вовни у жерців, мирових послів, а також жертвних тварин) як символ святості, недоторканості

каганець — невеликий світильник, що складається з Гнота та посуду, який наповнюється олією чи лосом (у пізніші часи — гасом)

квестор — урядова особа, яка здійснювала адміністративні, судові, фінансові та ін. функції

келія — житло, окрема кімната або будиночок, для ченця або черниці в монастирі

клейнод — коштовність, самоцвіт; символ влади, регалія

Клюні — бенедиктинський монастир у Бургундії (Франція), заснований 910 року герцогом аквітанським. У середині XI століття очолив могутню конгреґацію (об'єднання) монастирів Франції, а також Італії, Німеччини, Іспанії, Англії

кльонійська реформа — система перетворень у католицькій церкві, спрямованих на зміцнення папської влади, запровадження суворого статуту в монастирях на засадах послушенства й аскетизму, контроль за безшлюбністю католицького духовенства (целібатом), заборона симонії, вибори пап Римських колеґією кардиналів та ін.

клячати — стояти на колінах

курія папська — сукупність центральних установ, за посередництвом яких папа здійснює управління католицькою церквою

курфюрст — князь, який мав право брати участь у виборах імператора священної Римської імперії

ладо — пестлива назва чоловіка, дружини; коханий, любий

лічниця — лікарня

лови — полювання

лоґофет (лоґотетос) — у Візантії вища державна посадова особа, в обов'язки якої входило керувати імператорською скарбницею, збирати податки тощо

Ляудетур Єзус Крістус, Домінус ностер! (лат.) — Слава Ісусу Христу, Господу нашому! (християнське католицьке привітання)

маєстат — велич, величчя; розкіш, пишнота
маршалок — староста під час весілля
мовниця — місце для промовця
небога — донька брата або сестри
невідклично — незмінно
невіста — дівчина, яка досягла шлюбного віку; дівчина
або жінка, що одружується
ноша — тут: одяг
обладунок — бойове спорядження воїна
октагон — восьмикутна будівля
Орлеани, орлеанський дім — чотири молодші гілки
французьких королівських династій Валуа і Бурбонів
отрок — князівський або боярський слуга, що входив до
складу молодшої дружини; молодий дружинник
панем ет цїрцензес (лат.) — хліба і видовищ
полюддя — збирання данини з підлеглого населення
понтіфікальний — тут: такий, що відповідає гідності
чину
посілість — володіння, маєток
почет — особи, що супроводжують високопоставлену
світську або духовну особу, воєначальника; група людей,
що виділяється для почесної зустрічі або супроводу
префект — особа, яка обіймала військову, адміністра-
тивну, судову або господарську посаду
причалище — спеціально обладнана частина порту чи
пристані, де пришвартовуються судна; місце стоянки кораб-
лів
проща — богомілля, паломництво
пугар — келих, кубок
регент — тимчасовий правитель монархічної держави,
який призначається в разі відсутності, хвороби, неповноліт-
тя і т. ін. монарха

Реймс — місто у Франції, в якому король франків Хлод-
віг прийняв християнство у католицькій формі (496 р.),
центр архієпископства

риза — верхнє вбрання священика, яке вдягається для
Богослуження; парадний одяг царів; одяг узагалі
розправа — тут: розгляд справ
руків'я — частина зброї, за яку її тримають рукою; де-
ржак

рундук — Ганок, легка споруда, що являє собою відкри-
тий або критий прилавок для торгівлі

сатрап — правитель області або провінції — сатрапії у
Стародавній Персії та інших країнах; свавільний адміністра-
тор, безконтрольний правитель

серпанок — легка прозора тканина; головний убір мо-
лодої жінки з прозорої легкої тканини, що має вигляд шар-
фа; те саме, що вуаль; паволока, пелена

симонія — купівля-продаж церковних посад або духов-
ного сану в католицькій та інших церквах. Від імені волхва
Симона, що просив апостолів продати йому дар творити чу-
деса

синод — у католицькій церкві собор із єпископа і
підлеглих йому священиків або архієпископа і під-
леглих йому єпископів, який скликається для обгово-
рення і вирішення церковних справ. У минулому на-
ціональні синоди, тобто збори єпископів, займали у
Франції чільне місце у церковній структурі. Згодом
папська влада обмежила їхню роль

скоморох — мандрівний середньовічний актор

стратег (стратиґ) — полководець, воєначальник

тирса — трав'яниста степова рослина родини злакових
з вузьким листям і квітами, зібраними в пухнасту волоть;
ковила волосиста

тіара — головний убір східних царів, жерців, який був символом вищої влади, високого становища

туба — трубка

туніка — вид сорочки з короткими рукавами або без них; верхній одяг вільного крою

уділ — князівське володіння у Київській Русі

фематікон (тематікон) — від “фема (тема)” — військово-адміністративний округ (у X столітті Візантійська імперія ділилася на 26 фем), яким керували “стратиґи (стратеґи)”

хайре (грецьк.) — мир

цистерси — чернечий орден, відгалуження бенедиктинів. Назва походить від монастиря Цистерціум, заснованого 1098 року святим Робертом. У 1112 році до ордену вступив святий Бернард Клервоський, який настільки вплинув на долю монастиря, що його вважають другим засновником ордену, а сам орден називають бернардинами

чота — загін; причет

чин — стан (соціальна верства людей із закріпленими законом правами й обов’язками); орден, чернеча громада

червеньські городи — міста на заході Русі-України, які 981 року відвоював від ляхів князь Володимир Великий. Назва походить від міста білих хорватів над річкою Гучвою, притокою Буга, що мало найменування Червень. Крім цього міста, Володимир повернув руські міста Перемишль, Бузьк, Белз, Волинь

ясла — відгороджене у хліві місце, куди закладають корм для худоби

ятрівка — дружина чоловікового брата.

ІВАН ФИЛИПЧАК: ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕЛІГЕНТА

Поневолений, бездержавний народ не має права на свою власну історію — нею розпоряджається поневолювач. Він дає оцінку минулим подіям, він вирішує, кого славити, кого ганьбити, а кого забути. Таким було ставлення до українського минулого у радянсько-російській імперії.

Від поневолених народів відбирають їхнє минуле, аби позбавити їх майбутнього. Чи не в пошуках орієнтирів і пріоритетів на шляху до свого майбутнього в Україні буквально від часу перших тріщин у конструкції советської імперії і перших ковтків свіжого повітря, повітря свободи, так інтенсивно видається і перевидається наша історична література? Чи не тому не спадає гарячкове зацікавлення здатних думати людей історією князівської доби, козаччини, УНР і ЗУНР, січового стрілецтва, ОУН-УПА?

Люди хочуть знати своє минуле — справжнє, а не спотворене, не ампутоване. В усьому спектрі нашої історії — від економіки до мистецтва — не повинно залишатися “білих плям”. Тільки так ми як нація відчуємо те, що філософи називають повнотою життя. І тільки так ми як нація зможемо забезпечити цю повноту життя своїм майбутнім поколінням!

Однією з незліченних жертв “імперії зла” і за життя, і після смерті став великий трудівник на ниві українського

національного буття — педагог, просвітник, письменник Іван Филипчак.

Навряд, чи вдасться коли-небудь віднайти і повернути в рідну землю з сибірської вічної мерзлоти його останки, але неодмінно мають бути повернуті народові всі його твори, як і пам'ять про цю непересічну людину — діяльного патріота, який свою любов до України втілював у найрізноманітніші справи, а передовсім і найповнішою мірою — у художні твори, що мали і матимуть для українців непроминяльне значення.

Повернення І. Филипчак до нинішньому і майбутнім поколінням українського суспільства вимагає не тільки історична справедливість і культурологічна потреба заповнити лакуну, чи, точніше, вирву в історико-літературному процесі...

* * *

Іван Филипчак народився 27 січня 1871 року в селянській родині села із старовинною назвою Лішня (або Лішна) Сяніцького повіту. Тепер цей край, як і інші українські етнічні території загальною площею 19,5 тисяч квадратних кілометрів, належить до Польщі. Крім Івана, в сім'ї було ще троє дітей: Андрій, Альберт, Марія.

Початкову освіту Іван здобув у рідному селі, а що вчився добре, то батько віддав його до Гімназії у Сянік (Сянок), яку він успішно закінчив 1889 року. Далі було навчання на філософському факультеті Львівського університету, після закінчення якого (у 1894 році) Іван Филипчак працював учителем у Сяніцькому повіті.

1900 року І. Филипчак переїхав до Самбора, де продовжував педагогічну працю. Невдовзі одружився з Ярославою

Машак — дочкою священника Антона Машака. Від свого тестя І. Филипчак набрався москвофільських ідей, якими в останній третині минулого — на початку нашого століття було заражено чимало галицьких інтелігентів: російська імперія, її православна церква й особливо чорносотенські організації не шкодували грошей на підтримку москвофільства в Галичині, на Буковині і в Закарпатті. "...Котяться Червоною Руссю круглі срібні карбованці", — писав про це у газеті "Одесские новости" у 1910 році видатний єврейський публіцист Володимир Жаботинський (Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання. — К., 1991. — С. 58). Проросійські симпатії, а можливо, і страх за москвофільство перед репресіями австро-угорських військ (тоді не одна тисяча галицьких москвофілів, а заодно, правда, й українських патріотів, знайшла свій кінець у страшному австрійському концтаборі Талергофі або на шибеницях, які особливо полюбляли влаштовувати в Галичині угорські військові частини) спонукали Івана Филипчак разом із родиною податися до Росії.

Спочатку оселилися у Ростові-на-Дону, відтак через відсутність роботи чи, може, з інших причин переїхали на Україну. І. Филипчак протягом року вчителював у Вінниці, а ще один рік був там інспектором шкіл.

1919 року повернулися до Самбора. Після поразки Західно-Української Народної Республіки у війні з Польщею, яку підтримували країни Антанти і США, місто знову було в польських руках. Повернулися з п'ятьма дітьми — наймолодший, Микола, народився у Києві. Мати ж їхня не повернулася: померла у віці 37 років. Помираючи, просила чоловіка, аби дав усім дітям академічну освіту. Виконав її заповіт.

Повднів І. Филипчак, маючи 46 років. Більше не одружувався, хоча дітям потрібен був жіночий догляд, а най-

меншій дитині було лише півтора року. Опікувалася дітьми мати покійної дружини і, звичайно, сам батько. "Глянувши в минуле, — згадував пізніше його син Борис, — я тепер усвідомлюю собі, як багато свого особистого життя, а також і щастя, батько посвятив для нас, дітей. При тому я не бачив ніколи, щоб батько був хворим, ніколи не дорікав на будь-які недомагання" (Борис Филипчак. Спогад про батька — Івана Филипчака. // Новий шлях. — 1986. — 13 грудня).

І. Филипчак повернувся додому не тільки без дружини Ярослави, а й без облудних москвофільських ілюзій. Перебуваючи під час бурхливих подій національної революції на Великій Україні, він ясно і назавше зрозумів суть української ідеї і відчув потребу щоденної праці для її здійснення. Тільки в своїй державі українська людина, як і український народ у цілому, матиме можливість жити вільно і щасливо. Всі біди українців — від їхньої бездержавності, а втратили вони її через відсутність єдності і брак політичної волі у її провідників.

У Самборі треба було наново розпочинати життя. І. Филипчак знову приступив до вчительської праці. Викладав історію, географію, астрономію, психологію, логіку, українську мову і літературу в учительській семінарії та в інших навчальних закладах. Працював одночасно у трьох місцях, бо треба було утримувати велику родину, вчити дітей, а головне — сплачувати борги за позику, яку він узяв, аби купити ділянку землі і спорудити собі будинок.

Сад, вирощений І. Филипчаком, був справжньою науково-дослідницькою лабораторією, де могли навчатися садівництва і городяни Самбора, і особливо учні, які допомагали своєму професорові не тільки переписувати його художні твори, а й переробляти фрукти (Григорій Маринда.

Скривджений, замовчуваний. // Народна Воля. — (Скрен-тон), 1990. — 14 червня).

І. Филипчак приділяв господарсько-економічному просвітництву серед українського населення дуже багато зусиль і часу. Робив це, як кажуть, і практично, і теоретично. Він очолював самбірське товариство "Сільський господар", в якому організував курси садівництва, бджільництва, виробу овочевих вин і навіть... шовківництва. Ба, більше того, він брав участь у керівництві перенесеним зі Львова кооперативом "Шовк", який практикував вирощування шовкопрядів та виробництво шовкових тканин. Опублікував посібники "Виріб вин овочевих (без машин) для селян", "Проблема розміщення морви (шовковиці. — Я.Р.-В.) на західно-українських землях", "Короткий курс шовківництва".

Разом із однодумцями: адвокатом Володимиром Гуркевичем, лікарем Володимиром Кобільником та гімназійним професором Михайлом Скориком — І. Филипчак у серпні 1927 року став засновником Товариства і музею "Бойківщина" (сам І. Филипчак вважав себе лемком). За дванадцять років свого існування Товариство і музей виконали величезний обсяг роботи: зібрали майже 37 тисяч музейних експонатів, допомогли в організації регіональних музеїв у Сяноку (1931), Яворові (1931), Теревовлі (1932), Перемишлі (1934), Стрию (1935) і в створенні музейних збірок у Бережанах, Рогатині, Сокалі, Станіславові, Тернополі, у відновленні коломийського музею "Гуцульщина". Самбірський музей "Бойківщина" був визнаний найкращим регіональним музеєм Польщі.

Товариство видавало збірник "Літопис Бойківщини", в якому І. Филипчак теж публікував свої статті. Уже в першому числі збірника була надрукована його велика розвідка "З історії шкільництва на західній Бойківщині (від 1772—

930)" ("Літопис Бойківщини".— Самбір, 1931.— Ч.1— С. 43—112).

Звертає на себе увагу те, що період найбільш інтенсивної і плідної громадсько-просвітницької, наукової та письменницької праці Івана Филипчак припадає на його доволі пізній вік, коли йому було вже за п'ятдесят. Хронологічно — це друга половина двадцятих — тридцяті роки. Очевидно, І. Филипчак цілковито усвідомлював значення цієї праці у час гострого українсько-польського протистояння в Західній Україні та тривожних вістей про ліквідацію рештків української самостійності і лютий Геноцид супроти українців у підбільшовицькій Східній Україні.

"Хоч як любив своє звання педагога, — згадував Б. Филипчак про батька, — все ж таки вичікував того часу, щоб відійти від шкільництва та всеціло віддатися літературній творчості та праці для народу" (Б. Филипчак. Зазнач. стаття). На пенсію вийшов у 1932 році, віддавши освіті чотири десятиліття.

Попереду ще була напружена громадська робота, був письменницький успіх у читачів. Історичними повістями Івана Филипчак у 30-ті роки в Галичині зачитувалися не менше, ніж творами Адріана Каценка, Андрія Чайковського, Юліана Опільського та ін.

У вересні 1939 року до Самбора разом із Червоною Армією прийшли інші, на цей раз більшовицько-російські, господарі. Товариство "Бойківщина", як і інші громадські організації, було ліквідоване. Проте музей "Бойківщина" поки що продовжував існувати. Від 1 січня 1940 року його директором нова влада затвердила І. Филипчак. Сталінська репресивна машина якимось дивом не затигла його в свої триби, і він невдовзі побачив ще одних окупантів — німецько-фашистських.

Між попередніми і цими окупантами різниці майже не було. І. Филипчак якось спитав свого колишнього учня: "Якже ж може бути добре на світі, коли ним керують бандити? Хіба назвеш інакше Сталіна, Гітлера, Муссоліні?" (Григорій Маринда. Зазнач. стаття).

Як колись під польськими, так тепер під німецькими тюрмами вистоював посивілий батько, очікуючи на побачення з ув'язненим наймолодшим сином Миколою — гарячим українським патріотом-націоналістом.

Аби мати можливість рятувати фонди музею "Бойківщина" від цивілізованих варварів, І. Филипчак погодився редагувати Газету "Самбірські вісті". Це, однак, не допомогло: "38 особливо цінних експонатів (ікони XIII - XIV ст., наконечники вандальських списів, римські мечі, історичні картини та бойківський одяг) було вивезено окупантами, і місце їх знаходження невідоме" (Василь Семчишин. Сторінки історії Товариства і музею "Бойківщина".//Бойки.— 1992.—Ч. I.— С 4).

Коли стало ясно, що знову повертаються більшовики, багато українських інтелігентів пішли на Захід. Івана Филипчак серед них не було. "Я зрісся з нашою землею і народом, — сказав він, — тож залишусь тут, не хочу тинятися на чужині" (Борис Филипчак. Зазнач. стаття). Але "залишитися тут" не судилося. 4 листопада 1944 року його заарештували енкаведисти, і через два тижні військовий трибунал у тодішньому обласному центрі — Дрогобичі засудив сімдесятирічного Івана Филипчак на 15 років таборного ув'язнення. З Дрогобича перевезли до Львова. "Пізним листопадом 1944 року, голодного, ледве одягненого, босого, мого батька, "ворога народу", гнали "товариші" з Бригідок вулицями Львова до поїзда, на Сибір, звідкіля вже не було йому повороту", — згадував Борис Филипчак (Зазнач. стаття).

Спочатку був концтабір біля Омська, потім — біля Тайшета Іркутської області. Від голоду і холоду немолодий уже каторжник осліп. Однак, за словами ще одного відомого українського діяча із Самбора, д-ра Антона Княжинського, якому пощастило повернутись із Сибіру, тримався І. Филипчак у таборі гідно, не зламався, підбадьорював інших (Михайло Лоза. Іван Филипчак — “Дмитро Детько”. Історична повість. / Друге вид./ Вид-во Ю.Середяка. Буенос Айрес, 1985, 124 с. // Америка.— (Філядельфія, ПА), 1985.— 19 грудня).

Помер Іван Филипчак 21 жовтня 1945 року. Закопаний на тайшетському табірному кладовищі. Місце останків — невідоме.

Того ж року загинув і його наймолодший син Микола.

* * *

Існує думка, що науковою роботою І. Филипчаків радив займатися Іван Франко. Зустріч між ними описана в статті І. Филипчака “Спомини про великого бойка Івана Франка”, вміщеній у другому числі “Літопису Бойківщини” (Самбір, 1933).

Наукові дослідження І. Филипчака пов’язані головню з краєзнавством та шкільництвом. Про це говорять самі назви його праць: “З історії села Лішні Сяніцького повіту” (1929), “З історії шкільництва на західній Бойківщині” (1931), “Історія села Берегів Самбірського повіту” (1935), “Ц.К.Окружна Головна школа в Лаврові. 1788/89 - 1910/1911” (1936) “Школа в Стрільбичах” (1936), “Історія Тираві Сільної Сяніцького повіту” (1937), “Учительська семінарія в Самборі” (1938), “Школа в Гордині. Нарис з історії шкільництва” (1938).

Ці дослідження, написані професійно, з використанням архівних матеріалів та великої кількості німецько- і польськомовної літератури, з плином часу не втратили своєї наукової вартості.

У науковому доробку І. Филипчака є і такі праці, як “Ненадрукований вірш Петра Гулака-Артемівського із бібліотеки в Україні” та “Історія української книжки”, що свідчить про широту зацікавлень автора.

* * *

Навіть тільки те, що дотепер перелічено нами з життєпису Івана Филипчака, дає підстави для твердження, що ім’я цієї людини назавше має залишитися у вдячній пам’яті його краян, та й усіх українців. Однак ще зостається Іван Филипчак — письменник, майстер художньої прози, значення якої виходить далеко за межі Лемківщини, Бойківщини чи Галичини взагалі.

Говорячи про це, мабуть, до слова “значення” нині варто додати окреслення “потенційне”, бо літературна творчість цього повістярка ще не настільки відома сучасному українському читачеві, як на це заслуговують її ідейно-художні якості.

Белетристичну спадщину письменника складають твори соціально-побутового й історичного характеру. У повістях “Сила волі”, “Братня любов кріпша від камінних стін”, “Завчительським хлібом”, “Лемко Діллер”, “Як бідні доробилися” І. Филипчак описує представників різних соціальних верств галицького суспільства — купців, “загонової шляхти” — нащадків галицько-руського боярства, вчителів, селян та ін., реалістично показує злиденне існування українців “на нашій не своїй землі”, любовно змальовує тих, хто

своєю працею, підприємливістю, потягом до освіти спричиняється до поліпшення життя знедолених лемків і бойків. Автор, як пише відомий на Заході пропагандист творчості І. Филипчак професор Канзас-університету Роман Кухар, включає простих людей у загальнонаціональний інтерес, зображає “вростання в силу рідного купецтва”, “поступ народної просвіти”, чим хоче дати відповідь на питання суспільної думки, яка шукала виходу “з політичного затиску ворожої займанщини”. Цей вихід письменник бачив у “матеріальній і духовній службі” рідному народові. (Роман В. Кухар. Іван Филипчак — призабутий письменник (1871— 1945). // Америка.— (Філядельфія, ПА), 1983.— 9 червня). Як ми знаємо, ідею “матеріального і духовного” служіння народові ціле своє життя втілював і сам І. Филипчак.

Із названих творів заходами Ірини Дибко-Филипчак у США перевидана лишень повість “За вчительським хлібом”, яка вперше вийшла друком 1932 року в Самборі.

Поза всяким сумнівом, найвартіснішою частиною творчого доробку І. Филипчака є його історична проза: повісті “За Сян!”, “Будівничий держави”, “Іванко Берладник, або Пропаща сила”, “Княгиня Романова” (повість написана в співавторстві з Іваном Зубенком), “Дмитро Детько”, “Бутвичі”, “Юрій Кульчицький — герой Відня”.^{*} Ці твори користувалися неабиякою популярністю за життя автора, проте нові покоління читачів їх не знали: в Україні через повну заборону не лише книжок, а й імені письменника, а у вільному світі — через їх відсутність. Тільки Василь Луців у

^{*} Крім, “Анни Ярославни — королеви Франції”, ще один твір І. Филипчака на історичну тематику не був надрукований. Це завершена у 1943 році повість “Над Калкою”, рукопис якої зберігається у Львівському обласному архіві (Фонд 99, опис 1, № 10).

1969 році надрукував невеличкий уривок з однієї із його повістей та декілька слів про життя і смерть письменника (Іван Филипчак. Вилетіла з гнізда. // Літературна Бойківщина: Антологія.— Філядельфія, 1969.— С. 117—122).

На початку вісімдесятих років ситуація почала мінятися на краще. 1982 року Фундація дослідження Лемківщини перевидала повість “За Сян!” (перше видання вийшло у 1928 році в Коломиї), аби “спричинитися до звеличання 1000-річчя хрищення України” та на відзначення “35-річчя вивезення лемків з Лемківщини на польське заслання”. Наступного, 1983-го, року заходами сина письменника, відомого лікаря-хірурга Бориса Филипчака, за участю його дружини, письменниці Ірини Дибко-Филипчак, була перевидана чи не найславніша повість письменника “Юрій Кульчицький — герой Відня”, до того ж вийшла вона двома виданнями — українською і німецькою мовами.

Річ у тім, що 1983 року відзначалися 300-ті роковини перемоги над військами Турецької імперії під Віднем, і треба було нагадати австрійцям, та й західним європейцям узагалі, що цією перемогою вони зобов’язані українському шляхтичеві з-під Самбора, односельцеві славного гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Юрієві Кульчицькому і запорізьким козакам (уперше повість вийшла друком у Самборі 1932 року і була приурочена до 250-річчя перемоги під Віднем).

Борис Филипчак поїхав із німецьким перекладом повісті до Відня. Був там на святкуваннях і близький родич першої дружини Бориса - папа Римський Іван-Павло II. У виступі на телебаченні папа згадав усіх, хто здобував цю історичну перемогу, усіх, крім запорожців. Борис Филипчак вимкнув телевізор і сказав: “Добре, що тато написав книжку “Кульчицький — герой Відня” (Ірина Дибко-Филипчак. Дещо з

подій життя д-ра Б. Филипчак. // Український медичний архів.— Чикаго, 1988.— № 12.— С. 12).

Наступного року Б. Филипчак разом із Іриною Дибко-Филипчак перевидав також повість “Княгиня Романова” (Кліфтон, 1984), перше видання якої було здійснене 1927 року в Коломійі.

Майже одночасно історичні повісті І. Филипчак перевидавалися на південноамериканському континенті, в аргентинському Буенос-Айресі, де у видавництві Юліана Середяка вийшли “Дмитро Детько” (1985), “Будівничий держави” (1986), “Іванко Берладник, або Пропаша сила” (1986), “За Сян!” (1987).

Вихід у світ перевиданих повістей І. Филипчак доволі широко і докладно коментувала американська українськомовна преса і періодика, зокрема “Літопис Бойківщини”. У статтях Михайла Лози, Василя Луцева, Ірини Дибко-Филипчак, Олександри Копач і особливо Романа Кухаря йшлося про важливість повернення українському читачеві творів письменника, які несуть високі ідеї державної незалежності і соборності України, які необхідні для виховання молодого покоління українців, тому що опис подій минулого дає ключ до розуміння сучасного стану нашого народу, а герої І. Филипчак можуть служити дороговказом для теперішньої і майбутньої української молоді. Не забуто в статтях і про художні особливості творів письменника: “надзвичайно живу мову”, “швидкий перебіг подій”, “колеритність персонажів”, “рідне запілля” та хист повістяра “унапрямувати думки” до належних висновків на шляху “до єдиної мети — вільної України”. Автори статей наголошували на необхідності включення творів І. Филипчак до шкільних програм, писали і про те, що ці твори добре надаються “до сфільмування”, що “могло би ще більше спопуляризувати в світі

славу українського імені”. Ці думки годі не визнати слуханими.

Перевидання повістей І. Филипчак викликало також дискусію. Маємо на увазі полеміку між І. Дибко-Филипчак та Михайлом Лозою з приводу того, що у третьому, буенос-айреському, виданні повісті “За Сян!” слово “хорвати” замінено на “лемки”, а “Хорватія” — на “Лемківщину”. (Йдеться про назву одного із руських (українських) племен — літописних білих хорватів, які у першому виданні Филипчаківської повісті йменуються горватами). На думку М. Лози, з якою важко не погодитися, “якби автор жив, напевно, обурився б на редактора за його непередуману заміну назв, а також і за інші зміни в тексті” (Михайло Лоза. Іван Филипчак: “За Сян!” (Історична повість). Видавництво Юліана Середяка. Буенос-Айрес. 1987. // Америка. (Філадельфія, ПА.) — 1988.— 23 січня).

Так у фрагментарному описі виглядала ситуація з Филипчаківською творчою спадщиною на Заході. А що ж в Україні?

Коли Мирослав Мороз видав у 1958 році збірку творів Андрія Чайковського “За сестрою”, донька Івана Филипчак, Дарія, звернулась до нього, чи не можна було б видати історичні повісті її батька. Партійні чиновники від літератури, довідавшись, що письменник помер у Сибірі, дозволу, ясна річ, не дали. Та й як могли дати, коли у 1944 році всі книжки І. Филипчак були вилучені з вільного доступу в бібліотеках і передані до “спецхрану”? А на книжці “Братня любов кріпша від камінних стін”, на її титульній сторінці, “ревною рукою охоронця теорії класовості української нації” було виведено: “Пропаганда националистической истории М. Прушевского” (Іван Лозинський. Будівничий творчої думки. // Галичанка.— № 8(13), 16(21)).

Михайло Лоза у відгуку на друге видання повісті "Дмитро Детько", яка вийшла в далекому Буенос-Айресі у 1985 році, писав: "Повісті Івана Филипчак відіграли в минулому поважну роль і відіграють її ще й у майбутньому, коли мине більшовицьке лихоліття, коли будуть привернені права всім українським письменникам, які тепер на листі засуджених, а між ними теж ім'я Івана Филипчак" (Михайло Лоза. Іван Филипчак — "Дмитро Детько". Історична повість. / Друге вид. / Видавництво Ю. Середяка. Буенос-Айрес, 1985, 124 с. // Америка.— (Філядельфія, ПА.)— 1985.— 19 грудня).

Такий час мусив настати, і він настав. Уже в 1990 році львівське видавництво "Червона калина" 50-тисячним накладом видало книжку "Княгиня Романова", до якої, крім однойменної з назвою книжки, ввійшли ще три історичні повісті І. Филипчак: "Будівничий держави", "Іванко Берладник, або Пропаша сила" і "Дмитро Детько". Упорядник цього видання Роман Коритко у післямові під назвою "Життя, як полум'я свічки..." коротко розповів читачам про життєвий і творчий шлях письменника. Наступного, 1991, року теж у Львові без будь-яких змін і доповнень вийшла ще одна книжка І. Филипчак: "Юрій Кульчицький — герой Відня. Історична повість з XVII в."

* * *

Історичні повісті І. Филипчак описують події, котрі мали місце на західних землях нашої країни, головню в часи Галицько-Волинської держави. Дещо збоку стоїть повість "Юрій Кульчицький — герой Відня", тематично пов'язана з козащиною, з періодом національного відродження. Але, так би мовити, територіально ця повість теж належить до

західної частини тієї всеукраїнської "еліпси", — як казав Євген Маланюк, — у яку розтягнулося "коло" Київської Держави Середньовіччя після татаро-монгольської навали (Євген Маланюк. Нариси з історії нашої культури.— К., 1992.— С. 39).

Натомість у повісті "Анна Ярославна — королева Франції" зображено події, які відбувалися у Києві — найважливішому центрі української державності, розміщеному якраз на "дніпровській осі" кола, в "матері городів руських", тобто столиці Русі-України, в період найвищої могутності і величчя князівської держави — за володарювання Ярослава Мудрого. Паралельний опис тодішньої найцивілізованішої і найкультурнішої країни Сходу — Візантії — і Заходу — Франції — тільки відтіняє славу княжого Києва.

Повісті "Анна Ярославна — королева Франції" притаманні ті ж ознаки, що й іншим творам І. Филипчак на історичну тематику. І тут однозначно виражена ідея служіння рідному народові, ідея соборності і єдності та необхідності мудрої голови і міцної руки для утримання ладу в державі і забезпечення її від зазіхань ворогів. І ця повість мала нагадати українцям, хто вони, звідки вони, якими були їхні предки, а заодно змусити їх задуматися над тим, "чому проминула наша воля і все те, чим гордилася в минулому Русь-Україна?" (Ірина Дибко-Филипчак. Іван Филипчак і його літературна творчість. // Лемківщина.— 1981.— Ч. 3.— С. 6). Зауважимо, що повість писалася в ті часи, коли український народ, розірваний на чотири частини хижакими сусідами: більшовицькою Росією, напівфашистською Польщею, схибленою на великодержавності, як і ці дві країни, Румунією та демократичною Чехо-Словаччиною, що теж відчула смак до асиміляції національних меншин, — був поставлений на грань історичного існування.

Нам невідомо, чому повість “Анна Ярославна — королева Франції”, завершена автором у 1933 році, не була ним надрукована. Можливо, він мав намір її доопрацювати, довести до рівня таких своїх творів, як “За Сян!”, “Княгиня Романова”, “Юрій Кульчицький — герой Відня”, можливо, були якісь інші причини — на це дадуть відповідь майбутні дослідники творчості письменника.

Але як би там не було — через 62 роки після написання повість виходить у світ і стає явищем літературного процесу. До речі, українські читачі мали можливість останнім часом ознайомитися з художнім зображенням Анни Ярославни у творах малої форми. Це “Ярославни” Раїси Іванченко (Київ: 36.— 1980.— Вип. 4.— С. 135—145) і “Сага про Ярослава” авторського дуету — Юрія Колесниченка та Юрія Хорунжого (Дерево пам'яті: Книга українського історичного оповідання.— К., 1991.— Вип. 3.— С. 207—221). Імена цих трьох майстрів пера для шанувальників української історичної прози рекомендацій не потребують. Для широкого кола читачів 18-тисячним накладом вийшло також наукове видання: С.О. Висоцький. Княгиня Ольга і Анна Ярославна — славні жінки Київської Русі. — К., 1991.—104 стор. У тому ж році журнал “Всесвіт” (1991.—Ч. 1,2) видрукував гостросюжетний роман Режіни Дефорж “Анна Київська”. Вперше цей твір був опублікований 1988 року під назвою “*Sous le ciel de Novgorode*” (“Під небом Новгородом”) і декілька місяців займав місце у списку французьких бестселерів. Переклад роману здійснив Григорій Філіпчук. Серед джерел, якими послуговувалася Р. Дефорж, очевидно, було і монографічне дослідження о. Роже Галлю “Анна Київська — королева Франції” з післямовою Миколи Чубатого, опубліковане французькою мовою Українським Католицьким університетом ім. св. Климента папи у Римі (Roger Hallu

s.m. Anne de Kiev regine de France.— Romae, 1973.— 266 s.). Тепер до творів про славу доньку Ярослава Мудрого долучається повість І. Филипчака, яку за іншого ходу історичних подій, напевно, знало б уже не одне покоління читачів в Україні.

У повісті зображено дуже короткий період життя князівни Анни — лише декілька місяців перед її одруженням і від'їздом до Франції. Вельми скупі — в епілозі — описано її подальше життя. Але “Анна Ярославна — королева Франції”, як і інші твори І. Филипчака, має значний пізнавально-виховний потенціал, вона просякнута пістетом до славного минулого Русі-України, любов'ю до рідного народу, вболіванням за його долю і вірою в його прийдешнє. Ця повість, написана легко і прозоро, будитиме високі почуття і в тих, хто заглибиться в її сторінки.

На небосхилі української літератури з'явилася ще одна зірка. Можливо, вона не належить до світил першої величини, але без неї небо над Україною було темнішим. Хай і вона своїм промінчиком освічує наше минуле і не дає заблукати на шляху до майбутнього.

* * *

Свого часу за ініціативою Івана Филипчака в селі Угерцях (нині — Нагірне) було відкрито пам'ятник першим друкарям Самбірщини, які у місцевому монастирі в 1618 - 1620 роках видрукували декілька книг. Тепер настала пора поставити у Самборі пам'ятник Іванові Филипчакові. Він стоятиме як символ вдячності громадян незалежної соборної України людині, що присвятила своє життя відродженню такої України в душах українців, отже — і в дійсності.

ЯРОСЛАВ РАДЕВИЧ-ВІННИЦЬКИЙ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ВИДАННЯ

Филипчак Іван

АННА ЯРОСЛАВНА — КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ

Упорядник, редактор, автор пояснень і біографії письменника
Ярослав Радевич-Винницький

Художнє оформлення *Василя Сави*

Президент фірми "Відродження" *Петро Бобик*
Комерційний директор *Олег Скиба*
Технічний директор *Левко Клепак*

Головний редактор *Василь Іванишин*
Редактор *Ярослав Радевич-Винницький*
Технічні редактори *Євген Гнатик, Леся Пелехата*
Коректор *Євдокія Русин*

Відповідальний за випуск *Ігор Бабик*

Підписано до друку 14.03.95. Формат 84х108/32.
Папір офсетний №1. Гарнітура Таймс. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 9,24. Умовн. фарб.-відб. 9,66. Обл.-вид. арк. 6,62.
Тираж 4000 прим. Замовл. №.289-5

Видавнича фірма "Відродження".
293720, м. Дрогобич Львівської обл., вул. Т. Шевченка, 32.
Тел.: (03244) 2-17-94.

Львівська книжкова фабрика "Атлас".
290005, м. Львів, вул. Зелена, 20.

Филипчак І.

Ф53 Анна Ярославна — королева Франції.— Дрогобич.:
Видавнича фірма "Відродження", 1995.— 169 с., іл.
ISBN 5-7707-7764-8

У повісті відомого майстра історичної прози зображено події, пов'язані з одруженням Анни, доньки Ярослава Мудрого, з королем Франції Генріхом I. Читач разом із героями твору побуває в могутніх цивілізованих країнах Європи XI століття — Київській Русі, Візантії, Франції, стане свідком романтичних пригод, царського весілля, лицарських турнірів, життя середньовічних монахів, релігійних диспутів і, звичайно, колізії "кохання — обов'язок перед державою".

У книзі вміщено широкий життєпис Івана Филипчака, ім'я і твори якого десятки літ були під забороною, а сам письменник-патріот був знищений на одному з островів архіпелагу ГУЛАГ у 1945 році.

Ф 4702640101-5 Без оголошення
95

ББК 84УКР

Фірма "ВІДРОДЖЕННЯ" — форпост українського друкованого слова

мета

сприяння процесам національного відродження та державотворення, відновлення культурно-просвітницьких традицій, повернення раніше замовчуваних та заборонених імен, згуртування та підтримка творчих сил, передусім молодих.

діяльність

залучаємо на громадських засадах авторів, готуємо до друку рукописи; формуємо через спонсорську допомогу і пожертви цільові кошти на конкретні видання;

забезпечуємо їх папером, іншими поліграфічними матеріалами; організуємо розповсюдження літератури по всій Україні і в місцях розселення українців у світі — через ентузіастів, попутним транспортом, поїздами і поштою;

власшовуємо презентації щойно виданих книжок: у містах і селах, у клубах, будинках культури, школах, цехах.

з кожного накладу дві третини книжок безкоштовно передаються бібліотекам, школам, військовим частинам, патріотичним, культурно-просвітницьким організаціям, надсилаються українцям у діаспори;

доробок

Від початку своєї діяльності до 1 січня 1995 року фірма видала 70 найменувань книжок з проблем українського Відродження загальним накладом понад 1,8 мільйона примірників. Створено постійні точки і пункти розповсюдження і реалізації літератури в Дрогобичі, Трускавці, Стрию, Самборі, Жидачеві, Ходорові, Калуші.

У 1994 року фірма безкоштовно передала, надіслала поштою, подарувала школам, бібліотечкам, військовим училищам та частинам, трудовим колективам та громадським організаціям в Україні та за її межами понад сто тисяч книжок та церковних календарів. Тільки відпочиваючим на курорті Трускавець (жителям східних областей України) подаровано двадцять три тисячі книжок "Голгота України" Д. Соловєя, "УПА. Німецька окупація України" М. Лебеда, "Мова і нація" В. Іванишина, Я. Радевича-Винницького, "Історія України. Короткий огляд" та ін.

проблеми

Фірма не має бодай малої друкарської техніки. Друкування наших книжок у державних друкарнях досі безпосередньо оплачувалося спонсорською допомогою і добровільними пожертвами. Через низьку платоспроможність населення дохід від продажу українських книжок не покриває навіть дрібних господарських витрат. Не маємо автотранспорту для розвезення літератури. Державне книгорозповсюдження розпалося, а новітня мережа реклами, інформації, розповсюдження через роздрібну торгівлю і оптові замовлення ще тільки зароджуються.

Фірма "ВІДРОДЖЕННЯ" підтримують

Бориславське виробничо-торгівельне об'єднання "Галлак"
(директор Богдан БУГАЙ),

Закрите акціонерне товариство "Галка"
(голова правління Борис ДУБОВИЙ),

Львівська книжкова фабрика "Атлас" (Богдан ФЕДОРИШИН),

Роздольське гірничо-хімічне підприємство "Сірка"

(директор Мирон КУЧАБСЬКИЙ, заст. директора Богдан ДЕРКАЧ),
Самбірське АТП - 24667 (Микола КАУТ).

підприємства м. Дрогобича

Автокрановий завод (Роман СИСИН),

Долотний завод (Теофіл ІЛИК),

Дослідний завод (Ярослав ГАРУН),

Заводоуправління будматеріалів (Григорій АНДРУНЕВЧИН),

Мале приватне торгово-виробниче підприємство "Меркурій"
(Богдан ХАЙНУС),

Нафтопереробний завод (Роман МАТОЛИЧ),

Орендне підприємство "Дрогобичнафтопродукт" (Василь ВЕСЕЛИЙ),

Підприємство електричних мереж (Йосип КУЦЬ).

3 фірмою "ВІДРОДЖЕННЯ" співпрацюють

окремі доброчинці і подвижники

Микола МУЛЬ, Орест ЯЦКІВ, Людмила ЛИТВИН,

Михайло СУЛІЙ, Роман КАЛІЧАК (м. Дрогобич),

Дмитро КОСТИК (с. Кульчиці Самбірського р-ну),

Віра ДУХ, Іван ПАСЕМКО, Марія ДРАЧ, Іван ЛЕЩЕНКО (м. Київ),

Іван ЛЯПКАЛО (м. Черкаси),

Микола ЯКИМЕНКО (м. Полтава),

Олександра КОВАЛЬОВА (м. Харків).

із західної діаспори

Ярослав КРИК (Німеччина),

Марія ТУРІВ (Великобританія),

Леся ХРАПЛИВА-ЩУР, Марія КОЗАК-ДЗЯДИК,

Дмитро ГУЛЕЙ (Канада),

Юрій МЕНЦИНСЬКИЙ, о. Іван ШЕВЦІВ (Австралія).

**Підтримуючи фірму "ВІДРОДЖЕННЯ",
Ви sluжете українській
національній ідеї**

Друкована продукція фірми "ВІДРОДЖЕННЯ"

видано в 1990—1991 роках у Литві підпільно
(через цензурні заборони в Україні):

1. Молитовник греко-католицької церкви — 100.000 прим.
2. Митрополит Андрей Шептицький. Правдива віра — 100.000 прим.
3. Д.Дорошенко. Нарис історії України — 5.000 прим.
4. Історія України для дітей — 60.000 прим.
5. Д.Донцов. Дух нашої давнини — 60.000 прим.
6. Історія України. Короткий огляд — 15.000 прим.
7. П.Полтава. Хто такі бандерівці та за що вони борються? — 30.000 прим.
8. Ю.Луца. Ліки під ногами — 20.000 прим.
9. Злочини комуністичної Москви вліті 1941 року — 30.000 прим.
10. Про що говорила пророчиця Михальда — 30.000 прим.
11. Молитвописанник для дітей — 10.000 прим.
12. А ми тую червону калину. Пісні національно-визвольної боротьби — 30.000 прим.
13. Нам пора для України жити. Шкільний співаник — 50.000 прим.
14. Благослови, мати, весну зустрічати. Гаївки — 30.000 прим.

видано в 1990—1994 роках в Україні:

1. В.Іванишин. Українська церква і процес національного відродження — 100.000 прим.
2. М.Маринювич. Україна на полях Святого Письма — 7.500 прим.
3. В.Іванишин, Я.Радзевич-Винницький. Мова і нація (Чотири видання: 1990, 1991, 1992, 1994-й рр.) — 70.000 прим.
4. Н.Полонська-Василенко. Історія України. 1990—1923 — 40.000 прим.
5. А.Войтюк. Корифеї рідного слова. Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка, В.Стефаник — 1.000 прим.
6. С.Стецьмащук. Під знаком його доброти. Спогади про С.Людкевича — 2.000 прим.
7. І.Нечуй-Левицький. Український гетьман Іван Виговський — 1.000 прим.
8. Л.Винар. Силуети епох. Д.Вишневецький, М.Грушевський — 10.000 прим.
9. В.Іванишин. Нація. Державність. Націоналізм — 35.000 прим.
10. О.Баган. Іван Франко і теперішнє становище нації — 1.000 прим.
11. Г.Гром. Нагуєвичі — батьківщина Івана Франка — 10.000 прим.
12. Р.Пастух, П.Сов'як. Історія Дрогобича в датах, подіях і фактах (під видавничим знаком "Меморіал") — 10.000 прим.
13. Р.Пастух. Рідна школа в Дрогобичі (під видавничим знаком "Меморіал") — 5.000 прим.
14. Історія України. Короткий огляд — 150.000 прим.
15. О.Мишанич. "Карпаторусинство", його джерела й еволюція у ХХ ст. — 5.000 прим.
16. Мала історія України — 100.000 прим.
17. Співаник Торбана — 10.000 прим.
18. А.Пашко. На перехрестях. Вірші — 6.000 прим.

Друкована продукція фірми "ВІДРОДЖЕННЯ"

19. Р.Щуплакевич. Серціо. Поезії — 3.000 прим.
20. Горішня брама. Поетичний збірник — 1.000 прим.
21. В.Рафальський. Служай, моя Україно! Поезії — 1.000 прим.
22. Й.Фиштик. Вітаюся зі світом. Поезії — 2.000 прим.
23. В.Штицько. Тінь сльози. Поезії — 2.000 прим.
24. В.Умнов. Калинова журба. Вірші — 1.500 прим.
25. Д.Соловей. Голгота України — 20.000 прим.
26. М.Лебедь. УПА. Німецька окупація України — 25.000 прим.
27. М.Козак-Дзядик. Віхи життя, віхи історії — 2.500 прим.
28. Л.Танюк. Хто з'їв моє м'ясо? — 5.000 прим.
29. М.Базар, О.Базар. Криниця в Шишаках. Епітафія — 3.000 прим.
30. М.Феллер. Пошуки, роздуми і спогади єврея, який пам'ятає своїх дідів, про єврейсько-українські взаємини, особливо ж про мови і ставлення до них — 5.000 прим.
31. В.Рафальський. Незвичайні пригоди трьох оборотів у Країні Чудес — 2.000 прим.
32. Кривава книга. Передрук видань 1919-го та 1921-х років — 10.000 прим.
33. Ж.Ковба. "Просвіта" — світло, знання, добро і воля українського народу (До 125-річчя від дня заснування) — 3.000 прим.
34. О.Баган. Націоналізм і націоналістичний рух — 20.000 прим.
35. Б.Червак. Образ гетьмана Виговського в українській літературі — 2.000 прим.
36. М.Шалата. Із плину літ. 55 поезій — 2.000 прим.
37. Р.Скиба. Листопадом назвуть мене. Поезії — 2.000 прим.
38. Р.Скиба. Осінь на місяці, або усміх дракона. Вірші — 2.000 прим.
39. Р.Скиба. Тінь сови. Вірші — 2.000 прим.
40. В.Рафальський. Під дамокловим мечем. Сучасна драма — 2.000 прим.
41. М.Іванович. Запалити свічку. Поезії — 2.000 прим.
42. В.Слапчук. Німа зозуля. Вірші — 2.000 прим.
43. М.Костів. Тактика. Сатира і гумор — 5.000 прим.
44. Д.Гулей. З Ходорівщини через Канаду — в Україну — 5.000 прим.
45. Репресована церква (серія "Літопис Голоти України", т. 2) — 3.000 прим.
46. П.Полтава. Хто такі бандерівці та за що вони борються? — 10.000 прим.
47. Донецькі полини. Вірші — 2.000 прим.
48. Роман Сов'як. Остап Нижанківський. Нарис про життя і творчість — 1.500 прим.
49. Мирон Нестерчук. Волинська легенда — 2.000 прим.
50. Ярославська гімназія. Книга пам'яті до 50-річчя закінчення останньої матури — 1.000 прим.
51. М.Лисенко. Релігійні твори для мішаного хору — 5.000 прим.
52. Щорічні церковні календарі "Втрачені святині України" — 300.000 прим.

**Фірма "ВІДРОДЖЕННЯ" планує
видати в 1995 році**

1. Декларація прав людини очима дітей — 5000 прим.
2. *о. Петро Біланюк*. Божа істина, краса і любов — 1.500 прим.
3. *П. Полтава*. Хто такі бандеровці і за що вони борються? — 5.000 прим.
4. *І. Волчко-Кульчицький*. Історія села Кульчиць і
роду Драго-Сасів — 1.000 пр.
5. *І. Филипчак*. Анна Ярославна — королева Франції — 5.000 прим.
6. *І. Павлюк*. Скляна корчма. Лірика — 1.000 прим.
7. *І. Ільєнко*. Герої Крут — 20.000 прим.
8. Пригоди Юрчика — 8.000 прим.
9. Ліки з городу (рецепти народної та наукової медицини) — 20.000 прим.
10. *І. Огієнко, та ін.* Нариси з історії української культури — 5.000 прим.
11. Перемишльська гімназія. Книга пам'яті — 1.000 прим.
12. Перемишльська жіноча гімназія. Книга пам'яті — 1.000 прим.
13. *П. Іванишин*. Олег Ольжич — 5.000 прим.
14. Героїка ОУН-УПА
(серія "Літопис Голготи України", т. 3) — 5.000 прим.
15. *Т. Лейн*. Здоровий глузд — 2.000 прим.
16. *М. Ковальчук*. Колядки — 10.000 прим.
17. *М. Вачевський*. Основи наукової інформації — 25.000 прим.
18. *Юрій Лыпа*. Раздел России — 5.000 прим.
19. *Р. Млиновецький*. Нариси стародавньої історії України — 5.000 прим.
20. *О. Баган, З. Гузар, Б. Червак*. Лицарі духу.
Українські письменники — націоналісти — 10.000 прим.
21. *Д. Донцов, Є. Маланюк*. Росія чи Європа? — 10.000 прим.
22. *Д. Донцов*. Націоналізм — 10.000 прим.
23. *В. Іванишин*. Пізнання художнього твору — 3.000 прим.
24. Книжка українського військовика — 20.000 прим.
25. *С. Бандера*. Перспективи Української революції — 10.000 прим.
26. *М. Шалата*. Година для праці настала — 1.000 прим.
27. *А. Бедрій*. Борець і мученик
за Україну — д-р Володимир Горбовий — 1.000 прим.

**Книжки фірми "Відродження" —
гарант духовного і патріотичного виховання,
невмирущості традицій і звичаїв
українського народу**